

Het rapport van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

professor mr. B.E.P. (Egbert) Myjer
professor drs. J. (Jeroen) Smit

Inhoud

1. De aanleiding, de onderzoeksvragen en de werkwijze van de Onderzoekscommissie
2. Het dagblad *Trouw*: de werkwijze van de redactie en de wijze van omgaan met bronnen
3. De omvang en aard van het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen in de artikelen van Perdiep Ramesar
4. De conclusies en aanbevelingen

Bijlagen

1. Verantwoording
 - Appendix met het e-mailverkeer van de Onderzoekscommissie met de advocaat van Perdiep Ramesar
2. Lijst van 56 namen in artikelen die in 2012, 2013 en 2014 zijn verschenen
3. Lijst van aan Perdiep Ramesar voorgelegde vragen
4. Chronologisch overzicht
5. Overzicht van leidinggevenden 2007-2014
6. Colofon
7. Over de Onderzoekscommissie

1.

De aanleiding, de onderzoeksvragen en de werkwijze van de Onderzoekscommissie

De aanleiding

Op maandag 10 november 2014 werd Perdiepkoemar (Perdiep) Ramesar (Paramaribo, 1978) ontslagen uit zijn functie van verslaggever van het dagblad *Trouw*. De aanzegging van dit ontslag volgde op een gesprek met twee van zijn leidinggevendenden op vrijdag 7 november 2014. In dit gesprek werden hem 28 namen van door hem in een aantal van zijn artikelen geciteerde personen voorgelegd. Van 26 namen was de hoofdredactie gebleken dat ze onvindbaar waren op internet (*Google, Facebook, LinkedIn*) en de telefoongids. De namen kwamen ook niet voor in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut. Blijkens het verslag van dit gesprek gaf Ramesar toe namen te hebben gefingeerd. Hij werd vervolgens geschorst en – zoals hierboven vermeld – op 10 november 2014 ontslagen.

De onderzoeksvragen

De volgende dag maakte de hoofdredacteur van *Trouw* het ontslag ter redactie bekend en kondigde aan dat een commissie de opdracht had gekregen om

- na te gaan wat de omvang en details zijn van niet-verifieerbare cq onjuiste bronnen in de artikelen van de desbetreffende redacteur.
- om aanbevelingen te doen om herhaling te voorkomen, in het bijzonder om voorstellen te doen om de interne controlemechanismen te verbeteren.

Werkwijze van de Onderzoekscommissie

Om deze opdracht uit te voeren heeft de Onderzoekscommissie onderzocht hoe de desbetreffende verslaggever met zijn bronnen is omgegaan. De Onderzoekscommissie heeft daarbij een grove verdeling gemaakt: de artikelen waarbij direct verifieerbare bronnen zijn gebezigd waarover in redelijkheid geen twijfel kan bestaan (bijvoorbeeld artikelen waarin een bekende terrorismedeskundige wordt geciteerd), die waarbij anonieme of geanonimiseerde bronnen zijn opgevoerd (waarbij in het merendeel van de gevallen slechts een voornaam wordt genoemd), en bronnen die met een te achterhalen naam worden opgevoerd. Hieronder gaat de Onderzoekscommissie uitgebreider in op de werkwijze van haar onderzoek.

Gesprekken met informanten, openstellen e-mailadres

De Onderzoekscommissie heeft met twintig personen gesproken. Van zestien van deze gesprekken zijn formele verslagen opgemaakt volgens een in bijlage 1 opgenomen gespreksprotocol.

De Onderzoekscommissie heeft ook een e-mailadres opengesteld. Vijftien redacteurs hebben via dit e-mailadres contact met de Onderzoekscommissie

opgenomen, twee anderen hebben andere wegen gekozen om in contact te komen met de Onderzoekscommissie.

De Onderzoekscommissie heeft ervoor gekozen in dit onderzoeksrapport alleen de leden van de vorige en huidige hoofdredactie, de twee vorige en huidige chefs verslaggeverij, de voorzitter van de redactieraad en degenen die dat hebben goedgevonden met hun eigen naam aan te duiden. Alle andere redacteuren waarmee de Onderzoekscommissie in gesprek of per e-mail in contact heeft gestaan zijn aangeduid met Redacteur-plus getal. Wat Ramesar betreft is ervoor gekozen om zijn naam te noemen vanwege de reeds gebleken algemene bekendheid.

De naam van redacteur Lodewijk Dros wordt wel voluit gebruikt. Hij komt voor in een artikel dat in het weekblad *Vrij Nederland* op 17 december 2014 is verschenen. Om die reden is er vanaf gezien hem in het onderzoeksrapport op te voeren als Redacteur-plus getal. De naam van Nicole Lucas, een van de vorige chefs, is ook vermeld met haar toestemming.

Medewerking van Perdiep Ramesar

De Onderzoekscommissie heeft er alles aan gedaan om ook met Ramesar te kunnen spreken. Hij zou als geen ander duidelijkheid kunnen geven over de door hem gebruikte bronnen en daarmee ook over de al dan niet gegrondheid van de tegen hem gerezen verdenkingen.

De Onderzoekscommissie heeft er bewust voor gekozen hem eerst uit te nodigen voor een informeel, oriënterend gesprek. De uitnodiging om op 24 november te komen werd bij monde van de advocaat van Ramesar geweigerd onder aanvoering van redenen die in de persoonlijke sfeer lagen. Uiteindelijk kon het gesprek op 1 december plaatsvinden. Zolang het gesprek ging over algemene zaken verliep het rustig en plezierig; op het moment dat ook gesproken dreigde te worden over door Ramesar geschreven artikelen kwam zijn advocaat tussenbeide. Hij maakte melding van een kort geding dat tegen het dagblad *Trouw* was aangespannen en voegde daar aan toe dat hij zich afvroeg wat de heer Ramesar ermee op zou schieten als hij zijn medewerking verleende aan het onderzoek van de Onderzoekscommissie, nu blijktbaar voor *Trouw* het gegeven ontslag reeds vaststond.

De Onderzoekscommissie heeft hem uitdrukkelijk aangegeven dat de Onderzoekscommissie geheel onafhankelijk staat van de hoofdredactie van *Trouw*. Het is niet de taak van de Onderzoekscommissie zich uit te laten over de arbeidsrechtelijke kwesties in deze zaak. Het gaat de Onderzoekscommissie slechts om de waarheidsvinding. Daarbij hoort de mogelijkheid voor Ramesar zijn commentaar te geven op de verdenkingen die zijn gerezen met betrekking tot het brongebruik in de door hem geschreven en in *Trouw* verschenen artikelen. De Onderzoekscommissie rapporteert slechts in een formele tussen- of eindrapportage

aan de opdrachtgever. En ook dan zal de Onderzoekscommissie de aan informanten beloofde vertrouwelijkheid eerbiedigen. Het gesprek werd daarna afgebroken.

Op een uitnodiging door de Onderzoekscommissie voor een formeel vervolggelap op 3 december om 14.00 uur werd niet ingegaan. De Onderzoekscommissie kreeg wel het aanbod voor een vervolggelap op een datum, gelegen ná 15 december, de datum die was voorzien voor het kort geding.

De Onderzoekscommissie heeft duidelijk gemaakt dat zij bleef hechten aan het gesprek met Ramesar maar dat zij het tijdsfad niet kon laten dicteren door Ramesar. Uiteindelijk heeft de Onderzoekscommissie aangeboden vervolggelapen te houden op 11 en 16 december. De eerste uitnodiging werd genegeerd; de tweede werd te elfder ure afgebeeld. Daarna heeft de Onderzoekscommissie aan de advocaat van de heer Ramesar laten weten dat zijn cliënt de keuze had tussen een gesprek in de morgen van 17 december dan wel het schriftelijk beantwoorden van de vragen die de Onderzoekscommissie inmiddels had opgesteld, vóór 18 december om 9.00 uur. De vragen zijn op 16 december aan de advocaat van Ramesar verzonden. De vragenlijst staat opgenomen in bijlage 3. In de ochtend van 17 december berichtte de advocaat van Ramesar per e-mail dat zijn cliënt afzag van medewerking aan het onderzoek. Voor de tussen de Onderzoekscommissie en de advocaat van Ramesar gevoerde mailcorrespondentie zij verwezen naar bijlage 1. Hoewel Ramesar dus uiteindelijk alsnog geen medewerking heeft willen verlenen aan het onderzoek heeft de Onderzoekscommissie zoveel mogelijk zijn elders gedane, aan de Onderzoekscommissie bekend geworden verweer in haar overwegingen verwerkt.

Medewerking door de (hoofd)redactie van Trouw

De hoofdredactie van *Trouw* heeft de Onderzoekscommissie alle medewerking toegezegd. Alle informatieverzoeken zijn gehonoreerd en voor zover de Onderzoekscommissie dat heeft kunnen nagaan is dat volledig gebeurd.

Nazoeken namen

Voor de raadpleging van door Ramesar gebruikte namen als bronnen in zijn artikelen heeft de Onderzoekscommissie gebruik gemaakt van de *Google*-zoekfunctie op internet, van *Facebook* en *Linkedin*.

Ook heeft de Onderzoekscommissie De Nederlandse Familienamenbank geraadpleegd. De Nederlandse Familienamenbank geeft informatie over de familienamen in Nederland. Er zijn ongeveer 320.000 namen opgenomen: de 300.000 namen van de 16 miljoen Nederlanders van nu aangevuld met namen die niet meer voorkomen.

De familienamenbank is gebaseerd op twee corpora uit twee peiljaren: de volkstelling van 1947 en het namenbestand van de Gemeentelijke Basisadministratie

(GBA) in september 2007. Bij een naam wordt voor 1947 en/of 2007 een verspreidingskaart getoond. Voor 2007 geldt daarvoor een minimum van vijf naamdragers.

Momenteel is bij 120.000 namen aanvullende informatie te vinden die kan bestaan uit een naamsverklaring, oude naamsvermeldingen, naamkundige en genealogische literatuurverwijzingen, genealogische links en pdf-bijlagen, en verbindingen met naamsvarianten en webpagina's over specifieke naamtypen en naamscomponenten. De namen zijn bovendien gekoppeld aan de catalogus van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) waar mogelijk meer informatie is te vinden. De Nederlandse Familienamenbank concentreert zich op naamsbetekenis, -variatie en ontstaansgeschiedenis, het CBG omvat de familiegeschiedenis.

De Nederlandse Familienamenbank komt voort uit een naamkundig documentatiesysteem van het Meertens Instituut in Amsterdam. Per 1 januari 2012 is De Nederlandse Familienamenbank overgedragen aan het CBG in Den Haag.

De Onderzoekscommissie had weinig middelen ter beschikking om wat niet via internet traceerbaar bleek alsnog te vinden. Zij had geen speciale wettelijke bevoegdheden daarachter te komen. Zo kon zij niet via bevraging van de Gemeentelijke Basisadministratie achterhalen of een niet via internet traceerbare naam daarin wellicht wel voorkomt. De enige die daarover opheldering zou kunnen verschaffen was de heer Ramesar zelf.

Afronding van haar werkzaamheden

Op 15 en 16 december 2014 heeft de Onderzoekscommissie voor wederhoor de feitelijke delen van dit onderzoeksrapport aan de hoofdredacteur van *Trouw* voorgelegd.

Toen de heer Ramesar op 17 december bij monde van zijn advocaat definitief had laten weten niet aan het onderzoek mee te willen werken, heeft de Onderzoekscommissie het onderzoeksrapport later die dag vastgesteld.

2.

Het dagblad *Trouw*: de werkwijze van de redactie en de wijze van omgaan met bronnen

Werkwijze van de redactie van Trouw

Trouw, toen een illegale krant, verscheen voor het eerst op 18 februari 1943. De krant had een duidelijk protestants-christelijke signatuur, maar heeft in de loop van de tijd een steeds meer open karakter gekregen, waarbij naast ruimte voor alle denkbaar mogelijke geestelijke stromingen veel aandacht wordt gegeven aan achtergrondinformatie en opinies en een accent wordt gelegd op religie en filosofie, natuur, duurzaamheid en ethiek. In het *Trouw Schrijfboek* (bladzij 15) staat de missie van de krant beschreven:

'De krant rekent het tot zijn journalistieke taak 'betrouwbaar en volledig te informeren en daarbij te waken over zijn onafhankelijkheid, de helderheid in de scheiding van nieuws en commentaar en opinie, en de pluriformiteit in zijn kolommen'.

In 2009 is *Trouw* overgenomen door De Persgroep. De oplage in 2014 is op basis van cijfers van De Persgroep 102.889 (maandag tot en met vrijdag) en 117.284 (zaterdag). De overname door De Persgroep ging gepaard met een belangrijke organisatorische verandering voor de productie van de krant. Zo ging de redactie over van een aanbodgestuurde productie naar een vraaggestuurde productie. Niet de afzonderlijke deelredacties, maar de chef dag leidt sindsdien de redactionele productie van de nieuwskrant. De chefs dag (waarvan er drie zijn) hebben als hoofdtaak ervoor te zorgen dat er genoeg kopij, foto's, illustraties en dergelijke komen, zodat de avondploeg onder leiding van de chef avond de editie van de volgende dag kan maken.

De chef dag zit aan de zogeheten 'in'-kant en wordt daarom ook wel chef in genoemd. De chef dag staat aan het begin van het maken van de krant van de volgende dag. De nadruk ligt op het maken van de zogeheten vandaag-pagina's, de eerste en belangrijkste nieuwspagina's van de papieren en digitale versies van de krant. Daarnaast verzorgt de chef dag de Nederlandpagina's. De chef dag heeft hiermee een agenda voor negen tot twaalf nieuwspagina's. De chef dag drukt een zwaar stempel op de samenstelling van de krant en kan de chef verslaggeverij/nieuwsdienst en ook andere chefs van deelredacties overrulen. Dit is een belangrijke verandering, omdat in de oude situatie met name de chef verslaggeverij/nieuwsdienst de dienst uitmaakte waar het om nieuwsartikelen ging. In de nieuwe situatie stuurt de chef dag, die met de afzonderlijke chefs (ongeveer tien) en de verslaggevers (dagelijks meer dan vijftig) bedenkt welke verhalen voorin de krant komen, welke vorm (bij voorbeeld interview) en welke invalshoek (reportage of uitlegstuk) worden gebruikt.

De chef dag zit in de zogeheten middencirkel op de redactie. Om de middencirkel heen bevinden zich werkplekken van deelredacties. Vanaf ongeveer 14 uur schuift de chef avond aan in de middencirkel. Ook de eindredactie begint dan. De chef avond (ook wel chef uit genoemd) neemt dan de agenda over van de chef dag. De chef dag houdt de binnenkomende kopij bij en kijkt vanaf 16 uur vooruit naar de volgende dag en doet al voorstellen hoe grote geplande nieuwsonderwerpen de volgende dag aan de orde komen. Aan het eind van de middag vertrekt de chef dag. Tussen 18 en 21 uur komt de meeste kopij binnen die dan wordt bekeken door de chef avond en de verslaggever van dienst. Vervolgens krijgt de eindredactie de teksten. In de praktijk is de eindredactie de enige die alle artikelen leest en beoordeelt voordat de artikelen persklaar worden gemaakt. Het sluitingstijdstip van de krant ligt rond 23 uur.

Naast de chef dag zit de chef Verdieping in de middencirkel. De Verdieping heeft geen eigen redacteuren. De chef Verdieping neemt initiatieven en doet voorstellen voor verhalen in de Verdieping. De productie van de Verdieping kent een andere sluitingstijd dan die voor het nieuwsgedeelte van de krant, namelijk 18 uur. De chef Verdieping krijgt de kopij dus vaak al in de ochtend of nog eerder. De verhalen zijn dan – zo is de vaste afspraak - gelezen door mederedacteuren of de desbetreffende chef. De chef Verdieping redigeert een aantal (maar niet alle) artikelen maar pleegt net zo min als de eindredactie broncontrole.

Trouw hoort tot het handvol dagbladen dat een landelijke verschijning kent. Het is verreweg de kleinste van de drie zogeheten kwaliteitskranten. Na de ingrijpende reorganisatie van 2009 wordt de krant - omgerekend in voltijdsbanen - gemaakt door ongeveer 100 redacteuren. *NRC Handelsblad* kent ruim 170 redacteuren, *de Volkskrant* doet daar nauwelijks voor onder. Alle kranten kennen teruglopende advertentieopbrengsten en de oplages staan onder druk, hoewel *Trouw* over een vrij stabiel abonneebestand beschikt.

De redactie heeft in de afgelopen jaren een zekere mate van professionalisering en verzakelijking doorgemaakt. Een centrale eindredactie is ingevoerd die 's middags om twee uur begint waar vroeger de eindredactie aan het eind van de middag ter hand werd genomen. Werden er vóór 2006 nauwelijks functioneringsgesprekken gevoerd, gaandeweg heeft zich een vaste systematiek van plannings-, functionerings- en beoordelingsgesprekken ontwikkeld. In het algemeen komt in de door de Onderzoekscommissie gevoerde gesprekken naar voren dat de krant wordt gemaakt en de verhalen worden geschreven in een omgeving die wordt gekenmerkt door een groot wederzijds vertrouwen, waarbij men elkaar weinig echt de maat wil nemen, hoewel de bouwstenen om dat wel te doen op zich aanwezig zijn.

Uit de gesprekken die de Onderzoekscommissie heeft gevoerd komt naar voren dat de redactie het ambacht van een uitoefening van degelijke journalistiek uitstraalt, maar uit de gesprekken blijkt ook dat men in trots opveert als artikelen in *Trouw* 'trending topic' op *Twitter* zijn. Spraakmakende artikelen kunnen het product zijn van gedegen journalistiek werk, maar ook de spreekwoordelijke vonk in het maatschappelijk debat. Binnen de redactie wordt een overigens sluimerende debat gevoerd over het karakter van *Trouw*: *Trouw* wil op kwaliteit concurreren met bij voorbeeld *NRC Handelsblad* in de avond, maar ook aansprekend nieuws brengen dat dichterbij de lezer staat, zoals sommige concurrerende ochtendkranten dat doen.

Onder *Trouw*-redacteuren bestaat geen traditie van elkaar diep bevragen op de kwaliteit van het geleverde werk. De Onderzoekscommissie heeft in bijna alle gevoerde gesprekken en in veel van de aan haar gezonden e-mailberichten vernomen dat er sprake is van een grote mate van vertrouwen over en weer. De cultuur wordt overigens uiteenlopend omschreven: van goedgegelovig en braaf naar onverschillig en apathisch.

Regels voor het gebruik van anonieme bronnen of geanonimiseerde namen

De Nederlandse journalistiek in het algemeen en medewerkers van *Trouw* in het bijzonder kennen eisen die aan het gebruik van bronnen worden gesteld. Deze eisen liggen vast in codes, leidraden en interne afspraken zoals het *Trouw Schrijfboek* dat in 1999 voor het eerst verscheen en in 2014 een vijfde, geheel actualiseerde editie kende met het motto van de literair historicus en taalkundige C.A. Zaalberg:

'Journalisten schrijven niet slechter dan anderen. Maar ze dienen voorbeeldig te schrijven.'

Deze voorbeeldfunctie is allereerst te vinden in de zogeheten *Code van Bordeaux*, een verwijzing naar het congres van de International Federation of Journalists (IFJ) in Bordeaux in april 1954, een datum die ruim ligt voor de geboortedatum van een van de twee leden van de Onderzoekscommissie maar die sindsdien niets heeft verloren aan betekenis. Artikel 3 van deze code luidt:

'De journalist doet zijn berichtgeving alleen berusten op feiten waarvan hij de bron kent. Hij zal wezenlijke informatie niet achterwege laten en geen documenten vervalsen.'

Het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren waarin *Trouw* is vertegenwoordigd kent een *Code voor de journalistiek*. Deze code laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Onder 'Waarheidsgetrouw' luidt punt 5 als volgt:

'De journalist controleert de feiten in zijn berichtgeving en maakt die feiten waar mogelijk controleerbaar.'

Onder dezelfde rubriek luidt punt 7 als volgt:

‘De journalist die in zijn berichtgeving fictieve elementen verwerkt, door namen van betrokkenen te wijzigen of feiten te dramatiseren, legt daarvan telkens rekenschap af.’

Onder de rubriek ‘Fair’ staat het volgende onder punt 3:

‘De journalist die zich baseert op anonieme bronnen moet aannemelijk maken dat zijn bronnen betrouwbaar zijn, de informatie niet op andere wijze kon worden verkregen en hij die zo goed mogelijk elders heeft geverifieerd.’

De Raad voor de Journalistiek toetst klachten aan de hand van een *Leidraad* die nadrukkelijk verwijst naar de *Code van Bordeaux* en naar de *Code voor de journalistiek*. Een journalist zal waarheidsgetrouw moeten berichten. In de *Leidraad* staat dat als volgt omschreven:

‘1. Algemeen

1.1. De journalist bericht waarheidsgetrouw. Op basis van zijn informatie moeten lezers, kijkers en luisteraars zich een zo volledig mogelijk en controleerbaar beeld kunnen vormen van het nieuwsfeit waarover wordt bericht. [..]’

Over het gebruik van bronnen stelt de *Leidraad*:

‘2.2. Bronnen

2.2.1. Teneinde het publiek zo goed mogelijk te informeren maakt de journalist bij voorkeur zijn bronnen bekend.

2.2.2. De journalist beschermt de identiteit van zijn bronnen aan wie hij vertrouwelijkheid heeft toegezegd, en van bronnen van wie hij wist of kon weten dat zij hem informatie hebben toegespeeld in de verwachting dat hij hun identiteit niet zou onthullen.

2.2.3. Van informatie die hem is toegespeeld en van informatie die hem is meegedeeld door bronnen van wie hij de identiteit niet kan onthullen, maakt hij alleen gebruik wanneer hij de betrouwbaarheid ervan heeft onderzocht, en de publicatie ervan voldoende nieuws waarde heeft, een maatschappelijk belang dient en geen onevenredig groot gevaar voor personen oplevert.

2.2.4. Voor het publiceren van geruchten hoeft de journalist niet de feitelijke juistheid ervan aan te tonen. Wel moet hij vermelden dat het om een gerucht gaat en aannemelijk kunnen maken dat de geruchten waarop hij zich baseert, ook daadwerkelijk circuleren en de publicatie een maatschappelijk belang dient.’

Het zojuist aangehaalde *Schrijfboek Trouw* bevat op bladzij 25 en 26 richtlijnen voor het gebruik van bronnen:

‘De lezer moet er niet alleen op kunnen vertrouwen dat de feiten kloppen, en dat elk artikel, elke foto of grafiek de werkelijkheid zo goed mogelijk weergeeft, maar ook dat je in de duiding van de feiten oprecht bent en ruimte laat voor verschillende zienswijzen.’

‘Aan wie of waaraan je informatie hebt ontleend, behoort je zo nauwgezet mogelijk te vermelden. Anonieme bronnen zijn voor veel lezers een gruwel en terecht. Het gebeurt nogal eens dat zegslieden niet voor hun mening of voor hun kennis van belangwekkende feiten durven uit te komen. Beschouw ze dan als tipgever en ga naarstig op zoek naar anderen die dezelfde mening zijn toegedaan of die dezelfde feiten kennen en wél met hun naam in de krant willen.

Het kan voorkomen dat je over zoveel anonieme bronnen beschikt dat in redelijkheid niet valt te twijfelen aan de waarheid van wat ze zeggen. Bespreek dan met je chef of een lid van de hoofdredactie de mogelijkheid dat de krant het nieuws in kwestie voor eigen rekening publiceert.

Mag *Trouw* dan nooit feiten wereldkundig maken waarvoor de krant, ondanks alle inspanning, alleen een anonieme bron kan aanvoeren? Antwoord: de hoofdredactie kan daartoe besluiten in bijzondere gevallen, waarin het belang van de informatie overduidelijk zwaarder weegt dan de eis dat elke bron met naam en toenaam aan de lezers bekend moet zijn. Maar dan moet aan de lezers wel duidelijk worden gemaakt wat de reden voor de anonimiteit is.’

Hoewel hier sprake is van vier verschillende belangrijke documenten is de gezamenlijke boodschap duidelijk: een journalist moet waarheidsgetrouw berichten. Hij moet zorgvuldig met bronnen omgaan en moet zich daarover kunnen verantwoorden.

In *‘The Elements of Journalism’* beschrijven Bill Kovach en Tom Rosenstiel de missie van de journalistiek. De eerste opdracht van de journalistiek is zich te richten op waarheidsvinding, haar eerste loyaliteit betreft de burgers. De kern van de journalistieke discipline betreft verificatie. Het is deze discipline van de verificatie die het onderscheid bepaalt tussen wat journalistiek is en wat amusement, propaganda, fictie of kunst.¹

¹ Bill Kovach and Tom Rosenstiel, *‘The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect’*, Completely updated and revised edition 2007

De Onderzoekscommissie heeft een rondgang gedaan bij andere landelijke kwaliteitskranten met de vraag hoe met anonieme en gefingeerde bronnen wordt omgegaan.

Het *NRC Stijlboek* geeft de volgende regels voor het gebruik van anonieme bronnen:

‘De beste bron van nieuws - voor de krant en voor de lezer - is iemand die we bij naam kunnen noemen. Maar we erkennen ook dat we vitale informatie soms alleen kunnen publiceren als die afkomstig is van een bron of bronnen die anoniem willen of moeten blijven. Het achterhouden van de identiteit van een bron is alleen toegestaan indien de bron ernstige beroepsmatige of fysieke schade zou kunnen oplopen bij het bekend worden van zijn naam (zoals ontslag of bedreiging met geweld).

De krant moet met de grootste terughoudendheid van dit middel gebruik maken. Want verificatie wordt erdoor belemmerd en manipulatie van de verslaggever wordt makkelijker. Het kan dus alleen als de informatie niet op een andere manier kan worden verkregen, als het belang van de informatie evident is, en als de juistheid vast staat. De hoofdredacteur en/of de rubriekschef moet(en) weten wie de bron is, ook uit een oogpunt van rechtsbescherming van de krant. Is eenmaal anonimiteit gegarandeerd, dan moet deze worden beschermd.

Het moet de lezer duidelijk zijn hoe een anonieme bron is gebruikt, en waarom de identiteit is achtergehouden. Als eenmaal vaststaat dat een bron anoniem moet worden opgevoerd, moet deze zo nauwkeurig mogelijk worden omschreven zonder zijn identiteit te onthullen. Dus [in plaats van] ‘dat melden bronnen’ liever ‘dat zeggen hoge ambtenaren met kennis van het dossier’. Precisie is ook nodig om de lezer te kunnen laten inschatten wat het belang van de bron is om informatie te geven. Gebruik geen meervoud ‘bronnen’ als het gaat om één bron. In precisie ook niet doorschieten: *The Washington Post* schreef eens: ‘aldus een zeer hoge functionaris aan boord van het vliegtuig dat minister Warren Christopher van Peking naar Washington bracht’.

Gebruik liever geen beschuldigende taal in anonieme quotes tussen aanhalingstekens. Het geeft een spreker die zich zelf achter de krant verschuilt een oneerlijk voordeel.’

Over het gebruik van gefingeerde namen spreekt het *NRC Stijlboek* zich als volgt uit:

‘Het gebruik van gefingeerde namen is niet toegestaan. Als over iemand wordt bericht die met recht anoniem moet blijven, dan worden geen namen verzonnen, maar dient de persoon in kwestie in neutrale termen te worden omschreven als dader, man, vrouw en dergelijke.’

Het Financieele Dagblad heeft geen geformaliseerd beleid voor zover het gaat om gebruik van anonieme bronnen. De (ijzeren) gedragsregel is dat de chef van de betrokken verslaggever en/of de hoofdredacteur tevoren op de hoogte is van de ware identiteit van de bron en in staat is samen met de verslaggever een afweging te maken.²

Voor de wijze waarop *de Volkskrant* regels heeft vastgelegd over het gebruik van anonieme bronnen moet worden teruggegaan op de laatst verschenen, vierde editie van het *Stijlboek de Volkskrant* uit 2006.

Wat het gebruik van anonieme bronnen betreft geldt bij *de Volkskrant* het volgende:

‘Vermijd zo veel mogelijk het gebruik van anonieme zegslieden in de krant. Als het niet anders kan, onderzoek dan altijd of de door zo’n bron gedane mededelingen juist zijn. Vaar niet blind op de bron, ook al lijkt die nog zo betrouwbaar. Publiceer niet als er nog twijfels bestaan. Pas altijd wederhoor toe in geval van beschuldigingen of negatieve kwalificaties over personen, instellingen of bedrijven. Overleg bij twijfel met de hoofdredactie. Met bronnen die de eigen identiteit niet aan de redactie willen onthullen, dient extreme voorzichtigheid in acht te worden genomen. Overleg in dat geval altijd met de hoofdredactie. Mocht de informatie belangwekkend genoeg lijken, dan dient ze bevestigd te worden door ten minste twee onafhankelijke andere bronnen. Vermijd zo veel mogelijk het gebruik van gefingeerde namen.’³

Hoe om te gaan met gefingeerde namen komt als volgt in het *Stijlboek de Volkskrant* aan de orde:

‘Vermijd zo veel mogelijk het gebruik van gefingeerde namen, omdat dit de geloofwaardigheid van het artikel kan aantasten. Als bescherming van de privacy verzonnen namen nodig maakt, moet dat in het artikel worden gemeld. Doe dat bij voorkeur zo gauw de gefingeerde naam wordt opgevoerd. Vermelding aan het slot als voetnoot zet de lezer in feite op het verkeerde been en doet af aan de betrouwbaarheid. Een uitzondering maken we voor de wekelijkse rechtbankrubriek, waaronder steevast een voetnoot staat over gefingeerde namen’

Over het gebruik van gefingeerde bronnen bestaat bij de drie aangehaalde algemene kwaliteitskranten geen eenvormig beleid. *NRC Handelsblad* gaat het verst door gefingeerde namen niet toe te laten; *de Volkskrant* acht het in uitzonderlijke situaties

² E-mailbericht van de hoofdredacteur van Het Financieele Dagblad aan de Onderzoekscommissie van 8 december 2014 om 12.44 uur.

³ *Stijlboek de Volkskrant*, vierde editie 2006, blz. 221.

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

toelaatbaar, met dien verstande dat het onmiddellijk aan de lezer moet worden gemeld.

3. De omvang en aard van het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen in de artikelen van Perdiep Ramesar

Trouw en Perdiep Ramesar

Op 19 december 2006 solliciteerde de toen bijna 28-jarige Perdiep Ramesar op de functie van jonge verslaggever bij het dagblad *Trouw*. De advertentie daarvoor was op de website van Villamedia geplaatst. Na zijn eindexamen Havo in 1998 was hij begonnen met de HBO-opleiding geschreven journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Windesheim in Zwolle. Tegelijkertijd zette hij de eerste schreden op zijn journalistieke loopbaan met een bureauredacteurschap bij *Radio Assen FM* en een verslaggeverschap voor de *Weekkrant Suriname*, het blad *Contrast* en de *Landelijke Allochtonenkrant*. Met stages bij het ANP en bij de parlementaire redactie van *NRC Handelsblad* zocht hij de meer praktische kanten van zijn opleiding op, die hij overigens niet afmaakte. Later werkte hij als nachtedacteur bij het ANP. In 2004 volgde hij de Wegener Opleiding voor Jonge Journalisten en kort daarna trad hij in dienst van de *Haagsche Courant* die in 2005 fuseerde met het *Algemeen Dagblad (AD)*.⁴ Beide kranten met veel ruimte voor het plaatselijke nieuws: een terrein waarop Ramesar zijn sporen bij het *Algemeen Dagblad* had verdiend.

Ramesar werd aangenomen bij *Trouw* en begon op 1 mei 2007 op de redactie in Amsterdam. De redactie maakte een verjonging door en zoals vaker was op dat moment sprake van een debat over de koers van de krant. In de woorden van Esther Lammers, sinds 2009 een van de adjunct-hoofdredacteurs:

‘Het feit dat Perdiep Ramesar van het *AD* kwam, dat een ander type krant is dan *Trouw*, was voor [haar] verrassend. Het *AD* is veel meer een krant van korte nieuwsberichten. Zij vindt het goed dat *Trouw* meer aandacht voor nieuws heeft. Een krant kan volgens haar alleen maar voortbestaan als er ook dwingende nieuwsverhalen in staan.’⁵

Kort na zijn aantreden voerde zijn toenmalige chef een gesprek met Ramesar. Zijn chef was tevreden over Ramesar: hij werd gezien als een flexibele verslaggever die aangaf dat hij meer wilde en kon. Op 1 mei 2008 kreeg hij een vast dienstverband als redacteur.

Het duurde tot begin 2009 voordat hij weer met zijn leidinggevende over zijn functioneren sprak. Dat gesprek ging onder andere over het gebruik van bronnen. Dat moesten er per artikel minstens drie zijn. Het algehele oordeel was goed, maar voor zijn verdere ontwikkeling werd aangeraden dat hij meer de straat op zou moeten gaan.

⁴ Deze gegevens zijn aan zijn curriculum vitae ontleend.

⁵ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Esther Lammers op 1 december 2014

Een jaar later voerde zijn nieuwe chef, Redacteur 1, een gesprek met hem. Hij had, zo noteerde zijn chef, een (goede) neus voor nieuws en was goed in het leggen van contacten in zijn netwerk. Een paar maanden later, op 13 april 2010, werden werkafspraken vastgelegd. Een van deze afspraken was niet nieuw: meerdere bronnen. Redacteur 1 wees de Onderzoekscommissie in een brief erop dat Ramesar haar aandacht had, niet vanwege het gebruik van bronnen, maar vanwege zijn slechte schrijfstijl, zijn 'niet goede' beheer van zijn portefeuille en het gebrek aan analytisch vermogen.'

Eind 2010 volgde een volgend gesprek. Wederom met een nieuwe chef, Nicole Lucas. De doelstelling van het schrijven van spannende verhalen met verschillende bronnen was gelukt. Eenzelfde werkafpraak voor 2011 bleef dan ook achterwege. Het jaar 2011 was goed en Ramesar had volgens zijn chef gescoord met zijn verhalen over de Delftselaan in Den Haag en over mensenhandel. Op 3 januari 2012 stuurde de toenmalige hoofdredacteur 'een kleine blijk van onze waardering en bewondering' naar het huisadres van Perdiep Ramesar vanwege zijn niet aflatende inzet en betrokkenheid, en vanwege indrukwekkende projecten als het onderzoek naar mensenhandel en de bende van de Delftselaan.

Op 24 maart 2012 werden nieuwe werkafspraken vastgelegd maar een beoordeling van het functioneren van Ramesar over 2012 is er niet. Wel over 2013. Het planningsgesprek met zijn nieuwe chef, Cees van der Laan, vond op 23 januari 2013 plaats, het voortgangsgesprek op 17 oktober 2013 en het beoordelingsgesprek op 21 januari 2014, toen Van der Laan de overstap naar het hoofdredacteurschap had gemaakt. Een van de gemaakte afspraken betrof het leggen van nadruk op nieuwsverhalen en primeurs. Vijf maanden na de primeur over de sharia-driehoek in Den Haag noteerde Van der Laan dat hij tevreden was over de nieuwsverhalen en primeurs. Op 25 maart 2014 liet Ramesar zijn hoofdredacteur in een e-mailbericht weten met de feed-back in z'n nopjes te zijn.

In al deze jaren verschoof het zwaartepunt van zijn werkzaamheden van de redactie in Amsterdam naar Den Haag, zeker nadat hij stadscorrespondent werd voor de Haagse regio. De centrale redactie is in Amsterdam gevestigd. In Den Haag bevindt zich de politieke redactie met een eigen redactiechef waar ook de stadscorrespondent Den Haag zijn werkplek heeft die valt onder de in Amsterdam werkende chef verslaggeverij. In Rotterdam bevindt zich nog een kleine redactie. Ramesar gebruikte voor zijn journalistieke werkzaamheden de Haagse redactie nauwelijks als uitvalbasis. Hij werkte veel thuis en zijn langzaam ontwikkelde specialismen wekten bij menigeen de indruk dat hij veel ter plekke aan de slag was. Er was niet alleen een fysieke afstand tussen de stadsverslaggever en zijn chef in Amsterdam, maar ook was er nauwelijks continuïteit in de bezetting van de functie van chef verslaggeverij. In de zeven jaren die Ramesar werkzaam was voor *Trouw* heeft hij – zoals hiervoor aangegeven - vijf chefs gekend.

De waardering op de krant ging gelijk op met de erkenning van en waardering voor zijn journalistieke prestaties door beroepsgenoten. In 2012 werd hij samen met Martijn Roessingh genomineerd voor 'De Loep' voor het boek 'Slaven in de polder' over mensenhandel. De Loep-nominatie betrof de prijs voor onderzoeksjournalistiek: tekstuele productie. Onlangs nam hij de Divali-prijs in ontvangst en kreeg hij de eervolle uitnodiging om Nieuwspoortrapporteur te worden. Dit bijna afgelopen jaar had hij twaalf mediaoptredens en was hij een graag geziene gast bij *Argos*, *BNR*, *Radio 1*, *EenVandaag*, *Nieuwsuur* en *Knevel & Van den Brink*.

In de loop van de tijd was het gros van de journalistieke werkzaamheden van Ramesar komen te liggen in de oude volkswijken van Den Haag, waar hij stadscorrespondent van *Trouw* was geworden. Dat bracht hem veel op straat, een ontwikkeling die de hogere echelons binnen de redactie van harte toejuichten, maar die ook voor dunne lijntjes met de redactie in Amsterdam zorgde. Op de Haagse redactie waar de parlementaire redacteuren werkzaam waren, was hij maar zelden te vinden. Op de Amsterdamse redactie liet hij zich maar hooguit een dag per week zien. Van der Laan heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie hierover het volgende gezegd:

'Wel heeft Esther Lammers bij het aantreden van [hem] aangegeven Ramesar dicht bij zich te houden, omdat hij anders als correspondent in Den Haag los zou komen te staan. Zo gaan de dingen op de redactie, het zijn meestal korte bilateraaltjes. Her en der (bijvoorbeeld intranet) kwam het brongebruik wel aan de orde, maar hij heeft met de hoofdredactie in zijn herinnering nooit over de anonieme bronnen van Ramesar gesproken. Naar aanleiding van de opmerkingen van Lammers heeft [hij] Ramesar wel verplicht een dag in de week naar Amsterdam te komen om te werken. In de regel hield [Ramesar] zich daar wel aan, tenzij er klussen waren in de Haagse regio.'⁶

Ramesar had frequent en uitgebreid contact met de redactie via mobiele telefoon, e-mail, intranet. Hij was een verwoede twitteraar die er bijna een sport van maakte om berichten van collega-redacteuren te retweeten. Een aantal van de berichten die hij op het intranet van de redactie heeft nagelaten verdient het om hier te worden vermeld.

Zo stelde Ramesar zich principieel lijnrecht op als het om de spelling van 'buitenlandse termen en namen' ging. Een politieman – en later ook een medewerker van het ministerie van Buitenlandse Zaken - had hem verteld dat de spelling- en schrijfwijze van *Trouw* de krant op achterstand had gezet:

'De politieman vertelde dat hij echt de krant in handen moet hebben om te weten dat er iets over zijn onderwerp, waaronder djihadisme, in *Trouw* staat.

⁶ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Cees van der Laan op 1 december 2014

Knipseldiensten, communicatieafdelingen, etc, zoeken voor hem op het gebruikelijke jihad in plaats van djihad. Zij vinden dan vooral *de Volkskrant*, *NRC*, *het AD*, *de Telegraaf* en regionale kranten.⁷

Toen naar aanleiding van een steekpartij met dodelijke afloop op een school in Voorburg op de redactie een discussie losbarstte over het gebruik van uitspraken in artikelen die niet zijn of kunnen worden geverifieerd bij degene waarover het gaat, koos Ramesar de volgende positie:

‘Als wij ons zo verantwoordelijk voelen over de gevolgen, kunnen we veel verhalen in de krant gewoon weggooien, want bij elk verhaal dragen we een verantwoordelijkheid. En als we ‘geroddel’ uit de krant willen weghouden, vrees ik ook dat we een aantal verhalen moeten missen die toch echt wel waar en echt en goed bleken te zijn.

Maar we zijn een (nieuws)krant die actueel wil zijn en daar hoort zo’n repo ook bij, al dan niet met achternamen.

Ik heb het eerder gezegd, we mogen best wat meer durf tonen, wat meer risico’s, we zijn journalisten, geen censor board of ethische commissie of rechter. Als iets niet goed gaat, doen we het de volgende keer anders. Maar we moeten als krant ook de vrijheid durven nemen om verhalen van de straat te brengen, de rauwe, harde, onverwachte, ongemakkelijke werkelijkheid die misschien niet de onze is.⁸

Het kwam hem te staan op enkele scherpe terechtwijzingen, waarbij een van de andere redacteuren zich op een ander ‘moreel kompas’ beriep. De reactie van Ramesar:

‘En het zou nog best kunnen dat mijn moreel kompas een iets andere richting op wijst [...], maar dat kan. En gelukkig maar, wat voor krant zouden we maken als we allemaal hetzelfde zouden zijn en hetzelfde zouden denken en vinden.’

De omvang en aard van het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen in de artikelen van Perdiep Ramesar

Voor het vaststellen van de omvang en aard van het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen heeft de Onderzoekscommissie zich mede gericht op een aantal artikelen die van de hand van Ramesar zijn verschenen en journalistieke producties waarbij hij betrokken was. Verderop komt de Onderzoekscommissie hierop terug. Om de gang van zaken in de eerste helft van november 2014 te duiden

⁷ TrouwNet, Evaluatie krant 22 oktober 2014

⁸ TrouwNet, Evaluatie krant 15 oktober 2014

is het goed eerst aan te geven hoe binnen de redactie werd gereageerd op het gebruik van anonieme bronnen door Ramesar.

Argwaan over het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen

Uit de door de Onderzoekscommissie gevoerde gesprekken en aan de Onderzoekscommissie aangedragen informatie blijkt dat bij een aantal redacteuren al langer een kennelijk onvoldoende hard te maken gevoel bestond dat niet altijd alles klopte bij de artikelen van Ramesar. Hij maakte vergelijkenderwijs veel gebruik van anonieme bronnen. Ook viel het op dat Ramesar wel erg vaak binnen uiterst korte tijd de juiste informanten wist te vinden met de bij uitstek passende citaten. Opgevallen was ook dat sommige van de aangehaalde informanten zich uitdrukten op een manier die niet goed aansloot bij de over die informanten gegeven achtergrondinformatie. Maar op een van de oudere redacteuren, Redacteur 3, na was er niemand die daar echt openlijk in de richting van leidinggevenden van Ramesar over sprak. Deze redacteur heeft zich diverse malen - ook op schrift - bezorgd geuit over het gebruik van anonieme bronnen door Ramesar. Redacteur 3 heeft daarover een van de adjunct-hoofdredacteuren. Gerbert van Loenen, gesproken die dat daarna heeft aangekaart bij de toenmalige hoofdredacteur en de collega adjunct-hoofdredacteur. Die poging vond geen of onvoldoende gehoor. Volgens de toenmalige hoofdredacteur Willem Schoonen, omdat de signalen niet concreet waren:

‘[Hij] was eigenlijk niet verrast door de affaire Ramesar omdat vermoedens van bedrog al eerder de ronde deden. Het was niet altijd concreet, er werd weleens geroddeld op de redactie over het veelvuldige gebruik van anonieme bronnen (‘koffieautomaatpraat’). In de hoofdredactie is dat een paar keer ter sprake gekomen, maar er is nooit een concrete aanwijzing geweest die leidde tot actie. De geluiden kwamen niet eens van mensen die dicht bij Ramesar zaten, maar bijvoorbeeld van een eindredacteur van een weekendbijlage. In de hoofdredactie is nooit aanleiding gezien om daar concreet werk van te maken. Achteraf beschouwd had men het natuurlijk wel moeten zien, alleen [hem] zou nog steeds niet weten hoe. Zelfs als hij alle verhalen terugleest gaan er bij een heleboel verhalen nog geen alarmbellen af.’

Toen in mei 2013 Ramesar het veel stof opwerpend artikel had geschreven over de sharia-driehoek, maakte ook een andere collega op het intranet kritische opmerkingen over de door Ramesar gehanteerde anonieme bronnen. De poging van deze redacteur tot verdere interne discussie strandde met een bericht van de toenmalige hoofdredacteur Schoonen waarin het gebruik van anonieme bronnen werd verdedigd. Toen Schoonen vertrok werd Van der Laan (chef verslaggeving en in die hoedanigheid de chef van Ramesar) benoemd tot nieuwe hoofdredacteur.

Een jonge redacteur, Redacteur 10, ging in de zomer van 2012 op onderzoek naar aanleiding van een artikel over een met naam genoemde jonge werkloze

bedrijfseconoom. Redacteur 10 vond de wijze waarop deze bedrijfseconoom van allochtone afkomst sprekend werd opgevoerd ongeloofwaardig. Toen Redacteur 10 niets over die persoon had kunnen vinden was Redacteur 10 wel achterdochtig geworden maar Redacteur 10 had dat verder voor zich gehouden. Wel hield Redacteur 10 de berichtgeving van Ramesar vanaf dat moment kritisch in de gaten. In het voorjaar van 2014 nam Redacteur 10 Redacteur 4 in vertrouwen. Die laatste ging toen eens zelf op internet zoeken en kwam tot de ontdekking dat veel door Ramesar genoemde namen ontraceerbaar waren.

Redacteur 4 vertelde dit uiteindelijk aan redacteur 15, die op zijn beurt de voorzitter van de redactieraad, Jeroen den Blijker, op de hoogte bracht. Redacteur 15 had inmiddels een aantal namen in een aantal artikelen nagetrokken en kwam tot de bevinding dat de meeste namen niet in Nederland voorkomen en ook niet op internet te vinden waren. Redacteur 15 wilde hiervan een lijst over 2014 aanleggen en die lijst uiteindelijk aan Jeroen den Blijker overhandigen. Die zou dan, als voorzitter van de redactieraad, vervolgstappen kunnen nemen.

De ontdekking dat een collega *Trouw*-redacteur zoveel ontraceerbare namen had gebruikt overviel Den Blijker en redacteur 15. Het zat niet in hun systeem dat een *Trouw*-redacteur zich op die manier zou kunnen gedragen en ze maakten zich aanvankelijk vooral zorgen over wat met hun collega zou gebeuren als hier geen goede verklaring voor zou zijn. Toen het speurwerk van redacteur 15 vorderde en bleek dat Ramesar niet in een enkele, maar in een reeks artikelen namen had gebruikt die niet te traceren waren, drong tot hen door dat dit ook grote gevolgen zou kunnen hebben voor de krant.

De speurtocht verliep met tussenpozen. Redacteur 15 had naast zijn werk veel verplichtingen en de voorzitter van de redactieraad ging op vakantie. Het toen nog vermeende bedrog bleef in zijn achterhoofd zitten en hij sliep er slecht van. Uiteindelijk rondde Den Blijker het overzicht van artikelen over 2014 af en legde hij de resultaten aan de chef van Ramesar voor - in de hoop dat er alsnog een begrijpelijke en ontlastende reden zou zijn waarom de in artikelen gebruikte namen niet te traceren waren.

Op 6 november 2014 om 21 uur belde Den Blijker met de chef verslaggeverij Antal Crielaard en mailde hem kort daarna het overzicht van niet te traceren namen. Crielaard belde meteen hoofdredacteur Van der Laan die op zijn beurt de twee adjunct-hoofdredacteurs, mevrouw Lammers en Roessingh, op de hoogte bracht. De hoofdredactie vroeg om een dubbel-check. Dat gebeurde nog diezelfde avond en die check bleek de bevindingen van Den Blijker en Redacteur 15 te bevestigen. De volgende dag ging Crielaard aan de slag op de redactie en doorzocht enkele andere artikelen. Crisisachtig overleg van de hoofdredactie met Crielaard en Den Blijker mondde uit in een uitnodiging aan Ramesar om zich die middag om 15.30 uur te

melden bij hotel Babylon in het Haagse New Babyloncomplex waar een vergaderzaaltje was gereserveerd. Kort na 15 uur kreeg Ramesar van Crielaard een sms-bericht met het verzoek zijn laptop mee te nemen.

Van het toen gevoerde gesprek is door mevrouw Lammers en Crielaard meteen na afloop een verslag opgemaakt. In hun gesprekken met de Onderzoekscommissie hebben mevrouw Lammers en Crielaard beiden nadrukkelijk verklaard dat zij dat verslag naar waarheid en zoveel mogelijk met vermelding van de door de gespreksdeelnemers gebruikte woorden hebben weergegeven. Ramesar gaf blijkens het verslag toe dat hij inderdaad zaken niet naar waarheid had gepresenteerd:

‘Antal: ok. Je hebt ook een essay geschreven dat je volgende week in de Tweede Kamer zou voordragen. Daarin voer je twee jongens op. Onder meer een geslaagde zakenman in de Schilderswijk. Kunnen wij daar nu samen naartoe rijden. Kun je deze man aan ons voorstellen?

Perdiep: weet niet. Stil.

Antal: En die moeder die je in het essay opvoert. Kunnen we daar langs, kunnen we haar spreken?

Perdiep: weet niet. Stil. Ik weet niet waar ze woont.

Antal: Maar je schrijft dat je haar hebt gesproken. Dat is niet zo hè? Het verhaal klopt gewoon niet. Het is een mooi essay en het had net zo goed wél waar kunnen zijn, maar het klopt niet.

Perdiep: het verhaal klopt wel. Ik heb die Shehzim gesproken. Ik heb de jongens niet zelf gesproken, maar het verhaal van een derde gehoord. Ik heb contacten in die wijk. Een agent, meerdere agenten, en een aantal andere mensen. Die agenten vertellen mij verhalen, soms mag ik ook de stukken inzien. De verhalen kloppen. Zo gaat dat. Ik ben echt niet iemand die achter zijn bureau alleen verhalen maakt. Ik ben de hele tijd op straat.

Esther: Maar soms heb je namen gefingeerd?

Perdiep: Ja, dat moet ik toegeven. Dat heb ik wel eens gedaan.

Antal: Dus die twee jongens in de Schilderswijk hadden kunnen bestaan, maar ze bestaan niet? We kunnen niet nu naar ze toe?

Perdiep: Stil. Haalt schouders op. “Nee, ik denk het niet.”

Esther: Sinds wanneer ben je dat gaan doen? Is dat voor of na je verhaal over de Sharia-driehoek in Den Haag?

Perdiep: Weet niet meer, daarna denk ik. En het gaat alleen om repo-verhalen, niet om het nieuws. Ik verzeker jullie: De nieuwsverhalen zijn echt helemaal waar.

Antal: Vind jij dat we je als krant te veel druk hebben opgelegd?

Perdiep: Nou ja. Tsja. Misschien.

Esther: Ik begrijp best dat je druk voelde om steeds weer te presteren. Dat het zwaar is om steeds aan de hoge verwachtingen te blijven voldoen. Ervaar jij dat zo? Kun je daar iets over vertellen?

Perdiep: Ik leg de lat bij mezelf hoog. En als ze uit Amsterdam na het nieuws een reportage of interviewtjes willen, dan wil ik daaraan voldoen.

Esther: Dat is niet de lat hoog leggen, maar juist laag. Want je hebt de basisregels van de journalistiek geschonden, je hebt namen gefaket. In les 1 op de opleiding voor journalistiek heb je geleerd dat zo iets echt niet kan.

Antal: Je zegt nooit nee. En het lukt je altijd. Daarom ging ik twijfelen, want dat kan niet waar zijn. Dat lukt geen enkele verslaggever. Maar jou lukt het altijd. Dat kan niet. Durfde je wel nee te zeggen?

Perdiep: Eigenlijk niet. Het mocht gewoon niet mislukken. Het niveau dat ik heb gehaald met de sharia-driehoek wilde ik gewoon elke keer weer herhalen.

Esther: Perdiep, je weet dat we het hier hebben over frauderen?

Perdiep: Ja.

Esther: Je bent uiteindelijk van af en toe faken naar heel veel artikelen faken gegaan?

Perdiep: Niet een beetje: van nul tot dat wat jullie nu laten zien.⁹

Hij werd geschorst. De maandag daarop, 10 november, werd Ramesar in de gelegenheid gesteld zich nader tegenover de hoofdredactie over de bevindingen uit te laten. Hij vertelde dat hij die vrijdag was overdonderd. Hij had slechts één keer twee namen verzonnen; de andere keren was het allemaal correct gegaan. Hij had mensen op straat aangesproken en hun namen gevraagd. Dat die niet traceerbaar waren zei niets. Hij werd vervolgens op staande voet ontslagen.

Van Loenen, tot begin juni 2014 adjunct-hoofdredacteur, heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie het volgende gemeld:

'In een telefoongesprek tussen [hem] en Esther Lammers, gaf mevrouw Lammers onlangs aan dat [hij] gelijk had dat de bronnen van Ramesar niet klopten. Ze had dit samen met Antal Crielaard uitgezocht. [Hij] heeft nooit een bewijs gehad, maar wel vaak een naar gevoel over het gebruik van anonieme bronnen door Ramesar. Van mevrouw Lammers weet hij nu dat er nu ook verdenking is gerezen dat wanneer Ramesar wel een naam noemde, hij die naam verzon. [Hij] heeft dit nooit bevroed, hij heeft alleen het gebruik van anonieme bronnen gewantrouwd.'¹⁰

Op 12 november werd de redactie ingelicht. Uit de door de Onderzoekscommissie gevoerde gesprekken is af te leiden dat het interne onderzoeksresultaat een grote schok was. Niemand had ooit gedacht dat een collega wellicht met naam gequote

⁹ Het verslag is opgesteld door mevrouw Lammers. Van het gesprek bestaat geen geluidsopname. De Onderzoekscommissie heeft de door haar gemaakte aantekeningen van het gesprek vergeleken met de onderstaande tekst. De Onderzoekscommissie constateert dat de weergave van deze aantekeningen in het verslag correct is en constateert ook aanvullingen, die – zo heeft ze vernomen – afkomstig zijn van Crielaard. De inhoud en de volledigheid van het verslag werden tijdens het kort geding betwist door Ramesar en zijn advocaat.

¹⁰ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Gerbert van Loenen op 24 november 2014

personen zou verzinnen. Dat paste zo zeer niet in hun denkraam, dat ook bijna niemand op het idee is gekomen dat je wellicht bij een collega via internet zou moeten checken of hij wel bestaande personen aanhaalde.

Ramesar werd, ondanks het feit dat sommige redacteuren wat niet-pluisgevoelens hadden over de hantering van anonieme bronnen, in het algemeen beschouwd als een prima collega. Binnen de redactie gold hij als een journalist met een goede neus voor wat er op straat leeft en voor het nieuws dat op straat ligt. Tekenend is dat de eerste twee redacteuren die een internetonderzoek deden weken hebben gewacht totdat zij het voor zichzelf konden maken om hun beschuldiging naar een hoger echelon te tillen.

De artikelen van Ramesar

Tussen 1 mei 2007 en 7 november 2014 verschenen van zijn hand 1.011 artikelen in *Trouw*, waarbij kleine nieuwsberichtjes van honderd woorden of minder niet zijn meegerekend. Een productieve verslaggever.

Tabel gepubliceerde artikelen 2007-2014

jaar	aantal
2007	72
2008	90
2009	125
2010	118
2011	145
2012	149
2013	164
2014	148
Totaal	1.011

Bron: Trouw

Een aantal van deze artikelen zijn nieuwsberichten, zonder dat daarin sprake is van citaten. Het gaat hierbij om korte berichten met als credit Perdiep Ramesar of 'van onze verslaggever'. De Onderzoekscommissie heeft geen enkele indicatie dat die artikelen niet conform de waarheid zouden zijn opgesteld. Ook over een groot aantal andere artikelen die Ramesar heeft geschreven en waarin wel citaten voorkomen ziet de Onderzoekscommissie geen reden te twijfelen aan de correctheid van daarin opgenomen citaten. Daarbij gaat het allereerst om artikelen die door Ramesar zijn geschreven samen met een mederedacteur of waar Ramesar is begeleid door derden. Navraag bij een aantal mederedacteuren wees uit dat zij geen enkele aanleiding hadden kanttekeningen te plaatsen bij de correctheid van de inhoud van het in de krant opgenomen artikel. Hetzelfde geldt voor artikelen waarin uitsluitend quotes zijn opgenomen van met naam genoemde (relatief) bekende politici, wetenschappers, woordvoerders. Juist bij die geciteerde personen moet er in redelijkheid van worden uitgegaan dat zij, indien zij verkeerd zouden zijn geciteerd, dat onmiddellijk zouden hebben laten weten. Maar er blijft een groot aantal artikelen over waarin citaten voorkomen waarbij wellicht wel vraagtekens zouden kunnen worden geplaatst.

Voor de Onderzoekscommissie is het ondoenlijk om alle door Ramesar geschreven artikelen te onderzoeken op het gebruik van de daaraan ten grondslag liggende bronnen. Voor zover het gaat om de artikelen waarbij volkomen anonieme bronnen worden opgevoerd, of bronnen waarbij slechts de voornaam wordt gebruikt, omdat in zijn algemeenheid niet of niet voldoende traceerbaar is om welke bronnen het zou gaan. Die wetenschap bestaat slechts bij Ramesar en zou, conform de interne regelgeving bij *Trouw*, ook (hebben) moeten bestaan bij zijn chef.

Overigens dient wat betreft de niet (onmiddellijk via internet) traceerbare personen die sprekend zijn opgevoerd het volgende te worden opgemerkt: natuurlijk kan het voorkomen dat een persoon niet is te vinden via de *social media* op internet of via een telefoonboek. Dat kan zelfs voorkomen bij personen die hun hele leven in Nederland hebben gewoond en in Nederland onderwijsinstellingen hebben bezocht.

Over het al dan niet voorkomen in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut moet nog worden opgemerkt dat die bank is opgebouwd uit gegevens uit twee peiljaren; de volkstelling van 1947 en gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie van 2007. Het niet voorkomen in de familienamenbank kan dus worden verklaard uit het eerst na 2007 verhuisd zijn naar Nederland, dan wel uit het voor 2007 bewust niet opgenomen zijn in de Gemeentelijke Basisadministratie.

Ook is het voorstelbaar dat waar sprake is van personen die hun naam hebben opgegeven bij een straatinterview de kans bestaat dat een of meer van die personen wellicht bewust om hen moverende redenen een onjuiste naam heeft/hebben opgegeven. In dat verband verdient vermelding dat Ramesar vergelijkenderwijs meer dan zijn collega's het nieuws ook van de straat haalde. Verder moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat een enkele keer slordigheid in het spel is bij het opschrijven door Ramesar van de juiste spelling.

Hoezeer dat soort verklaringen wellicht de aanwezigheid van een aantal niet via internet traceerbare en met naam genoemde bronnen kan rechtvaardigen, dan kan dat in redelijkheid, gelet op het grote aantal artikelen dat door de hoofdredactie in de steekproef is betrokken en waarin niet via internet traceerbare bronnen is aangetroffen, niet voor alle artikelen gelden. De resultaten van de steekproef staan vermeld in bijlage 3. In dat verband wijst de Onderzoekscommissie er op dat de hoofdredactie voor alle zekerheid ook bij een aantal andere *Trouw*-journalisten heeft onderzocht hoeveel malen een door hen in een artikel met name genoemde persoon niet via internet viel te traceren. Die onderzoekshandelingen leidden tot de uitkomst dat dat (bijna) niet het geval was. Dit betekent dat het op de weg van Ramesar ligt een voldoende overtuigende verklaring te geven voor het feit dat bij zoveel door hem geschreven artikelen de door hem genoemde personen niet zijn te traceren. De

Onderzoekscommissie heeft Ramesar daarover bevraagd. Zie voor de vragenlijst bijlage 4.

De Onderzoekscommissie heeft in haar onderzoek ook betrokken het Nieuwspoortessay dat door Ramesar was geschreven en op 26 november 2014 zou zijn uitgesproken. Dit vergt een toelichting: het gaat hier om een essay dat Ramesar had geschreven in zijn functie van Nieuwspoortrapporteur. Die lezing is uiteindelijk niet doorgegaan nadat zijn naam in verband werd gebracht met het gebruik van niet-verifieerbare bronnen. Het essay was niet primair bestemd voor *Trouw*, hoewel daaraan, als zich niet het ontslag had voorgedaan, ongetwijfeld in dat dagblad, waar hij redacteur van was, veel aandacht zou zijn besteed. Een overigens door Ramesar ook aan de hoofdredactie geuite wens.

De lezing was meegelezen door een van de adjunct-hoofdredacteurs van *Trouw*, Roessingh. In die lezing wordt door Ramesar uitvoerig ingegaan op de commentaren die hij had gekregen naar aanleiding van zijn artikel in *Trouw*, over de sharia-driehoek. Maar hij vertelt daarin ook een verhaal van twee met name genoemde jeugdvrienden die door extremisme volkomen uit elkaar waren gegroeid. Hij zou met de moeder van een van hen hebben gesproken en haalt citaten aan uit gesprekken.

Dit essay heeft ook een belangrijke rol gespeeld in het gesprek dat Ramesar op 7 november 2014 heeft gevoerd met de andere adjunct-hoofdredacteur mevrouw Lammers en met zijn chef Crielaard. Zij vroegen hem of hij bereid was op dat moment met hen naar de bronnen van het essay te gaan. Zijn antwoord was dat dat niet kon en dat hij het verhaal uit tweede of derde hand had vernomen. In de combinatie van het feit dat hij als *Trouw*-redacteur was benoemd tot Nieuwspoortrapporteur, en in die hoedanigheid zijn essay zou voordragen, dat hij het essay liet meelesen door de adjunct-hoofdredacteur, dat hij in het essay uitvoerig ingaat op zijn in *Trouw* gepubliceerde artikel over de sharia-driehoek en de naar aanleiding daarvan geuite kritiek op het gehanteerd hebben van anonieme bronnen, plus het feit dat Ramesar bij het schrijven van het essay kennelijk dezelfde werkwijze lijkt te hebben gehanteerd die hij ook bij zijn *Trouw*-artikelen placht te hanteren, ziet de Onderzoekscommissie voldoende rechtvaardiging om ook het waarheidsgehalte van dat essay in het onderzoek te betrekken.

De Onderzoekscommissie heeft zich ook beraden over de vraag of alle door Ramesar in zijn dienstverband bij *Trouw* geschreven artikelen in het onderzoek betrokken zouden moeten worden, of slechts de artikelen die het afgelopen jaar zijn verschenen. In het gesprek dat Ramesar op 7 november 2014 heeft gevoerd met mevrouw Lammers en Crielaard brengt hij - blijkens het hiervoor aangehaalde gespreksverslag - een cesuur aan dat hij eerst na het artikel over de sharia-driehoek bronnen zou hebben gefaket.

Het artikel over de sharia-driehoek verscheen op 18 mei 2013. Met dat artikel als vertrekpunt zou dit onderzoek zich uitstrekken over ruim 200 artikelen. Tijdens de twintig door de Onderzoekscommissie gevoerde gesprekken en aan de hand van de in die gesprekken verkregen informatie bleek evenwel dat hiermee niet kan worden volstaan. Daarbij speelde ook dat de bevindingen in de door de hoofdredactie uitgevoerde steekproef ook niet-traceerbare bronnen vermelden die dateren van het moment voordat het artikel over de sharia-driehoek verscheen. Ook artikelen en gebeurtenissen uit de jaren 2012, 2011, 2010 en 2009 (enkele maanden nadat de betrokken redacteur bij *Trouw* een arbeidscontract voor onbepaalde tijd had gekregen) en zelfs nog eerder zijn betrokken in dit onderzoek.

Het gaat – zoals eerder vermeld - bij de 1.011 artikelen in een groot aantal gevallen om gewone korte berichten. Daarnaast zijn er langere artikelen voor de dagkrant en de Verdieping, doorgaans met vermelding van zijn naam en regelmatig coproducties met verschillende collega's. Waar het gebruik van bronnen in een aantal van deze artikelen vragen oproept, komt de Onderzoekscommissie hierop verderop terug. Daarnaast is in de artikelen gebruik gemaakt van namen met vaak leeftijdsaanwijzingen en andere bijzonderheden, zoals woonplaats en/of beroep. Deze bronnen kunnen uiteraard worden nagegaan.

De Onderzoekscommissie heeft er uiteindelijk voor gekozen een aantal artikelen van Ramesar aan een diepgaander onderzoek te onderwerpen. Die artikelen bevatten soms slechts anonieme bronnen en soms met name genoemde, doch niet via internet traceerbare personen. Doel van deze exercitie was om te bezien of in de berichtgeving zelf feiten stonden die vraagtekens opwerpen bij het werkelijk bestaan van de anonieme bron of de niet traceerbare bron.

Bij de keuze van die artikelen heeft de Onderzoekscommissie zich ook laten leiden door opmerkingen die zijn gemaakt tijdens de door de Onderzoekscommissie gevoerde gesprekken of in de door de Onderzoekscommissie ontvangen e-mailberichten. Ook noemt de Onderzoekscommissie uitdrukkelijk een voorval waarbij een door Ramesar geschreven artikel waartegen een mederedacteur juist vanwege het hanteren van anonieme bronnen ernstige bezwaren had, uiteindelijk niet is geplaatst.

De Onderzoekscommissie heeft over haar bevindingen vragen voorgelegd aan Ramesar en hem om antwoord gevraagd. Met deze door de Onderzoekscommissie gehanteerde aanpak moet het voldoende mogelijk zijn na te gaan of Ramesar inderdaad meerdere malen op onjuiste wijze met bronnen is omgegaan op een schaal die vragen oproept over de eisen die in dit geval de *Code van Bordeaux*, de *Code voor de journalistiek* en de *Leidraad* van de Raad voor de Journalistiek stellen alsmede de

regels die zijn vastgelegd in het Schrijfboek. Ramesar heeft echter na voorlegging van deze vragen besloten af te zien van medewerking aan dit onderzoek.

Casus 1: het artikel over Mohammed Zakir (17 juli 2012)

Op 17 juli 2012 verscheen een artikel over de 23-jarige Mohammed Zakir, die in vier jaar tijd met goede cijfers zijn opleiding bedrijfseconomie aan de Haagse Hogeschool had volbracht. Ondanks de klinkende cijfers lukte het hem niet om twee jaar na zijn afstuderen een baan te vinden, wat hij naar zijn zeggen verklaarde door zijn allochtone afkomst: 'Misschien hebben ze liever een Jansen dan een Zakir, maar ik ben ik en ik kan niet ineens veranderen in een witte jongeman die De Vries heet.'

Het artikel bracht een jonge redacteur, Redacteur 10, aan het twijfelen. Redacteur 10 zag Ramesar zelden op de redactie – noch in Amsterdam, noch in Den Haag. Belde hij, dan zag Redacteur 10 dit hem meestal wandelend op de gang doen, buiten gehoorafstand van collega's. Een waarneming die enkele andere collega's waarmee de Onderzoekscommissie heeft gesproken hebben bevestigd. Ook verwonderde het Redacteur 10 hoe snel hij zijn stukken kon uitwerken, zeker reportages. Met nog een andere jonge collega verbaasde Redacteur 10 zich over passages in zijn artikelen als 'uit onderzoek van *Trouw* blijkt', omdat uit de tekst vervolgens niet duidelijk werd wat dat onderzoek inhield. Dit alles zorgde ervoor dat Redacteur 10 de artikelen van Ramesar kritisch begon te lezen. Redacteur 10 nam na het lezen van het artikel over Mohammed Zakir de proef op de som en zocht zijn naam op internet op. Daar bleek de aan de Haagse Hogeschool afgestuurde Zakir niet te vinden, behalve in het artikel dat in *Trouw* was verschenen.

Redacteur 10 hield deze ontdekking voor zich, maar sprak er wel met anderen buiten de *Trouw*-redactie over. Redacteur 10 durfde het niet aan om met collega's over deze verzonnen naam te spreken. Het ging hier immers om een veel meer ervaren, bij zijn directe collega's ogenschijnlijk onomstreden redacteur. De drempel was te hoog tot afgelopen voorjaar toen Redacteur 10 de gerezen twijfels met een collega, Redacteur 4, besprak. Die deelde de twijfels.

De Onderzoekscommissie heeft bij de Haagse Hogeschool nagegaan of Mohammed Zakir zijn studie heeft gevolgd bij de Haagse Hogeschool. Uit het studentvolgsysteem van de Haagse Hogeschool blijkt dat Mohammed Zakir daarin niet bekend is en ook geen studierichting bedrijfseconomie dan wel een andere studierichting aan de Haagse Hogeschool heeft gevolgd.¹¹ Hij heeft dus nimmer plaatsgenomen in de schoolbanken van de Haagse Hogeschool.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

¹¹ E-mailbericht van het college van bestuur van de Haagse Hogeschool van 12 december 2014. De Onderzoekscommissie heeft dit via het alumninetwerk van de Haagse Hogeschool en een van de alumnicooördinatoren dubbel gecheckt gelet op het belang van deze casus.

In het artikel 'Ik kan mij niet veranderen in een witte man' van 17 juli 2012 – een artikel waarnaar blijkens internet veelvuldig door derden is verwezen - is ondubbelzinnig sprake van een gefingeerde naam. Het was al raadselachtig dat de afgestudeerde jonge bedrijfseconoom, Mohammed Zakir, die actief zegt te werken aan het vinden van een bij zijn opleiding passende werkkring niet vindbaar zou zijn via de sociale media. Juist in zijn leeftijdscategorie en opleidingsniveau plegen jongeren immers ook op die manier vindbaar te zijn.

Navraag bij de Haagse Hogeschool plus een eigen onderzoek in het alumnibestand van de Haagse Hogeschool bevestigen dat daar geen Mohammed Zakir bekend is als oud-student. Voor alle zekerheid is de Onderzoekscommissie in het alumnibestand nagegaan of daarin personen voorkomen met een naam die enigszins lijkt op Mohammed Zakir. Ook dat is niet het geval. De naam Zakir komt in het geheel niet voor. Bij de naam Mohammed staan slechts namen die geen verwantschap hebben met de naam Zakir.

De omstandigheid dat sprake is van een gefingeerde naam betekent op zich nog niet dat dus ook alle quotes zijn verzonnen. Theoretisch is denkbaar dat Ramesar iemand anders heeft geïnterviewd en daar deze naam op heeft geplakt. De echte kennis daarover berust slechts bij Ramesar. Hem is in de vragenlijst een aantal vragen voorgehouden over de juistheid van het artikel. Hij heeft er voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken. Daarmee heeft hij zichzelf de mogelijkheid onthouden aan te geven waarom hem met betrekking tot deze kennelijk gefingeerde bron geen verwijt kan worden gemaakt.

De Onderzoekscommissie wijst uitdrukkelijk op het feit dat dit artikel dateert van 17 juli 2012, dus op een datum gelegen voor het bekende artikel over de sharia-driehoek.

'Ik kan mezelf niet veranderen in een witte man'

INTERVIEW | PERDIEP RAMESAR

Na twee jaar fanatiek solliciteren heeft bedrijfseconoom Mohammed Zakir nog geen interessante baan

Mohammed Zakir (23) heeft al twee jaar persoonlijk te maken met de werkloosheid onder allochtone jongeren, die dit jaar volgens het multicultureel instituut Forum ernstig is. "Het is al jaren zo", merkt de Marokkaanse Hagenaar dagelijks, als hij weer een stapeltje sollicitatiebrieven of -mailtjes de deur uit doet.

"Werk vinden is moeilijk, zeker voor een Marokkaan. Er kleeft iets negatiefs aan me. Wat precies weet ik niet, maar de sfeer in Nederland helpt niet, evenmin als de crisis."

Zakir studeerde twee jaar geleden af aan de Haagse Hogeschool. Bedrijfseconomie deed hij, netjes in vier jaar. Op twee vakken na haalde hij alles in één keer. Bij zijn afstuderen stond hij een acht. Een goede student, hardwerkend, hoge cijfers. Die vindt toch gauw een baan, dacht Zakir. "Maar dat is niet zo. Ik ben meteen na mijn bachelor gaan solliciteren, maar ik kwam niet aan de bak. Na twee jaar moet ik het doen met af en toe een klus waar studenten al hun neus voor ophalen."

De bedrijfseconoom heeft de afgelopen jaren papieren dossiers gedigitaliseerd, op kantoor post rondgebracht, schoonmaakwerk gedaan en is nu postbode. "Ik wil bezig zijn, want anders heb ik straks een gat op mijn cv. Dat bevestigt alleen maar het vooroordeel dat ik een luie allochtoon ben."

Allochtone jongeren zouden niet aan werk komen, omdat ze bijvoorbeeld niet de juiste contacten hebben, een 'kruiwagen' ontbreekt. Of vanwege hun onvermogen een sollicitatie goed af te ronden. Maar alles valt of staat volgens Zakir met vertrouwen. "Ik heb contacten gelegd met Nederlanders, maar die helpen eerder hun autochtone protegés. Als ik mijn Marokkaanse netwerk aanboor, krijg ik commentaar dat ik alles via mijn vriendjes regel. Mensen moeten in mij vertrouwen. Ze moeten mij willen, en weten dat ik geen crimineel ben die amper Nederlands kan."

Over het solliciteren zegt hij er alles aan te doen om te leren hoe dat moet. "Ik heb sollicitatiecurcussen gedaan, geleerd hoe ik mijn cv moet opstellen, hoe ik mijn brieven moet schrijven en hoe ik op gesprek moet gaan. Daar komt uit dat ik het prima doe. Maar helaas niet volgens potentiële werkgevers."

Al jaren is bekend dat een sollicitant met een Arabische naam minder vaak succes heeft dan een met een Hollandse naam. "Misschien hebben ze inderdaad liever een Jansen dan een Zakir, maar ik ben ik en ik kan niet ineens veranderen in een witte jongeman die De Vries heet. Dus dat doe ik ook niet. Dat weiger ik."

Casus 2: het artikel over de rellen in Londen en Manchester (11 augustus 2011)

In augustus 2011 braken rellen uit in Londen en later ook in Birmingham en Manchester. Het geweld keerde zich tegen Britse Indiërs en Pakistanen die burgerwachten organiseerden om hun winkeltjes en bedrijfjes te beschermen en plundering probeerden te voorkomen. Een van de redacteurs van *Trouw* heeft de Onderzoekscommissie laten weten dat de rellen al een paar dagen aan de gang waren en dat Ramesar naar hem toe kwam met de mededeling dat hij bij bezoeken in het buitenland altijd visitekaartjes meenam. Hij zou het volgende hebben gezegd tegen een van zijn collega's:

'Je zal het misschien raar vinden maar ik heb de eigenaardige gewoonte om bij bezoeken aan het buitenland overal visitekaartjes te verzamelen. Ik ben daar

toevallig geweest en heb visitekaartjes van Britse Indiërs en Pakistanen die daar winkeltjes hebben.’

In zijn artikel dat op 11 augustus 2011 in *Trouw* is verschenen is sprake van de 54-jarige Khesh Singh in de Londense wijk Southall, een ook wel ‘Little India’ genoemde wijk bij Ealing, en van de Pakistaan Farooq Hanji (37) die in Manchester een verzekeringsbedrijf zou hebben. Het artikel noemt verder de 32-jarige Khazab Sen Singh in Manchester.¹² Geen van de drie hier genoemde namen, die te herleiden zouden zijn op hun visitekaartjes, is via internet terug te vinden in Londen dan wel Manchester. In het artikel komt – zoals hiervoor gemeld – de 54-jarige Khesh Singh, een Indiër uit Pujab, voor die in het artikel dat op basis van telefonische interviews berust, wordt omschreven als drager van baard en tulband.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

In het artikel over de rellen in Londen en Manchester van 11 augustus 2011 is ook sprake van niet via internet traceerbare namen. Ramesar heeft aangegeven dat hij de bewuste personen wist te bereiken via visitekaartjes die hij verzamelde. Hij is in elk geval niet zelf voor het maken van dit artikel naar Londen of Manchester geweest. Dan is het opmerkelijk dat hij via de telefoon sprekend met iemand van wie hij het visitekaartje kennelijk heeft verzameld, tot zo gedetailleerde gegevens komt, inclusief dat de door hem genoemde sikh Kesh Singh afkomstig is uit Punjab en getooid is met baard en tulband.

Opmerkelijk is dat iemand die niet via internet traceerbaar is blijktbaar wel beschikt over visitekaartjes. Wat daar van zij, de Onderzoekscommissie heeft ook over deze publicatie aan Ramesar gedetailleerde vragen gesteld en de eenvoudige vraag gesteld of hij de Onderzoekscommissie de bewuste visitekaartjes wil laten zien. Hij heeft er voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken. Daarmee heeft hij zichzelf de mogelijkheid onthouden aan te geven waarom hem met betrekking tot deze vooralsnog kennelijk gefingeerde bronnen geen verwijt kan worden gemaakt.

¹² Perdiep Ramesar, ‘Plunderaars zullen niet weten wat ze meemaken’. In: *Trouw* 11 augustus 2011.

'Plunderaars zullen niet weten wat ze meemaken'

PERDIEP RAMESAR – 11/08/11, 00:00

Indiërs en Pakistanen vormen burgerwachten om hun bezittingen te beschermen

Britse Indiërs en Pakistanen verenigen zich in Londen en Manchester en wapenen zich tegen plunderingen en vernielingen.

In Londen en Manchester wonen veel Indiërs en Pakistanen die vooral bekend staan om hun winkeltjes en kleine ondernemingen. Ook hebben ze hun mandirs, gurdwara's en moskeeën waar de hindoes, sikhs en moslims hun geloof belijden. Hun winkel is hun werk en hun geloof is hun leven. Die moeten worden beschermd. "Ook al moeten we ons leven laten, we wijken niet voor relschoppers. Die terroriseren de steden, zoals de bandieten dat in onze landen van herkomst deden. Daar waken wij voor", vertelt sikh Khesh Singh (54).

De Indiër uit Punjab - met baard en tulband - heeft een winkeltje met huishoudelijke benodigdheden en allerlei snuisterijen in de Londense wijk Southall, die bijna volledig 'Asian' is. "We staan voor onze winkels. Desnoods met geweld. We hebben onze knuppels en andere wapens klaarliggen", zegt de winkelier. Op de vraag wat voor wapens hij nog meer heeft, antwoordt hij ontwijkend. "Om mensenlevens te beschermen, heiligt het doel soms de middelen."

Aziatisch betekent in Londen vooral Indiaas, Pakistaans, Bengaals of Sri Lankaans. Die Aziaten vormen grote allochtone groepen in Londen en de steden rondom de hoofdstad. Ook in Manchester wonen veel Indiërs en Pakistanen. Daar hoorden ze snel van de rellen in Londen. Niet alleen via het nieuws, maar voornamelijk telefonisch en via sociale media van familie, kennissen en vrienden uit de hoofdstad. Sinds dinsdag krijgen de Aziaten in Manchester ook het advies om zich te verenigen.

"Het maakt niet uit of je Indiër, Pakistaan, of daarbinnen Punjabi of Gujarati bent, we moeten ons verenigen en onze families en bezittingen beschermen. We hebben onze onderlinge problemen, maar hier kennen we een gemeenschappelijk belang", zegt de Pakistaan Farooq Hanji (37) die in Manchester verzekeringen verkoopt in een winkeltje. Hij is bang, zeker nu de rellen ook naar zijn stad zijn overgeslagen. "Ik heb hier naast mijn personeel ook computers, tv's en geld in de zaak liggen. Dat maakt mij een prooi."

In de steden wachten 'bewakers' de reljongeren op. De Punjabi winkelier Khazab Sen Singh (32) in Manchester: "Wij staan klaar om ze op te vangen. Ze zullen niet weten wat ze meemaken. Van ons en onze spullen blijven ze af. Als een cordon gaan we onze buurt bewaken. De politie heeft het te druk met haar werk, wij doen ons werk wel."

Casus 3: het artikel over de Chinese vrouw (6 augustus 2011)

Op 6 augustus 2011 verscheen in *Trouw* een artikel over An Ling (China, Shanghai, 32 jaar oud) die als masseuse en prostituee in de Haagse Wagenstraat zou werken. Ze wilde met haar dochter My Lan (8) worden herenigd. De prijs die ze daarvoor zou moeten betalen was het verwijderen van een van haar nieren. Daarvoor zou ze moeten terugreizen naar Shanghai.

Een nier in ruil voor mijn meisje

PERDIEP RAMESAR

Mensenhandelslachtoffer An Ling liet haar dochter achter om in Nederland geld te verdienen. Ze kwam terecht in een massagesalon waar ze zich moest prostitueren. Dat kon ze nog net aan, maar het gemis van haar dochter sloopte haar. Tot ze een bizar besluit nam: ze leverde een nier aan haar handelaren, in ruil voor de overtocht en huisvesting van haar dochter.

My Lan (8) kwam vorig jaar van haar geboorteland China naar Nederland. Ze gaat naar de basisschool, vertelt haar moeder An Ling (32), maar of dat klopt is de vraag. De naam van het meisje is niet bekend bij scholen, en ook niet bij andere instanties. Tijd om voor haar dochtertje te zorgen heeft An Ling niet: ze werkt 'heel veel uren' als masseuse - en prostituee - in een Chinese massagesalon in de Wagenstraat, midden in Chinatown Den Haag. 'Kennissen' zorgen voor haar kind. Zelf ziet An Ling haar dochtertje alleen soms 's avonds en in het weekeinde. Involed op haar opvoeding heeft ze daardoor nauwelijks. Maar ze heeft het gevoel dat het wel goed gaat met het meisje. "Ik ben al lang blij dat mijn kind in mijn buurt is. Ook al heeft haar reis mij m'n ene nier gekost."

In China zou An Lings dochter geen toekomst hebben. De 'slangenkoppen' (Chinese mensenhandelaren en -smokkelaars, red.) hebben haar familie in de greep en gebruiken chantage en afpersing als intimidatiemiddelen. Vijf jaar geleden vertrok An Ling uit Shanghai naar Europa. Haar was voorgehouden dat ze een gouden toekomst zou hebben en dat ze veel geld naar haar arme ouders, die net buiten de gigantische Chinese stad wonen, zou kunnen sturen zodat ze goed voor haar kind zouden kunnen zorgen.

Dat verhaal bleek een sprookje. "Ik werd op het vliegtuig naar Frankrijk gezet, zonder dat me verteld werd wat daarna zou gebeuren", vertelt An Ling.

Ze is gekleed in een kort rokje en blouse met zilver- en goudkleurige paillettes. Als ze zich strekt is het litteken op haar buik te zien. Ze kijkt schichtig om zich heen, ook al is het café waar ze haar verhaal doet kilometers verwijderd van haar werkplek. Ze is bang voor de 'bazen', want ze komt in de problemen als bekend wordt dat ze haar verhaal aan een buitenstaander heeft verteld, laat staan een krant. Ze wil dan ook anoniem blijven. Daarom zijn de namen van haar en haar dochter gefingeerd. Want de bazen schuwen geen geweld, zegt ze.

"Op dat grote Franse vliegveld wist ik met vragen in gebrekkig Engels de aankomsthal te vinden. Daar stonden een paar Chinese mannen, netjes gekleed in pantalons en overhemden, met een groepje van vijf vrouwen, drie Chinese, een Vietnamese en een Thaise vrouw. Ik was de zesde."

De vrouwen waren die dag allemaal in Frankrijk aangekomen, ze kregen een flesje water en werden in een busje naar Nederland gereden. "We zaten zowat bij elkaar op schoot, terwijl we al zo moe waren van de lange vliegvluchten. Maar dat kon de mannen niets schelen. We waren handel en niets anders, bleek later."

Op verschillende plekken op de route werden vier van de zes vrouwen afgeleverd. "In Brussel, Antwerpen, Roosendaal en Rotterdam werden er vrouwen uit het busje gezet. Daar werden ze weer opgepikt door andere mannen. Ik bleef met de Vietnamese in het busje tot aan de eindbestemming: Den Haag. Daar werden we direct naar Chinatown gebracht, naar massagesalons. Zij naar de ene salon, ik naar een andere. De mannen hadden onze paspoorten, die namen ze mee. Het was tegen zeven uur 's avonds. Een half uur later kreeg ik mijn eerste klant. Die man wilde meteen seks. Ik ging klagen bij de bazin, maar ze stuurde me terug en zei: 'Doe niet zo dom, je weet waarvoor je hier bent! Doe wat de klant je vraagt en geef het geld dat hij betaalt aan mij. Jouw deel krijg je later.' Ik was moe, ik was vies en ik miste mijn kind. Ik dacht: wat heb ik gedaan, wat heb ik gedaan!"

Uit het verhaal van An Ling blijkt dat de bende die haar vanuit China naar Europa bracht internationaal opereert en louter uit Chinezen bestaat. Ook binnen West-Europa werkt de bende grensoverschrijdend. De slangenkoppen werken in elk geval in Frankrijk, in de grote steden in België en in Nederland.

Ze hebben in die landen een fijnmazig netwerk van massagesalons en 'beauty parlors', want An Ling en de andere vrouwen worden ook ingezet in schoonheidssalons waar voornamelijk wordt gemanicuurd. Maar dat laatste is meestal van tijdelijke aard. De massagesalons zijn de belangrijkste inkomstenbron voor de handelaren. En daarnaast verdienen ze aan de reizen die hun klanten vanuit China maken: de vaak arme vrouwen betalen er duizenden euro's voor. Ook voor de autorit naar Nederland, vertelt An Ling, moesten de vrouwen betalen. Het is niet duidelijk of de eigenaren van de massage- en beautysalons ook lid van de bende zijn. In elk geval werken ze samen. De bende levert personeel, de salons betalen daar zwart voor terug.

Maar, blijkt uit het verhaal An Ling, de bende beperkt zich niet tot mensensmokkel en mensenhandel. Ook nieren zijn gewild. De organen worden doorverkocht aan clandestiene klinieken in China met rijke patiënten die een transplantatie nodig hebben. Ook daar werd An Ling slachtoffer van.

My Lan miste haar moeder enorm. Dat vertelde ze elke keer als ze haar moeder aan de lijn had. Ze huilde bij elk telefoongesprek, terwijl An Ling zich groot probeerde te houden, vertelt de moeder. "Ik had haar daar gelaten. Maar het was niet meer te doen. De meeste Chinese vrouwen in de salons zien hun kinderen alleen tijdens vakanties. Verder niet. Een echte moeder zullen ze nooit meer zijn. Dat wilde ik niet. Ik had al spijt toen ik in het vliegtuig zat, maar ik heb doorgezet. De beslissing om weg te gaan was niet goed voor mij en mijn kind. Ik wilde mijn kind bij me in de buurt hebben. Daarom heb ik tijdens mijn verblijf hier nog een moeilijk besluit genomen. Ik heb de bazen gevraagd hoe ik mijn dochttertje naar Nederland kon halen. Zij zijn de enigen met wie ik contact heb. Eerst deden ze moeilijk en wilden ze niet, maar een maandje later kwamen ze bij me en vertelden dat ze een deal voor me hadden."

An Ling schrok van het voorstel van de mannen: in ruil voor een van haar nieren, zou ze haar dochttertje naar Nederland mogen halen.

'Ik geef mijn lichaam al aan vreemden voor enkele euro's en nu willen ze ook nog iets uit mijn lichaam', dacht ze toen ze het voorstel aanhoorde. "Ze gaven me twee dagen de tijd om erover na te denken. Eigenlijk wist ik al wat ik zou besluiten, maar voor bevestiging belde ik naar China, naar mijn ouders, naar mijn meisje die inmiddels zeven jaar was geworden. Ik dacht: als ze dit telefoongesprek niet huilt en vrolijker is, zeg ik nee tegen de mannen. Maar dat gebeurde niet, zoals ik wel had verwacht. Het gesnik van mijn dochttertje was voor mij de bevestiging dat ik wederom moest doorzetten. Toen de twee dagen voorbij waren, kwamen de mannen weer langs. Ik zei meteen ja en een week later zat ik al in het vliegtuig naar China."

Ze voelde zich helemaal thuis, terug in Shanghai. Maar toen An Ling het huis van haar ouders zag en de omstandigheden waarin haar dochttertje moest leven, wist ze weer precies waarom ze haar land had verlaten. "De muren van het kleine huisje waren bedekt met schimmels. Er liepen muizen rond. Het bed van mijn dochttertje was omringd door keutels. Haar beddengoed was aangevreten. Toen ik dat zag, besepte ik twee dingen: mijn dochter moet hier zo snel mogelijk weg, en mijn zuurverdiende geld is nooit bij mijn ouders aangekomen. Terwijl de bazen mij hadden beloofd dat ze mijn geld zouden overmaken. Ik was naïef. Mijn ouders bleven arm en mijn geld zie ik nooit meer."

Ongeveer een week na aankomst in Shanghai werd ze opgehaald om naar een kliniek in de buurt van de stad te gaan voor de 'behandeling'. Van buiten zag de kliniek er helemaal niet uit als een ziekenhuis, zegt An Ling. Een gewoon woonpand, leek het wel. Van binnen zag het er bepaald niet netjes uit. Gescheurde stoelzittingen, kapot zeil op de grond, muren die wel wat verfkonden gebruiken. Alleen de operatiekamer, die zag er volgens An Ling 'modern' uit.

"Ik moest hooguit een kwartiertje wachten. Ze hebben me niet eens onderzocht, ik kon me meteen uitkleden, klaar voor de operatie. Ze hoefden waarschijnlijk niet te onderzoeken of ik de operatie wel aankon, of dat ik wel geschikt was als donor. Ik werd onder narcose gebracht en geopereerd. Toen ik uit de narcose ontwaakte, had ik nog maar één nier en verging ik van de pijn. Ik bleef na de behandeling nog twee dagen in de kliniek, op een zaal met vijf

andere mensen, ook allemaal met een nier minder. Daarna kon ik weer naar mijn ouders, terwijl ik nog zo veel pijn had. De snee was slordig en liet een flink litteken achter. Mijn ouders zorgden goed voor me en ik was er na drie weken weer bovenop. Net op tijd, want toen stonden die mannen weer voor de deur. Het was weer tijd om naar Nederland te gaan. Alleen nu kon mijn dochtertje met mij mee. Dat was de deal: een nier in ruil voor mijn meisje."

De terugreis naar Nederland verliep net zoals de eerste keer. Naar Frankrijk en dan in een busje naar Den Haag, samen met nieuwe masseuses en My Lan, haar dochtertje. "Ik was zo blij en My Lan ook. Het was wel wennen om bij elkaar te zijn, omdat ik al lang niet voor haar had gezorgd. Maar het gevoel haar bij me te hebben, gaf me weer hoop."

In Den Haag wachtte het Chinese gezin waar My Lan zou gaan wonen. An Ling woont in een appartementje in de buurt van de massagesalon. Die staat op naam van iemand anders, want ze is nog steeds illegaal, evenals haar dochter. "Het gezin waar My Lan woont, is leuk. Hebben de bazen toch iets goeds geregeld. Die mensen hebben nog twee kinderen die graag met haar spelen. Mijn dochtertje is eindelijk wat aangekomen, omdat ze beter eet. Ja, ze zorgen goed voor haar. Ze noemt haar pleegouders vader en moeder. Mij noemt ze mamma. Ze leert al goed Nederlands. Ze gaat gelukkig naar school, al weet ik niet precies waar. My Lan heeft in Nederland haar toekomst. Ik weet niet of ik ooit mijn paspoort krijg, maar mijn dochtertje wel. Ze hebben haar geadopteerd, maar ik blijf wel haar moeder, zeggen ze. Als mensen mij vragen hoe ik aan het grote litteken kom, zeg ik: mijn ene nier is weg, ach, het was oude kanker."

Het schokkende relaas werd niet alleen in de krant gepubliceerd, maar kreeg ook nog een vervolg in de aanloop van de presentatie van het boek 'Slaven in de polder' op 18 oktober 2011 van Roessingh en Ramesar. Ramesar had Roessingh laten weten dat An Ling in het ziekenhuis was opgenomen en dat het met haar niet goed ging. Dat was voor Roessingh aanleiding om dat bij de presentatie van het boek in 'De Balie' te gebruiken.

Roessingh heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie hierover het volgende gemeld:

'In het boek is onder meer het verhaal van Ramesar opgenomen over een Chinese vrouw in Den Haag die haar nier zou hebben afgestaan in het kader van orgaanhandel. Hij zou haar hebben gesproken op een plek waar zij vrijuit kon spreken en het litteken gezien hebben. Twee weken voor publicatie berichtte Ramesar dat zij in vrij ernstige toestand in het ziekenhuis zou liggen als gevolg van de donatie. Hij zei dit te hebben nagegaan. Voor dit soort orgaandonaties waren in Nederland eigenlijk geen cases bekend. Ook deskundigen waren daarmee onbekend. Tijdens de presentatie van het boek stelde de heer Roessingh deze zaak aan de orde. Voor de politie was deze melding reden om te gaan zoeken naar deze Chinese vrouw maar men kon haar niet vinden in de ziekenhuizen in Den Haag. Daarop deed de heer Roessingh navraag bij Ramesar die hem vertelde het verhaal te hebben gehoord en in tegenstelling tot zijn eerdere beweringen, niet uit eerste hand had. Hij zei niet te snappen hoe de verwarring was ontstaan en hij schrok dat zijn informatie niet klopte. Hij zou gaan praten met de personen die hem dit verhaal hadden gemeld. De heer Roessingh heeft Ramesar gezegd dat dat

nooit meer mocht gebeuren en hij heeft de kwestie besproken met de politie. Ook heeft hij het gemeld aan de hoofdredactie. Ramesar is hier heel erg van geschrokken.

Op dat moment (eind 2011) zag de heer Roessingh dit als een zeer vervelend incident maar trok hij niet de conclusie dat daarmee de complete inhoud van het boek twijfelachtig werd.

De heer Roessingh bevestigt het bericht van anderen dat de heer Ramesar charmant en begripvol reageert als hij wordt geconfronteerd met tegenslag. Hij vond het heel vervelend dat de heer Roessingh bij de presentatie van zijn boek het verhaal over de Chinese vrouw naar voren had gebracht. Hij leek oprecht niet te begrijpen hoe zijn informatie onwaar bleek te zijn. Achteraf meent de heer Roessingh dat hij veel bozer had moeten zijn op Ramesar. Ook had de heer Roessingh toen meteen de andere informatie van Ramesar moeten checken. Echter, ze gingen al zo'n twee jaar nauw met elkaar om en de heer Roessingh beschouwde Ramesar ook een beetje als zijn protegé. Hij zag hem als een talentvolle journalist met een in positieve zin handige manier van opereren. Schoonen vond deze kwestie ook vervelend. Het verhaal over het verblijf in het ziekenhuis van de Chinese vrouw is nooit in de krant verschenen. Schoonen en hijzelf besloten de politie wel uitleg te geven over de vergissing van de heer Ramesar. Van dat gesprek met de politie heeft de heer Roessingh verslag uitgebracht aan de heer Schoonen. De heer Roessingh en Ramesar zijn er daarna niet meer op teruggekomen.'

In het bewuste artikel van 6 augustus 2011 schreef Ramesar het volgende:

'Ze is gekleed in een kort rokje en blouse met zilver- en goudkleurige paillettes. Als ze zich strekt is het litteken op haar buik te zien.'

De toenmalige chef van de Verdieping had vraagtekens bij het artikel en vroeg om te verifiëren achtergrondinformatie, bij voorbeeld een foto van het litteken. De chef nam genoegen met de mededeling van Ramesar dat An Ling dat litteken niet wilde laten fotograferen. Uiteindelijk legde de chef zich erbij neer toen Ramesar aangaf dat hij zelf het litteken op haar buik zou hebben gezien.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie neemt aan dat in het op 6 augustus 2011 verschenen artikel niet de echte naam van de daarin opgevoerde Chinese vrouw staat vermeld. Dat past in de werkwijze van Ramesar om bij artikelen waar een persoon gevaar zou kunnen lopen, een anonieme naam wordt gebruikt. De Onderzoekscommissie is niet in staat om op basis van deze anonieme gegevens met zekerheid aan te geven of het in dat artikel naar waarheid is opgesteld. Wel tekent de Onderzoekscommissie aan dat het maar zeer de vraag is of het beweerdelijk op buikhoogte waargenomen litteken überhaupt het gevolg kan zijn van een operatie waarbij een gezonde nier zou

zijn verwijderd. Gelet op de manier waarop verwijderingen van nieren plegen te worden uitgevoerd, is het hoogst onwaarschijnlijk is dat een Chinese vrouw zich in het bijzijn van Ramesar dusdanig uitstrekt dat op haar buik het litteken van een nieroperatie valt te zien.

De nieren liggen retroperitoneaal, wat betekent dat ze achter de buikholte liggen. Het verwijderen van een gezonde nier kan via de buik of via de rug. Het verschil tussen buik en rug is dat het verwijderen via de buik met een kijkoperatie (laparoscopisch) wordt gedaan. In principe wordt altijd laparoscopisch geopereerd, tenzij het niet kan omdat de juiste voorzieningen in het ziekenhuis ontbreken of omdat de donor al vaak geopereerd is in de buik.¹³ Op de buik blijven na de ingreep een paar kleine littekens en één grote snee bij het schaambot achter. Op de rug is er slechts één grote snee: op de flank aan de rugzijde.

Wat daar ook van zij, bij de presentatie van het samen met Roessingh geschreven boek, maakte Roessingh op gezag van Ramesar melding van de omstandigheid dat de vrouw in vrij ernstige toestand in een ziekenhuis zou liggen als gevolg van de nierverwijdering. De Haagse politie heeft naar aanleiding daarvan een onderzoek ingesteld en heeft de vrouw niet kunnen traceren.

Toen Roessingh Ramesar met die bevindingen confronteerde, meldde Ramesar dat hij, in tegenstelling tot eerdere beweringen, het verhaal niet uit eerste hand had. Hij zou daarvan ernstig geschrokken zijn.

Hier tekent zich iets af wat hieronder nog terug zal komen: waar Ramesar geconfronteerd wordt met onjuistheden/ongerijmdheden bij bepaalde door hem geschreven artikelen, lijkt hij zich terug te trekken op een nieuwe verdedigingslinie. Hij had de kennis slechts uit de tweede hand en dacht op de door hem daaruit verkregen informatie te hebben mogen vertrouwen.

De echte kennis over wat er echt is gebeurd berust slechts bij Ramesar. Hem is in de vragenlijst een aantal vragen voorgehouden over de verklaring van Roessingh. Hij heeft er voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken. Daarmee heeft hij zichzelf de mogelijkheid onthouden aan te geven waarom hem ook met betrekking tot hetgeen is gebeurd met de Chinese vrouw geen verwijt kan worden gemaakt.

Vragen bij de redactie van Trouw

Het artikel over de Chinese vrouw maakte onderdeel uit van een project van de redactie waaraan ook Roessingh deelnam. Uiteindelijk leidde dit – zoals eerder vermeld - tot de publicatie van het boek 'Slaven in de polder' op 18 oktober 2011. De

¹³ Zie de foto bij het artikel in de Volkskrant van 12 december 2014, 'Naar Nederland om een nier te verkopen': bij de op de foto staande Pakistaanse mannen zijn hun nieren verwijderd via een operatie in de flank van de rug.

namen van Roessingh en Ramesar sieren de boekomslog. De presentatie van het boek was in De Balie aan het Amsterdamse Klein Gartmanplantsoen. Lodewijk Dros, chef Letter & Geest, was gevraagd om de bijeenkomst met onder anderen de Nationale rapporteur mensenhandel Corinne Dettmeijer-Vermeulen te leiden. Al langer voelde hij zich 'ongemakkelijk bij de werkwijze van Ramesar'. Dat ongemak werd versterkt toen hij ter voorbereiding van de avond 'Slaven in de polder' las; daarin kwamen veel anonieme bronnen voor. Er maakte zich 'een diffuus en knagend ongenoegen' van Dros meester dat hij 'niet meer mocht negeren'. Hij besloot dit voor te leggen aan Roessingh die Dros naar zijn zeggen had verzekerd dat hij kon instaan voor de werkwijze van Ramesar.

Roessingh heeft hierop als volgt gereageerd:

'De heer Dros is een goede collega en waardeerde het boek zeer. Wel herinnerde hij enige tijd terug de heer Roessingh eraan destijds al gewaarschuwd te hebben voor het gebruik van anonieme bronnen. Dat is echter achteraf en bij de presentatie in 2011 had de heer Dros naar zijn herinnering, geen enkele twijfel uitgesproken over de kwaliteit van het boek.'¹⁴

Het weekblad *Vrij Nederland* meldde op 17 december 2014 dat van de boekpresentatie een video-opname bestaat. Dros zou het volgende hebben gezegd:

'Het [gebruik van anonieme bronnen] maakt het oncontroleerbaar en dat geeft mij als journalist een ongemakkelijk gevoel.'¹⁵

Het ongenoegen van Dros werd verder gevoed tijdens een etentje met collega-redacteuren. Redacteur 5 sneed het gebruik van de anonieme bronnen in de artikelen van Ramesar aan. Redacteur 5 zou daarover hebben gezegd niet te weten of Ramesar kon worden vertrouwd.¹⁶ De ook bij dit etentje aanwezige Redacteur 9 heeft de Onderzoekscommissie laten weten ook tijdens het een uitlating te hebben gedaan het opmerkelijk te vinden dat 'het hem zo vaak lukte mensen te vinden die min of meer gedwongen in anonimiteit leven'.¹⁷

Casus 4. Zij gaven hun leven voor een mooie toekomst, 25 april 2014.

Op 25 april 2014 verscheen een artikel over Nederlandse jihadisten.

Zelfmoordterrorisme

'Zij gaven hun leven voor een mooie toekomst'

Bewondering voor Nederlandse djihadisten, maar ook afkeur. 'Alsof je zo de strijd wint.'

PERDIEP RAMESAR

Euforie, dat voelen sommige orthodoxe moslimjongeren nadat bekend is geworden dat ook Nederlandse djihadisten zelfmoordaanlagen hebben gepleegd. "Het zijn helden. Wat zij hebben gedaan is de ultieme djihad."

¹⁴ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Martijn Roessingh op 2 december 2014

¹⁵ Harm Ede Botje, 'De man van de anonieme bronnen'. In: *Vrij Nederland*, 20 december 2014 (verschenen op 17 december 2014)

¹⁶ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Lodewijk Dros op 24 november 2014

¹⁷ E-mailbericht van 26 november 2014 om 12.38 uur

Ze hebben bewust hun leven gegeven voor onze arme broeders, zusters en kinderen die dagelijks pijn lijden en elke seconde in angst leven om vermoord te worden door de varkens van Assad of die van de Iraakse regering, die wordt geleid door de duivelse Amerikanen”, zegt de in Den Haag geboren Marokkaan Jaliel Ghamza (23). Hij bezoekt de ene keer de bekende As Soennah-moskee en de andere keer de Fath-moskee in Den Haag. Ghamza noemt zichzelf een ‘bijna ware moslim’, omdat hij de stap naar het slagveld niet heeft durven te maken. Een bomgordel of een rugzak omdoen met een touwtje dat de boel doet ontploffen zou hij ‘nog’ niet aankunnen. “Zo ver ben ik nog niet. Deze jongens in Irak en Syrië zijn ver in het verwezenlijken van de ideale wereld, het kalifaat, een islamitische natie. Zij zijn ware moslims. Moge Allah hen accepteren in het Hemelse Paradijs.” De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) maakte woensdag bekend dat twee Nederlandse moslims zelfmoordaanslagen hebben gepleegd. De ene in Irak namens de extremisten van de Islamitische Staat van Irak en Syrië (Isis) en de andere in Syrië voor de eveneens extremistische Djabhat Al Noesra. Bronnen rondom de AIVD melden dat die in Irak uit het netwerk komt dat in het eerste kwartaal van vorig jaar naar Syrië is vertrokken. Die groep – de eerste aanzienlijke groep die naar Syrië vertrok - komt voornamelijk uit de vier steden Delft, Den Haag, Rotterdam en Zoetermeer en bezochten daar verschillende moskeeën. “Maar de meeste invloed hebben de beelden die via de laptop en televisie bij ons binnenkomen”, zegt de Marokkaans-Nederlandse moslim Faisal Ghoulén (21). “We zien dagelijks beelden van de kwetsbaarheid van onze mensen in Syrië. Maar daar kunnen we vanuit Nederland niets aan doen. Ik denk dat het niet onze taak is om daar te gaan vechten.” Ghoulén bezoekt de als gematigd te boek staande El Islam-moskee in de Haagse Schilderswijk. “Mijn imam is tegen de djihadgang en daar luister ik naar. Een autoriteit moet zeggen om op djihad te gaan en dat is hij voor mij. Niet die predikers die via het internet hun gif spuwen.” Hij doelt op de internetpredikers die van overal in de wereld hun radicale ideeën verspreiden. “Deze mannen weten hoe ze iets moeten brengen zodat hun aanhangers niet door hebben dat het allemaal onzin is.” De Turkse Hagenaar Firuz Kergün (19) begrijpt dat moslims zich mengen in de Syrische strijd vanwege het gevoel van kameraadschap, maar hij vindt zelfmoordaanslagen ‘een brug te ver’. “Ik vraag me af wat het voor nut heeft dat je jezelf en anderen, waarschijnlijk ook onschuldigen, doodt. Alsof de strijd is gewonnen als je dat doet. Ik geloof daar echt niets van.” Die gedachtengang snapt Ibrahim Mouissa (24) niet. “Het doel heiligt de middelen. In dit geval het oppakken van de wapens, maar ook jezelf als wapen te gebruiken. Ik ken de twee zelfmoorddijhadi’s niet, maar ze zijn een voorbeeld voor me. Ik wilde dat ik kon wat zij hebben gedaan. Het doel is de islamitische staat. Zij gaven hun leven voor een mooie toekomst voor de moslims”, zegt de Marokkaanse Nederlander uit Zoetermeer. Zoetermeerder Erkan Hüseyin (23), een in Nederland geboren Turk, is feller. “We kunnen niet langs de zijlijn toekijken hoe onze mensen daar worden afgeslacht door die lieden van Assad. Ik heb het nog niet aangedurfd, maar ik heb bewondering, respect en ontzag voor deze echte mannen. De twee djihadisten hebben bewezen waar wij hier in dit kikkerlandje toe in staat zijn. We gaan tot het uiterste. Alles voor de oemma, de islamitische gemeenschap.”

Over het fingeren van twee namen in dit artikel is Ramesar duidelijk. Hij heeft dat inderdaad gedaan. De Onderzoekscommissie heeft navraag gedaan bij de toenmalige chef verslaggeverij of Ramesar voor de door hem met betrekking tot dit artikel gevolgde werkwijze toestemming heeft gehad dan wel hierover tevoren heeft bericht. Dat is niet het geval geweest.

Ramesar heeft de volgende uitleg gegeven:

‘Ibrahim Mouissa en Erkan Hüseyin gaven aan met deze namen vermeld te willen worden. Daar ben ik mee akkoord gegaan vanwege de inhoud van hun citaten en de gevoeligheid van hun uitspraken.’¹⁸

De Onderzoekscommissie is verbijsterd over deze redengeving. Het zonder meer vermelden van gevoelige uitspraken waarbij de geïnterviewde stelt dat daaraan een door hem genoemde naam moet worden gekoppeld, is nog erger dan het noemen van een gefingeerde naam. Het biedt de mogelijkheid dat aan een persoon die die naam echt draagt die gevoelige citaten kunnen worden toegeschreven. Dat maakt de gevolgde werkwijze in de ogen van de Onderzoekscommissie extra laakbaar.

Casus 5: het essay van Ramesar als Nieuwspoortrapporteur

Op 26 november 2014 werd de jaarlijkse Kees Lunshoflezing in het Internationale Perscentrum Nieuwspoort gehouden. Hoofdspreker was de Nederlandse VN-gezant Sigrid Kaag. In het oorspronkelijke programma was voorzien in een rol voor Ramesar. Het bestuur van Nieuwspoort had hem gevraagd als rapporteur op te treden en een essay te schrijven dat op 26 november ten doop zou worden gehouden. Het essay gaat over twee mannen van 27 jaar die elkaar al sinds de basisschool kennen. De een, Nourdeen, is van Marokkaanse, de ander van Turks-Koerdische afkomst. Hij heet Shehzim. Shehzim maakte zijn Havo af, ging naar de Heao en begon met werken in het bedrijf van zijn vader. Nourdeen koos ervoor om in Syrië zich bij een van strijdgroepen aan te sluiten.

Op 3 november 2014 had Ramesar aan Roessingh een e-mailbericht gestuurd over het essay.¹⁹ In dit bericht liet hij weten een andere invulling aan het gevraagde essay te hebben gegeven: ‘Het is geen essay, zoals we dat gewend zijn, denk ik. Ik heb er uiteindelijk – na meerdere pogingen – voor gekozen om te doen waar ik goed in ben: een verhaal van de straat.’ Het was het verhaal geworden van twee vrienden: ‘Ik ken ze allebei uit de Schilderswijk, maar kwam er laatst achter dat het zo is gegaan. Ik vond dat het zich goed leende voor deze klus en hoop dat het daarna ook in de krant kan worden gepubliceerd.’

Roessingh ging graag in op Ramesars verzoek om te helpen. Op 5 november 2014 verstuurde Roessingh zijn commentaar. Zo vroeg hij:

- *Woonden ze in de sharia-driehoek? Misschien expliciet benoemen*
- *Wanneer heb je ze voor het eerst gesproken, wanneer voor het laatst? En vooral: wat weet je van Nourdeen zelf, uit eigen mond? Hoe goed ken je ze allebei, of ken je vooral de Koerd?*

¹⁸ Toelichting werkwijze in productie 17 bij de dagvaarding voor het kort geding op 15 december 2014

¹⁹ E-mailbericht van 3 november 2014 om 14.08 uur.

- *Hebben zij gereageerd op jouw artikel? Zo ja, wat zeiden ze? Nog explicieter maken wat het stuk en de reacties daarop met hén deed. Ook mooi apart: wat was hun reactie op het verhaal, en wat was hun reactie op de reacties van politici?*
- *Heeft jouw verhaal en de nasleep de radicalisering van Nourdeen versneld?*
- *Hoe behandelde N zijn burens en familie? Is hij een voorbeeld voor wat je beschrijft in de sharia-driehoek?*
- *Wat vond JIJ van de reacties op jouw stuk, eerder dat vermelden*

Een antwoord op deze prangende vragen bleef uit.

Een eerste versie moest op 10 november 2014 worden voorgelegd aan het bestuur van Nieuwspoort. Toen op vrijdag 7 november 2014 het gesprek plaatsvond tussen mevrouw Lammers, Crielaard en Ramesar bleek dat Ramesar Nourdeen en Shehzim niet zelf had gesproken, ook al voert hij Shehzim met quotes op en beschrijft hij hun gelaatsuitdrukking en houding. Hij was ook niet in staat met Crielaard naar Shehzim te gaan en beriep zich erop dat hij de jongens niet zelf had gesproken, maar het verhaal van een derde had gehoord: ‘ik heb contacten in de wijk. Een agent, meerdere agenten en een aantal andere mensen. Die agenten vertellen me verhalen, soms mag ik ook de stukken inzien. De verhalen kloppen. Zo gaat dat.’

De Onderzoekscommissie heeft contact opgenomen met een van de politiefunctionarissen die in 2011 in opdracht van het bureau communicatie van het Politiekorps Haaglanden Ramesar van informatie heeft voorzien voor zijn reeks artikelen over de Delftselaan. Hij heeft de Onderzoekscommissie laten weten dat alle artikelen over de Delftselaan door hem voor publicatie zijn gelezen en hij heeft bevestigd dat de artikelen een juiste weergave van de werkelijkheid zijn. Hij is aanwezig geweest bij enkele interviews, die over de jeugdbende van de Delftselaan zijn verschenen. Bij het artikel over sharia-driehoek en bij het Nieuwspoortessay is hij niet betrokken geweest, maar in de periode dat Ramesar werkte aan de artikelen over de Delftselaan is deze politiefunctionaris wel met Ramesar in het deel van de Schilderswijk geweest dat Ramesar in zijn artikel over de sharia-driehoek beschrijft.²⁰

Ramesar zelf heeft zich als volgt verantwoord voor zijn Nieuwspoortessay:²¹
‘De personen in het essay – als medewerker van Trouw, maar niet in opdracht van Trouw, maar van internationaal perscentrum Nieuwspoort – zijn bestaande personen. Ik weet dat ze bestaan, omdat ik ze in 2011 heb ontmoet in de Schilderswijk, toen ik ruim een maand met de politie meeliep voor een serie over de criminele jeugdbende ‘Bende van de Delftselaan’. Deze twee jongemannen heb ik zelf recent niet gesproken voor het essay. Het verhaal is gebaseerd op bronnen bij de politie en hulpverlening in de Schilderswijk. Via hen heb ik de twee personen ‘gevolgd’, zoals ik en andere journalisten dat vaker doen.

²⁰ E-mailbericht van 9 december 2014

²¹ Verklaring essay voor internationaal perscentrum Nieuwspoort, productie 24 bij de dagvaarding voor het kort geding van 15 december 2014

Mijn belangrijkste bronnen zijn een politiemann en een hulpverlenster. Zij willen allebei niet bekend worden gemaakt en dat respecteer ik. De diender wordt ontslagen en de hulpverlenster kan bij en met haar organisatie in de problemen komen, omdat de Schilderswijk en Transvaalkwartier haar directe werkterrein is. Daarbij moest ik rekening houden met de privacy-overwegingen die door mijn bronnen worden gehanteerd. De echte namen van de twee mannen zijn bij mij daarom niet bekend. De namen zijn overigens weleens genoemd door mensen, maar ik heb ze niet genoteerd uit vrees dat ik mij misschien zou vergissen en hun namen zou publiceren, vanwege de gevoeligheid van het onderwerp: IS, jihadisme, terrorisme. Dat is de reden dat ik ze alleen een gefingeerde voornaam heb gegeven. wat wel vermeld dient te worden, is dat het essay nog niet klaar is. Het was slechts een eerste concept ter eerste lezing aan adjunct-hoofdredacteur Martijn Roessingh gestuurd. De tekst was nog niet naar Nieuwspoort gestuurd. In het Word-bestand dat naar Roessingh is gestuurd was duidelijk te zien dat er nog een inleiding, kaders en een nawoord moest worden geschreven, want die kopjes had ik al in het bestand gezet. Het was zeker mijn bedoeling om mij te verantwoorden voor de manier waarop dat essay tot stand is gekomen. Dat was ik van plan om in de inleiding te doen. Tot slot kreeg ik van Roessingh op woensdag 5 november een e-mail waarin hij voor mij nog wat vragen op een lijstje had gezet om de tekst beter te laten zijn. Een vraag was bijvoorbeeld wanneer/hoe ik deze jongens had gesproken. Uiteindelijk heb ik niet meer de kans gekregen om dat nader uit te leggen. Overigens zit de tekst van het essay en de bijhorende mailwisseling met Roessingh in de laptop van Trouw die ik officieel in bruikleen had tijdens mijn dienstverband. Die hebben ze na het gesprek op 7 november ingenomen, samen met mijn mobiele telefoon van de krant.'

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

Ramesar heeft ook zelf aangegeven dat hij het verhaal uit de tweede hand had. In zijn e-mailbericht van 3 november 2014 aan Roessingh is hij daarover niet onverkort duidelijk:

'Dit is een verhaal van twee vrienden die uit elkaar worden gedreven door de radicalisering van de ene die uiteindelijk naar Syrië is vertrokken. Ik ken ze allebei uit de Schilderswijk, maar kwam er laatst achter dat het zo is gegaan. Ik vond dat het zich goed leende voor deze klus en hoop dat het daarna ook in de krant kan worden gepubliceerd. Maar dat zien we dan wel.'

In zijn e-mailbericht van 5 november 2014 vroeg Roessingh uitdrukkelijk of wat er is geschreven uit de eerste hand komt. Twee dagen later vond het gesprek plaats met mevrouw Lammers en Crielaard. Ramesar beroept zich er thans op dat hij niet meer in de gelegenheid is geweest zijn verhaal – ook met betrekking tot de door hem gebruikte bronnen – te verduidelijken. De Onderzoekscommissie is bereid te accepteren dat het Nieuwspoortessay, zoals aan de Onderzoekscommissie bekend geworden, niet de definitieve versie was. In dat verband is niet onbelangrijk dat aan Ramesar een aantal pertinente vragen waren gesteld door Roessingh. Wel is de hele opzet van het Nieuwspoortessay, een stuk waarvan hij op dat moment hoopt dat het in *Trouw* kan worden gepubliceerd, er een die grote overeenkomsten vertoont met de

andere, door Ramesar geschreven reportages: makkelijk leesbaar, vol menselijke verhalen, en gelardeerd met aansprekende citaten. Juist die laatste omstandigheid, waardoor bij de lezer de indruk wordt gewekt dat de schrijver wel degelijk rechtstreeks heeft gesproken met degenen aan wie de citaten worden toegeschreven, maakt het niet onwaarschijnlijk dat Ramesar ook met betrekking tot zijn Nieuwspoortessay, het verhaal heeft willen brengen als een verhaal uit de eerste hand. In dat verband is ook niet van belang ontbloot wat Ramesar op 7 november 2014 heeft verteld aan mevrouw Lammers en Crielaard. Pas toen zij aandrongen om samen naar de in het essay genoemde personen toe te rijden, gaf hij aan dat dat zelfs niet kan naar de persoon die nog in de Schilderswijk zou wonen.

De Onderzoekscommissie heeft zich nog even afgevraagd of aan het voorgenomen Nieuwspoortessay geen extra betekenis zou mogen worden toegekend, nu een essay iets anders is dan een artikel dat voor de krant is geschreven en dat naar waarheid dient te worden opgemaakt. De Onderzoekscommissie is van oordeel dat dat, gelet op de specifieke inhoud van het voorgenomen essay, waarin ook uitvoerig wordt ingegaan op het eerder door Ramesar geschreven artikel over de sharia-driehoek en over de commotie die dat heeft opgeleverd plus over de reactie van de hoofdpersonen in het essay over de publieke reactie op dat artikel, hier niet het geval is. In het essay wordt twee verhalen verweven: de persoonlijke verhalen van twee uit elkaar gegroeide moslims die ooit vrienden waren, met het ten behoeve van *Trouw* uitgevoerde onderzoekswerk van Ramesar zelf, waarbij hij, zoals gezegd, zelfs aanhaalt wat zijn hoofdpersonen over de ophef naar aanleiding van dat onderzoekswerk vinden. Dan zijn feit en fictie, dan wel feit en feit uit de tweede hand, zo nauw verweven, dat deze in redelijkheid als een geheel dienen te worden opgevat, met de pretentie van het brengen van de waarheid.

De echte kennis over wat er is gebeurd berust slechts bij Ramesar. Hem is in de vragenlijst een aantal vragen voorgehouden. Hij heeft er voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken. De Onderzoekscommissie beschikt slechts over het door hem ten behoeve van het op 15 december gevoerde kort geding ingebrachte notitie. Daarmee heeft hij zichzelf de mogelijkheid ontnomen een nadere verduidelijking te geven aan de Onderzoekscommissie.

Algemene bevinding

In de vijf hierboven genoemde gevallen – ook in onderling verband en samenhang bezien - is naar het oordeel van de Onderzoekscommissie telkens sprake van een situatie die, zeker nu Ramesar ervoor heeft gekozen niet aan het onderzoek mee te werken en antwoorden te geven op de gestelde vragen, zoveel vraagtekens opwerpt over de juistheid van de door Ramesar in die omstandigheden gedane of voorgenomen berichtgeving, dan wel over de juistheid van de manier waarop hij naar mederedacteuren communiceert, dat tenminste de conclusie kan worden

getrokken: Ramesar neemt het niet altijd voldoende nauw met de door hem gepresenteerde waarheid.

Of dat nu betreft het gebruik van (een) aantoonbaar gefingeerde na(a)men dan wel het aanvankelijk ten onrechte suggereren dat informatie is verkregen uit de eerste hand, doet niet af aan die constatering. En juist dat is tegen de achtergrond van de normen waaraan goede journalistiek moet voldoen, een journalistieke doodzonde. Overigens correspondeert die bevinding ook met het feit dat Ramesar zelf in het gesprek met mevrouw Lammers en Crielaard op 7 november 2014 in algemene bewoordingen - en in tijd beperkt - heeft toegegeven dat hij het in bepaalde reportages met de waarheid niet nauw had genomen en had gefaket. Dat blijkt onder meer uit zijn toen gedane bezwering: 'het gaat alleen om repo-verhalen, niet om het nieuws. Ik verzeker jullie: de nieuwsverhalen zijn echt helemaal waar.'

Maar er zijn meer omstandigheden en/of gepubliceerde artikelen, waarbij, zeker tegen de achtergrond van de constatering dat Ramesar het niet altijd even nauw heeft genomen met de waarheid, de nodige vraagtekens kunnen worden geplaatst. Vraagtekens die, nu Ramesar er uiteindelijk voor heeft gekozen niet aan het onderzoek mee te werken en de aan hem gestelde vragen te beantwoorden, blijven. Het gaat daar om vraagtekens die stuk voor stuk, gelet op alsnog opgekomen feiten, hier niet onvermeld mogen blijven.

Casus 6: het niet-verschenen artikel over de Nationale Politie (24 december 2012)

Op 1 januari 2013 ging de Nationale Politie van start. Reden om in de aanloop naar dit voor de Nederlandse politie historische moment in *Trouw* aandacht te besteden aan de invoering van deze nieuwe politieorganisatie. Drie redacteuren zouden in artikelen de verschillende kanten van de nieuwe organisatie belichten. Ramesar leverde een artikel aan over de vorming van de Nationale Politie. Het betrof een onderzoek onder tientallen politiemensen door heel Nederland op basis van mobiele nummers. Dit laatste wekte achterdocht bij een van zijn collega's die aan Ramesar de vraag stelde hoe deze aan de mobiele nummers was gekomen. Volgens Ramesar had hij de nummers via de voorlichtingsafdeling gekregen. Dat leek Redacteur 3 onvoorstelbaar.

De strekking van het artikel was dat de politiemensen nauwelijks zouden weten wat de gevolgen zijn van de vorming van de Nationale Politie. Dat het door Ramesar uitgevoerde onderzoek een artikel van maar 150 woorden had opgeleverd vond Redacteur 3 ongeloofwaardig. Toen hij Ramesar vertelde dat hij het artikel eigenlijk niet wilde publiceren ging deze zonder mitsen en maren daarmee akkoord.

Vragen in de redactie van Trouw

Voor Redacteur 3 was de gang van zaken aanleiding om de toenmalige adjunct-hoofdredacteur Van Loenen en Ramesars toenmalige redactiechef Van der Laan in te

lichten. Van Loenen heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie erop gewezen dat hij het gebruik van anonieme bronnen door Ramesar en zijn niet-pluisgevoel daarover

‘tussen 2010 en 2014 zo’n vijf keer bij de hoofdredactie heeft neergelegd en benoemd. Willem Schoonen voelde niets voor een nader onderzoek en zei dat het gebruik van anonieme bronnen bij de portefeuille van Ramesar hoorde. Het waren verhalen die [hem] destijds niet zinden, maar hij kon niets hard maken.’²²

Hij heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie ook het volgende aangegeven:

‘Verder heeft [hij] dit gevoel ook gedeeld met de drie opeenvolgende chefs van de verslaggeverij, aan de orde gesteld bij (te weten: Nicole Lucas, Cees van der Laan en Antal Crielaard)’.²³

Mevrouw Lucas heeft in haar gesprek met de Onderzoekscommissie erop gewezen dat Van Loenen één keer met haar over Ramesar heeft gesproken:

‘Gesprekken over brongebruik kan [zij] zich niet herinneren. Dit kwam ook omdat Ramesar heel veel deed met Martijn Roessingh die bekend staat als een heel gedegen journalist. Zij heeft dit toen een beetje over laten gaan in de gedachte dat het wel goed zat omdat Ramesar samenwerkte met de heer Roessingh. Ook later zijn er geen momenten van twijfel of zorg geweest. Eén keer heeft Ramesar een bericht overgeschreven en er zijn eigen naam onder gezet.

Toen dat ontdekt werd, heeft zij Ramesar daarop aangesproken. Dat gebeurde op verzoek van Gerbert van Loenen, destijds adjunct, bij wie mail over dit bericht was binnengekomen.’²⁴

Het e-mailbericht was afkomstig van de gemeente Den Haag, die door een door *Trouw* ingehuurd bedrijf was benaderd. Dat bedrijf was erachter gekomen dat de gemeente Den Haag een artikel van *Trouw* had ‘overgenomen’ en daarvoor geen vergoeding wegens auteursrechten zou hebben betaald. Het bleek echter andersom te zijn. Ramesar had het persbericht overgeschreven en zijn naam daaraan verbonden.

Over de discussie in de hoofdredactie over Ramesar heeft Van der Laan in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie het volgende opgemerkt:

‘[Hij] geeft aan dat hij er heel erg verbaasd over is geweest dat er nooit iemand vanuit de hoofdredactie naar hem als chef verslaggeverij is gestapt om zorg over het gebruik van (anonieme) bronnen door Ramesar uit te spreken, de discussie die daar werd gevoerd is dus nooit naar hem teruggekoppeld. Hij

²² Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Gerbert van Loenen op 24 november 2014

²³ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Gerbert van Loenen op 24 november 2014

²⁴ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Nicole Lucas, 2 december 2014

vindt dat vrij ernstig. Noch Gerbert van Loenen, noch Esther Lammers, noch Willem Schoonen heeft voor zover [hij] zich kan herinneren, met hem gesproken over het functioneren van Ramesar in de tijd dat hij chef verslaggeverij was. Wel heeft Esther Lammers bij het aantreden van [hem] aangegeven Ramesar dicht bij zich te houden, omdat hij anders als correspondent in Den Haag te los van de redactie zou komen te staan.²⁵

Crielaard heeft desgevraagd als volgt gereageerd:

‘Nee, daar ben ik volgens mij niet op geweest. Ik kan me daar in ieder geval absoluut niets van herinneren.’²⁶

De toenmalige hoofdredacteur Schoonen heeft in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie gemeld dat ‘het onderwerp een of twee keer in de hoofdredactie ter sprake is gekomen, maar dat is gebeurd zonder heel concrete aanwijzingen.’²⁷

Van der Laan had in het voorjaar van 2013 met Ramesar gesproken over het gebruik van anonieme bronnen. Hij heeft dat als volgt in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie verwoord:

‘[Hij] is iets meer dan een jaar (vanaf oktober 2012 tot formeel 31 december 2013) de chef van Ramesar geweest. Op 22 januari 2013 heeft [Redacteur 3] bij hem kenbaar gemaakt dat hij een zaak niet vertrouwde. Het ging om een nieuwsverhaal over de totstandkoming van de Nationale Politie die per 1 januari 2013 van start zou gaan. Dat werd in december 2012 een coproductie tussen [Redacteur 3] en Ramesar. Naar hij op 22 januari heeft begrepen van [Redacteur 3] kwam Ramesar op kerstavond met een nieuwsbericht, met als inhoud dat tientallen politieagenten problemen hadden met de Nationale Politie. Dit stuk was gebaseerd op anonieme bronnen. [Redacteur 3] vroeg aan Perdiep hoe dit nieuwsbericht tot stand was gekomen en het antwoord van Ramesar was onbevredigend. Het nieuwsbericht is niet in de krant verschenen, wel twee verhalen in de Verdieping van 31 december van [Redacteur 3] en Ramesar.

De reactie van Ramesar dat hij er geen problemen mee had dat zijn stuk in de nieuwskrant niet zou worden geplaatst, wekte het wantrouwen van [Redacteur 3]. Een collega vecht altijd voor een stuk, zeker als er veel werk in is gestoken. Het nieuwsbericht heeft [hij] niet eerder gezien dan op 22 januari.

Naar aanleiding van het gesprek met [Redacteur 3] op 22 januari heeft [hij] Ramesar aangesproken dat dit niet de werkwijze van *Trouw* is. Stukken

²⁵ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Cees van der Laan op 1 december 2014

²⁶ E-mailbericht van 13 december 2014 om 16.29 uur

²⁷ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Willem Schoonen, 1 december 2014

moeten zoveel mogelijk gebaseerd zijn op bronnen met naam en toenaam. Perdiep zegde dat toe. Eigenlijk heeft Ramesar dat vanaf toen, in de beleving van [hem], ook steeds gedaan, waarbij hij zich niet realiseerde dat die bronnen qua namen ook verzonden konden zijn.

In de herinnering van [hem] heeft [Redacteur 3] zijn twijfels niet concreet onderbouwd. Het probleem is altijd geweest dat men volstond met de opmerking dat men iets niet vertrouwde. Pas op 6 november kwam daar een redengeving bij en was er dus een zaak. Toen heeft hij ook onmiddellijk ingegrepen.

[Hij] is werkzaam geweest in politiek Den Haag, dus het werken met anonieme bronnen is hem niet ongewoon. Alleen wordt er altijd geverifieerd wat men hoort, bij andere mensen, ook bij collega's. Wat bij Ramesar ook speelde was dat er nooit klachten kwamen uit het 'veld'. En als er wel klachten waren dan waren die meestal op de persoon van Ramesar zelf gericht en niet op zijn werk.'

Er zit een opmerkelijk verloop in tijd tussen het uitspreken van zijn achterdocht door redacteur 3 jegens Ramesar (24 december), het gesprek tussen redacteur 3 en zijn chef Van der Laan (22 januari). Het gesprek tussen Van der Laan en Ramesar vond overigens kort daarna plaats. Van der Laan was op 29 oktober 2012 begonnen als chef verslaggeverij na twaalf jaar te hebben gewerkt op de parlementaire redactie in Den Haag. In zijn eigen woorden: '[ik] moest mijn weg nog leren vinden.' Hij had nog nooit een functie in Amsterdam vervuld en kende de cultuur op de Amsterdamse redactie niet. Daarbij speelde ook nog dat in zijn naaste familiekring sprake was van medische problemen die tot onderzoeken en operaties leidden die aandacht en tijd vereisten.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

Van een ietwat andere orde dan de eerste vijf casussen is het ingetrokken artikel over de nationale politie. Daarbij was sprake van het op instigatie van een mederedacteur intrekken van een artikel. De mederedacteur vond dat in dat voorgenomen artikel door het gebruik van anonieme bronnen ongeloofwaardig was. Het artikel werd vervolgens zonder mitsen of maren door Ramesar ingetrokken. De Onderzoekscommissie had ook over dat intrekken graag nader met Ramesar willen spreken. Hoe kan het dat een redacteur een door hem, naar mag worden aangenomen, naar eer en geweten opgemaakt stuk, na eerste geuite bezwaren weer intrekt. Ramesar was bekend met de vragen die de Onderzoekscommissie hem wilde stellen. Hij heeft er voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

Casus 7: het artikel over Turkish Airlines (26 februari 2009)

Op 26 februari 2009 verscheen het onderstaande artikel in *Trouw*.

Bij mevrouw Demir is de vliegangst weer terug

Overlevende Schiphol

De Turkse mevrouw Demir was een van de overlevenden van vlucht TK 1951. Ze hield aan het ongeluk een shock over, en een pleister op haar hoofd

Perdiep Ramesar

Mevrouw Demir (62) is nog steeds verbaasd over wat zij gisteren heeft meegemaakt. Niets wees erop dat de Boeing 737-800 van Turkish Airlines met 135 inzittenden zou neerstorten. Maar waar zij al jaren voor vreesde en waarom ze niet graag vloog, is gebeurd. Het vliegtuig met vluchtnummer TK 1951 uit Istanbul stortte neer, op een stuk land enkele kilometers voor de Polderbaan van Schiphol waarop het vliegtuig had moeten landen. Demir zelf spreekt amper Nederlands, daarom tolkt haar neef Kedat voor haar. „Ik merkte niets aan het vliegtuig. De vlucht ging goed tot het einde. Toen begon het vliegtuig heel hard te trillen, waarna het ineens helemaal stil werd. Het vliegtuig maakte geen geluid meer. De stilte werd onderbroken door een soort windvlaag die ons omlaag sleurde. Toen raakten we in paniek. We wisten niet wat er gebeurde. Niemand zei ons wat. Personeel was nergens te bekennen. Totdat het toestel ineens over de grond gleed en brak”, vertelt de overlevende.

Zij is een van de vijftig passagiers die zonder kleerscheuren uit de kist zijn gekomen. Alleen een pleistertje op haar voorhoofd getuigt van het ongeluk. Negen anderen overleefden de ramp niet, onder wie drie bemanningsleden. Zes overlevenden liggen nog in kritieke toestand in het ziekenhuis. Dat aantal van zes komt bovenop de 25 zwaargewonden die in de elf ziekenhuizen in de regio liggen. Volgens de officiële cijfers zijn 24 lichtgewonden geteld. Zestig ambulances en 150 hulpverleners waren gisteren de hele dag in touw om de gewonden te helpen en de overledenen te bergen.

Over de toedracht van het ongeluk is nog niets bekend. De Onderzoeksraad voor Veiligheid onder voorzitterschap van Pieter van Vollenhoven heeft een onderzoek ingesteld. Volgens hem kan zo'n onderzoek 'maanden, zo niet jaren' duren, zei hij tijdens zijn bezoek aan Schiphol.

Kedat en zijn vrouw brengen zijn tante naar hun huis in Zwolle, omdat ze nog te beverig is om naar haar eigen woning in Utrecht te gaan. De weduwe ging met haar dochter naar Turkije voor familiebezoek. Haar dochter bleef daar voor studie, daarom moest Demir alleen terug.

De vlucht naar Turkije twee weken geleden was voor Demir een bevestiging dat vliegen 'heel veilig' is, alles verliep rustig. Toen dacht ze dat ze over haar angst heen was, maar nu is ze weer terug bij af. Vrijwel meteen na het ongeluk is ze door hulpverleners opgevangen die haar allerlei vragen stelden over haar gesteldheid en over wat er was gebeurd.

Burgemeester Theo Weterings van Haarlemmermeer die de leiding heeft over het crisisteam, zei gisteren dat de 'hulp goed en snel op gang is gekomen'. Demir: „Dat ging inderdaad snel, aandahtcht genoeg. Maar daardoor duurde het wel lang voordat ik naar mijn familie kon. Het enige waar ik op dat moment aan dacht was: ik wil naar huis, naar bed.”

Op 25 februari 2009 kwam een Boeing 737-800 (vluchtnummer TK 1951) bij de landing op de Polderbaan in een weiland terecht. Het toestel dat vertrokken was in Istanbul brak doormidden en vijf passagiers en vier bemanningsleden overleefden het ongeluk niet. De andere inzittenden hadden op zes na allemaal verwondingen opgelopen.²⁸ Tot degenen die er ongedeerd vanaf kwamen hoorde volgens een artikel van de hand van Ramesar in *Trouw* ook de in Utrecht woonachtige mevrouw

²⁸ De Onderzoeksraad voor Veiligheid, Geleerde lessen Hulpverlening, Spoedsymposium 2011

Demir. Een naam die volgens de telefoongids zeven keer in Utrecht voorkomt.²⁹ Ramesar sprak mevrouw Demir (een weduwe die zonder voornaam en leeftijd in het artikel werd opgevoerd en die volgens de verslaggever de Nederlandse taal nauwelijks machtig zou zijn) in het bijzijn van haar neef Kedat en diens vrouw, die in Zwolle woonachtig zouden zijn. Kedat tolkte voor haar. Mevrouw Demir had haar vlieg angst overwonnen door met haar dochter naar Turkije te gaan. Haar dochter was daar achtergebleven en mevrouw Demir was in haar eentje teruggevlogen in het ramptoestel.

Het op 26 februari 2009 verschenen artikel trok de aandacht van Redacteur 3, een redacteur met een lange staat van dienst. Hij stelde zich enkele prangende vragen. Hoe was het Ramesar gelukt om de door politie afgeschermd plek (sportcentrum De Wildenhorst in Badhoevedorp) waar passagiers en familieleden bijeenkwamen zo dicht te naderen dat hij met mevrouw Demir en haar familie een gesprek kon voeren? En waarom werd maar zo summier over mevrouw Demir gesproken? Wat geschreven werd over de mislukte landing vond Redacteur 3 obligaat. Opvallend vond Redacteur 3 het dat niets werd gemeld over de wijze en het tijdstip waarop mevrouw Demir van de rampplek was weggehaald.

Op de passagierslijst komen drie personen met de achternaam Demir voor: de nummers 33, 34 en 35. Twee van hen dragen mannelijke voornamen, een (Hasret) is een vrouwen naam. *LinkedIn* kent één Hasret Demir, een studente van Leiden Universiteit. *Facebook* kent drie vrouwen met de naam Hasret Demir, waarvan er twee in Turkije wonen. De naam Kedat wordt via internet niet gevonden.

Redacteur 3 besprak zijn argwaan met een collega, Redacteur 4. Redacteur 3 beschouwde Ramesar als een van de talentvolle jongeren binnen de verslaggeverij van *Trouw*, maar zette wel zijn vraagtekens bij de werkwijze van zijn jonge collega. In het voorjaar van 2012 sprak hij hierover met de toenmalige adjunct-hoofdredacteur Van Loenen en in 2013 met de toenmalige chef verslaggeverij, Van der Laan. Aan die gesprekken had hij de indruk overgehouden dat zij iets met zijn kritische waarnemingszin zouden gaan doen. Daarover later meer.

Op verzoek van de veiligheidsregio Kennemerland en de gemeente Haarlemmermeer heeft de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid een onderzoek uitgevoerd naar de hulpverlening bij dit vliegtuigongeluk.³⁰ Om 15.23 uur waren er geen slachtoffers meer in De Wildenhorst. Bijna alle slachtoffers waren per ambulance overgebracht naar nabijgelegen ziekenhuizen. Zoals eerder vermeld waren er slechts zes ongedeerde inzittenden van het toestel. Rond 17.30 uur werden

²⁹ De Onderzoekscommissie heeft een aantal, maar niet alle van deze personen gesproken. Geen van hen kent een vrouw met de naam Demir die zich aan boord van dit toestel zou hebben bevonden.

³⁰ Rapport van de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2009/06/22/eindrapportage-poldercrash.html>

enkele tientallen passagiers opgevangen op Schiphol (Westpoint). Deze passagiers kwamen na onderzoek en behandeling in verschillende ziekenhuizen naar Schiphol om daar herenigd te worden met familieleden en naasten. In die middag werd ook duidelijk dat aan het begin van de avond (rond half negen) een aantal verwanten van slachtoffers vanuit Turkije op Schiphol zou arriveren. Later die avond ontstond bij de (ingevlogen) familieleden en vrienden van passagiers consternatie over onduidelikheden in de lijst met slachtoffers en over hun verblijfplaats. Er waren zelfs verschillende versies van de passagierslijst in omloop.

Kort na half elf die avond ontstond een uiterst gespannen sfeer op Westpoint Schiphol waar de verwanten zich hadden verzameld en met moeite konden enkele Turkssprekende ambtenaren van de gemeente Haarlemmermeer de gemoederen van de familieleden kalmeren. De Koninklijke marechaussee informeerde kort na half elf de Amerikaanse consul-generaal en de Turkse ambassadeur over de namen van de overleden inzittenden. Beetje bij beetje kwam informatie over passagiers die naar verschillende ziekenhuizen waren gebracht naar buiten:

‘Ook vertrekken er mensen zelf naar ziekenhuizen op zoek naar hun familielid. Pas om 00.30 uur komt er een actueel overzicht beschikbaar met de namen van slachtoffers en de ziekenhuizen.’³¹

De burgemeester van de gemeente Haarlemmermeer, drs. T.L.N. (Theo) Weterings, gaf die dag drie persconferenties: om 12.30 uur, om 16.30 uur en 19.45 uur. Tijdens deze laatste persconferentie sijpelde bij de aanwezige Turkse media door dat er drie passagiers uit Aksaray, een stad met bijna een kwart miljoen inwoners op zo’n tweehonderd kilometer ten zuiden van Ankara in het toestel hadden gezeten. Hieronder het oorspronkelijke bericht in het Turks en de Nederlandse vertaling:

‘3 YARALI TÜRK VATANDAŞININ DURUMU İYİ

Kriz masasının yetkilisi L.N. Weterings'in yolcuların kimliklerini açıklamayacağını bildirmesinin ardından uçakta Aksaraylı 3 yolcunun olduğu bildirildi. Uçakta bulunan Bekir Kaya, Hasret Demir ve Mustafa Gümüş'ün kazada yaralandıkları ve durumlarının iyi olduğu öğrenildi.

Bekir Kaya'nın Aksaray'daki dayısı Ramazan Baltacı, yaptığı açıklamada, Kaya'nın Amsterdam'a 27 Şubat'ta gideceğini ancak bilet tarihini değiştirdiğini ifade etti.

CONDITIE VAN DE DRIE TURKSE GEWONDEN IS GOED

Nadat de woordvoerder van het crisisbeheer L.N. Weterings zei dat hij de identiteiten van de reizigers niet zou bekendmaken, werd er aangegeven dat er drie reizigers uit Aksaray in het vliegtuig waren. Het is bekend dat Bekir Kaya, Hasret Demir en Mustafa Gümüş in het vliegtuig zaten en gewond zijn geraakt bij het ongeluk, maar nu gaat het hen goed.

³¹ Idem, blz. 123-126

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Ramazan Baltaci, de oom van Bekir Kaya uit Aksaray, verklaarde dat meneer Kaya op 27 februari naar Amsterdam zou gaan, maar dat hij zijn ticket veranderde.³²

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie heeft navraag gedaan bij de gemeente Haarlemmermeer, die toentertijd verantwoordelijk was voor de opvang van de passagiers van het verongelukte toestel. Maar de Onderzoekscommissie heeft langs die weg geen uitsluitsel kunnen krijgen over de woonplaats van mevrouw Demir. Op basis van de voorhanden zijnde informatie uit de Turkse media gaat de Onderzoekscommissie ervan uit dat de mevrouw Demir uit het artikel Hasret Demir met als woonplaats Aksaray is.

De Onderzoekscommissie heeft bij dit artikel vragen hoe het überhaupt mogelijk is geweest om onder de omstandigheden zoals die zich op 25 februari 2009 hebben voorgedaan, met een van de slachtoffers te spreken. Het is opmerkelijk dat waar geen andere krant met slachtoffers kon spreken, dat Ramesar wel zou zijn gelukt zonder dat hij van die primeur extra melding maakt.

De Onderzoekscommissie had Ramesar graag willen bevragen over de totstandkoming van dit artikel en had daarover een aantal pertinente vragen gesteld. Ramesar heeft er evenwel voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

Casus 8: het artikel over krakers (5 oktober 2010)

Op 5 oktober 2010 verscheen in *Trouw* een artikel van de hand van Ramesar 'Requiem voor de oude krakersscène'. Het artikel is een verslag van een ontmoeting van de verslaggever met vier mannen met een krakersverleden die op 30 september 2010 zwarte kaarsen opsteken in een voormalig kraakpand in Groningen. 'Hun achternamen mogen niet bekend worden, ook willen ze niet op de foto', aldus de verslaggever.

Requiem voor de oude krakersscene

Op 1 oktober werd het kraakverbod van kracht. Vier krakers van het eerste uur namen 's nachts in Groningen afscheid van 'hun' beweging en blikten terug: „De kraakbeweging werd grilliger en gewelddadiger. Het was oorlog, althans in ons hoofd. Tegenwoordig is het idealistische eraf.”

Perdiep Ramesar

Er heerst een rouwstemming in het voormalige Groningse kraakpand. Vier mannen zijn deze donderdagnacht bijeengekomen. De klok slaat twaalf. De vier veertigers steken in de doodse stilte een kaars aan. Allemaal één lange zwarte kaars, alsof ze daarmee een dierbare vaarwel zeggen. „We hebben samen veel meegemaakt. Het was een rumoerig tijdperk. Maar het einde is daar. Het kraakverbod gaat deze nacht, 1 oktober, in”, begint één van de mannen de rouwplechtigheid. „De nieuwe wet maakt kraken strafbaar, alsof het ooit echt werd getolereerd. Wij

³² Dit bericht verscheen op 26 februari 2009 in verschillende Turkse kranten, wat erop duidt dat het bericht afkomstig van een centrale persdienst die onder andere het dagblad Milliyet heeft voorzien van dit bericht.

zijn tot nu toe nog steeds passief betrokken in de beweging, maar we hebben samen besloten om deze nacht afscheid te nemen. Afscheid van de kraakbeweging, afscheid van elkaar. We gaan ieder onze eigen weg. Het kraken behoort vanaf nu tot het verleden."

De man die het woord voert, is de Groninger Wiljan en is 43 jaar, jurist en beleidsambtenaar. De drie anderen, Geerten (44, leraar maatschappijleer), Lutger (41, socioloog) en Henk (43, bestuurskundige en ambtenaar) komen uit Nijmegen, Amsterdam en Assen. Hun achternamen mogen niet bekend worden, ook willen ze niet op de foto. Ze hebben een groot deel van hun leven gekraakt, waarbij ze niet altijd vriendelijk zijn geweest. De heren zijn net als veel krakers mediaschuw. Niets wat ze vertellen mag herleidbaar in de krant. „Niet alles wat wij in het verleden dachten en deden, kon het daglicht verdragen. We hebben veel gedoe met de autoriteiten gehad, maar we hebben ook alle vier een baan, en sommigen van ons een gezin. Onze levens lijken op orde, die willen we niet verstoren. We willen onze gezinsleden en collega's niet zomaar confronteren met wat wij op onze kerfstok hebben", legt Nijmegenaar Geerten uit.

De 'oude krakers', zoals ze zichzelf graag noemen, kennen elkaar uit het krakerscircuit. „We kwamen elkaar tegen bij acties in de verschillende steden. Hoewel krakers vaak lokaal bezig waren, voelden wij ons toch samen één collectief", vertelt de Amsterdammer Lutger. „We werden vrienden. Niet omdat we onze jeugd deelden, ook niet doordat we uit dezelfde buurt kwamen of dat onze ouders elkaar kenden. Nee, we hadden dezelfde overtuiging, dezelfde ideeën, dezelfde gedachten over hoe het verder moest met Nederland", vult Assenaar Henk aan.

„In de Drentse hoofdstad Assen stelde de kraakbeweging niet zoveel voor. Er was één kraakcafé en enkele panden", verzucht hij. „Daarom ging ik naar Groningen. Daar was vergeleken met Assen wel avontuur te vinden: meer te kraken panden, meer activisme, meer gevoel voor ideologie. In Groningen was leegstand écht een probleem. Bovendien was er in die stad gewoon meer te beleven met het grote aantal studenten."

Het waren vooral de 'rode' steden die meer kraakactiviteiten hadden, stellen de vier mannen. „Groningen was links, Nijmegen zeer links, wat ook gold voor Amsterdam. Studentensteden trokken ook meer ideologische strijd aan met al die opstandige studenten die net hun puberbroeken waren ontgroeid. Tegenwoordig is het ideologische, dat idealistische eraf. Het gaat niet meer om het sociale, het gezamenlijke. Het gaat puur om woonruimte, en bravoure", meent Geerten.

Nu is het allemaal eigenbelang en stoerdoenerij dus, maar waar waren deze vier oude krakers dan mee bezig?

„Wij komen uit de tijd dat er werkelijk problemen waren in de steden. Er was grote leegstand in de jaren tachtig. Er heerste een crisissfeer, mensen waren ontevreden. Iedereen beschuldigde de overheid daarvan. Hele gezinnen kwamen op straat te staan, studenten vonden geen woonruimte. Krakers wachtten daar niet op. Wij namen gewoon leegstaande panden in. Hoe kon het zo zijn dat mensen aan het creperen waren, terwijl er zoveel panden onbewoond waren. We betichtten de overheid van klassenjustitie, dat ze alleen zorgden voor de rijken. En, natuurlijk kwam het bekende cliché voorbij: de rijken worden rijker en de armen armer. Maar dat gevoel hadden wij ook werkelijk", vertelt Wiljan.

Het ritueel dat het afscheid van de kraakbeweging moet voorstellen, voltrekt zich in zijn woning. Het pand is geheel gerenoveerd. Het ziet er netjes uit. Het enige wat nog aan het kraken herinnert, is een ingelijst T-shirt waar de grote A van Anarchy op staat. Dat symbool droegen veel krakers 'vol trots', ze waren anarchistisch, zij bepaalden zelf wel wat er in zo'n pand gebeurt.

Het is haast onmogelijk voor te stellen dat in dit huis een groep ideologische activisten de leegstand, de verloedering en de crisis te lijf ging.

Het was het laatste pand dat Wiljan kraakte. „Dit was een klein, gezellig en onopvallend huisje net buiten het

centrum. We trokken er in, zonder dat iemand het doorhad. In één nacht woonden we hier, alsof het pand nooit leegstond. Zelfs de eigenaar leek het niet erg te vinden. De autoriteiten deden niet eens moeilijk. Even dachten we dat het een valstrik was. Maar dat was niet zo. De eigenaar kwam na ons een paar maanden met rust te hebben gelaten, bij ons aan de deur, of eigenlijk zijn deur. Hij wilde met ons praten. We vormden met ons tien een één collectief, maar we vaardigden drie leden af, onder wie ikzelf. Wij spraken met de man. Hij was aardig en hij had een goed voorstel. Het pand kon hij niet zo gauw verkopen, dus hij stelde voor dat wij daar mochten blijven tegen een relatief lage huur, inclusief gas en elektra. Onze inschrijving regelde hij wel met de gemeente. Maar dan moesten wij ervoor zorgen dat het netjes bleef. We hadden mazzel. Die man was slim. Zijn pand bleef bewoond, hij kreeg wat geld en het pand bleef netjes. Na een jaar zaten er nog vijf in het pand, want het beviel ons goed. Toen kwam hij met een contract dat wij het in principe voor onbepaalde tijd konden huren", vertelt Wiljan.

Jaren later, toen de krakers allemaal een goede baan hadden, vlak voordat de eigenaar stierf, tekenden ze de koopovereenkomst. „Het was een goede man en hij had het goed met ons en met zijn pand voor. Maar toen was ik al wat volwassener.”

De vier krakers halen herinneringen op bij het kaarslicht. De muren zijn wit, waardoor de vier kaarsen genoeg licht geven om elkaar duidelijk te kunnen zien.

Ook herinneringen waar ze niet trots op zijn, passeren de revue. „Mijn eerste kraakactie was voor mij misschien wel de meest beangstigende. Daarna werd ik hard", vertelt Lutger. „We trokken met veel bombarie het Amsterdamse pand in. Teveel lawaai, waardoor de juten gauw gewaarschuwd waren. Ze kwamen met veel machtsvertoon aan racen, pakten hun knuppels en begonnen op ons in te meppen. Ik wist niet waar ik het moest zoeken. Ook ik heb een paar klappen gehad. We hadden deze kraak verloren. We trokken ons terug en verdwenen in de stad.”

„Omdat de politie zo reageerde, werden we nog bozer. Voor ons waren zij de kapitaalpolitie. Zij bewaakten het kapitaal voor de rijken, namelijk de panden. Onze acties werden daarna beter georganiseerd, efficiënter, sneller en doelmatiger. Ik lijk wel een kolonel als ik mijzelf zo hoor praten. Maar, vergis je niet, het was ook oorlog. Althans, in ons hoofd.”

De vier rouwenden behoorden tot een harde kern. Zo zegt Geerten de bekende vermoorde Nijmeegse krakersbaas Louis Séveke te hebben gekend. „Nijmegen was één van de grootste krakerssteden. De bolwerken hadden allemaal een harde kern met daarom heen vriendinnetjes en meelopers die zodra de politie te dichtbij kwam, wegreunden. Tijdens kraakacties was ik nagenoeg onherkenbaar. Ik droeg zwarte bivakmutsen, zwarte jassen met capuchons, zwarte spijkerbroeken en zwarte kisten. Ik had altijd een knuppel bij me om, als het nodig was, terug te slaan. Verscheidene politiemannen hebben klappen van mij gehad. Ik dacht er niet bij na dat zij bevelen opvolgden en thuis een gezin hadden dat op hen wachtte. Het was een spannende tijd. Er was veel politie op de been, er raakten vaak mensen gewond. Het ging van kwaad tot erger. We waren zo boos en activistisch dat we alles en iedereen die ons uit de weg wilden, zo hard mogelijk terug sloegen. Dat was niet goed, want onze ideeën waren in principe geweldloos. Maar we voelden ons onoverwinnelijk, en dan gaat het verkeerd.”

De ideologie achter de kraakbeweging was volgens de vier heren van origine niet gewelddadig. Wel werd de beweging zelf later grilliger en gewelddadiger. „Omdat er steeds minder steun te vinden was bij de burgers en omdat er meer druk kwam vanuit de overheid met meer verboden, politieacties en arrestaties, moesten wij ons ook beter wapenen. De gedachte dat we een oorlog voerden bleef, maar het was niet meer de strijd tussen ons en de autoriteiten, maar tussen ons en de rest van de stad", vertelt Henk. „We oogstten steeds minder sympathie, dat merkten we, wat ons overgevoelig maakte. En ja, een kraker in het nauw maakt rare sprongen. Letterlijk.”

Bovendien, vertelt Henk, kwamen er andere types af op de kraakbeweging. „Er kwamen mensen uit heel Europa, die een andere kraakcultuur kenden, gewelddadiger. Zuid-Europeanen, Oost-Europeanen, die zijn feller en harder. Wij bleven toch typisch Hollands: nuchter, rechttoe rechtaan, geen onnodig gedonder. Bij die

nieuwelingen zag ik ook wel lieden van wie ik dacht dat die gestoord waren, of gewoon keihard crimineel. Met zoveel vreemden – met ook foute Nederlanders ertussen – en verloop konden we het overzicht niet goed bewaren. Ik kende de helft van de groep niet meer. Nog een reden voor de teloorgang van de kraakbeweging.”

Buiten wordt het al bijna licht. De vier zwarte kaarsen zijn bijna opgebrand. De mannen zijn moe. Als ze horen dat er in Amsterdam rellen zijn geweest tussen krakers en de politie, schudden ze hun hoofd. „Terwijl er zulke goede huisvestingsregelingen zijn, zoals anti-kraak en sociale huurwoningbouw. Nu kun je beter dan ooit praten met de corporatie of de gemeente. Vechten met de politie is uit de tijd. Dat moet ophouden. Ons land heeft ernstiger problemen. Deze crisis is anders dan toen, ook politiek gezien. Dit gaat om onze portemonnee, veel minder om de stenen. Het heeft geen zin meer om die te werpen richting het bevoegd gezag. Mensen worden echt niet meer zomaar op straat gezet”, zegt Wiljan.

De andere drie oude krakers knikken mee, en daarmee besluiten ze deze afscheidsnacht. De kaarsen worden uitgeblazen. De mannen gaan weg en de stilte keert weer.

Brede maatschappelijke steun is verdwenen

De krakersscene in Amsterdam is sterk veranderd, valt te lezen in het onderzoeksrapport ‘Kraken in Amsterdam anno 2009’ van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

De criminologen concluderen na langdurig veldwerk in het krakerscircuit onder meer dat het aantal krakers in de hoofdstad sinds de hoogtijdagen in de jaren tachtig sterk is gedaald. Toen waren er naar schatting 20.000, inclusief de sympathisanten, dat aantal daalde in de jaren negentig sterk tot ongeveer 4.000. Nu kent de Amsterdamse kraakbeweging volgens de onderzoekers een harde kern van ongeveer twee- à driehonderd echte krakers. De krakers zelf houden het op 1500 tot 2000 krakers, sympathisanten en actievoerders.

De kraakbeweging lijkt, volgens het rapport dat begin dit jaar verscheen, ook van karakter te zijn veranderd. ‘Geweldgebruik binnen de kraakbeweging is grotendeels verdwenen, verhalen over een verharding ten spijt. Het aandeel van buitenlandse krakers laat zich lastig exact vaststellen. Al heel lang zitten er buitenlanders in de kraakbeweging, ze komen uit allerlei landen binnen de Europese gemeenschap. Ze kraken soms op eigen houtje, omdat ze niet eenvoudig aansluiting vinden bij de kraakbeweging die vanuit enkele buurtkernen werkt.’

De onderzoekers bevestigen het beeld van de ‘oude krakers’ die in Groningen afscheid namen van de kraakbeweging. ‘In de hoogtijjaren van het kraken in de jaren tachtig bestond er in de samenleving vrij brede steun voor de achterliggende motieven van de strijd tegen woningleegstand. Sinds die tijden is er veel veranderd. Leegstand is verminderd, anti-kraak is ingevoerd, het aantal krakers is sterk gedaald en ook binnen de beweging zijn veranderingen opgetreden.

In Amsterdam zijn naar schatting nog 200 tot 300 panden gekraakt. Van brede maatschappelijke steun lijkt inmiddels geen sprake meer.’ Gevolg daarvan is, volgens de wetenschappers, de wet die per 1 oktober het kraken definitief verbiedt.

Het artikel viel bij verschijning Arnold J. van der Kluft op die erover op de website *Krapuul* berichtte. Delen van diens blog uit 2010 zijn terug te vinden in een lezenswaardig artikel van Harm Ede Botje in *Vrij Nederland*.³³ Van der Kluft had teruggerekend en de leeftijd van de vier met alleen voornamen genoemde oud-krakers gerelateerd aan de hoogtijdagen van het kraken. Hij kwam tot de conclusie

³³ Harm Ede Botje, ‘De man van de anonieme citaten’. In : *Vrij Nederland*, 20 december 2014

dat Wiljan, Geerten, Lutger en Henk, bij publicatie tussen 41 en 44 jaar, toen tussen 11 en 14 jaar moeten zijn geweest: '[t]och praten ze volop mee over 'crisisfeer en de leegstand in de jaren tachtig' en vertellen ze hoe ze leegstaande panden innamen en de overheid betichtten van klassenjustitie.'

Vragen bij de redactie van Trouw

Op de redactie van *Trouw* trok dit artikel de aandacht van de Redacteur 5. Deze redacteur had zich al eerder, naar de herinnering van deze redacteur, in 2009 en 'misschien ook wel 2008' geërgerd aan het gebruik door Ramesar van anonieme bronnen. Dat gold ook toen weer en de redacteur vond de citaten in het artikel 'te mooi'. Redacteur 5 sprak hierover met redacteur 6, die de argwaan van Redacteur 5 deelde: 'bij nadere lezing viel het mij ook op: de setting, de citaten, de anonieme krakers, alle vier uit een ander deel van de scène, het leek allemaal 'too good to be true', het las eerder als een theaterstuk dan als een journalistiek verslag.'³⁴

Vervolgens legde Redacteur 6 de opgekomen argwaan voor aan een directe collega van Ramesar, Redacteur 7, die volgens Redacteur 6 nogal hoog opgaf van Ramesar.

Dit nam niet weg dat de anonieme bronnen Redacteur 6 bleven opvallen, evenals 'de ongelooflijk goed passende citaten van mensen van wie je nooit zulk een reflectievermogen zou verwachten, maar dat Perdiep kennelijk wist aan te wakkeren'. Deze redacteur sprak in de loop van de jaren met collega's uit de eigen omgeving, die – zo heeft Redacteur 6 de Onderzoekscommissie laten weten – de twijfels deelden. Het betrof onder anderen Redacteur 8, die 'grote zorgen' had over het aantal anonieme bronnen waarmee Ramesar zijn artikelen doorspekte. Redacteur 8 omschrijft zichzelf als een journalist, die bij wijze van spreken nog een verhaal uit een lantaarnpaal kan krijgen als het moet, maar wat Ramesar voor elkaar kreeg grensde in de ogen van Redacteur 8 aan het onwaarschijnlijke.³⁵ De twijfel en zorgen deelde Redacteur 8 ongeveer drie jaar geleden met de toenmalige adjunct-hoofdredacteur Van Loenen.

Met collega's van de verslaggeverij wisselde Redacteur 6 niet van gedachten. Daar werd volgens Redacteur 6 Ramesar op handen gedragen. Redacteur 6 vond het risico te groot dat een beschuldiging in de richting van Ramesar zou terugslaan op Redacteur 6 zelf. Pas bij het aantreden van Crielaard als chef verslaggeverij voelde Redacteur 6 zich veilig genoeg om hem te attenderen op de bij Redacteur 6 levende zorgen, te beginnen op 4 april 2014. Op 19 mei 2014 volgde een tweede bericht met zorgen over het die dag verschenen artikel over een busje met Eritreërs. De derde keer was op 29 september 2014 naar aanleiding van een artikel over een inzamelingsactie voor gezinnen van jihadisten die in Syrië, Irak of in de gevangenis zitten.

³⁴ E-mailbericht van 24 november 2014 om 15.04 uur

³⁵ E-mailbericht van 25 november 2014 om 0.24 uur

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie deelt de vraag die gesteld werd op de website Krapuul: hoe is het mogelijk te berichten over vier krakers van het eerste uur die in 2010 tussen de 41 en 44 jaar oud zijn, terwijl ze tijdens ‘het eerste uur’ tussen de 11 en 14 jaar oud moeten zijn geweest?

De Onderzoekscommissie had Ramesar graag willen bevragen over de totstandkoming van dit artikel en had daarover een aantal pertinente vragen gesteld. Ramesar heeft er evenwel voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

Casus 9: het artikel over de sharia-driehoek (18 mei 2013)

In het voorjaar van 2013 bracht Ramesar naar zijn zeggen twee maanden lang tenminste twee dagen per week door in een deel van de Haagse Schilderswijk dat wordt begrensd door de Vaillantlaan, de Wouwermanstraat en de Parallelweg, de zogeheten vergeten driehoek.³⁶

Ramesar was voor een reportage over dit deel van de Schilderswijk vrijgesteld. Zijn toenmalige chef, Van der Laan, had dat op 21 maart 2013 gemeld aan de drie chefs dag en aan Redacteur 3. Hoewel hij dit project zelf had aangedragen, zocht hij naar zijn zeggen de samenwerking met twee collega's op: Redacteur 11 en Redacteur 12.³⁷

Gang van zaken ter redactie

In de week van 13 mei 2013 legde Ramesar de laatste hand aan twee artikelen. Een voor de Verdieping en een nieuwsbericht voor een van de nieuwspagina's. Die week was de chef Verdieping op maandag en dinsdag en op vrijdag vrij. In de overdracht op woensdag was nog niets bekend over de aanlevering van het verhaal voor de Verdieping. Op donderdag 16 mei 2013 om 1.03 uur mailde Ramesar naar de chef Verdieping, die dit bericht in de ochtend van 16 mei 2013 las. Ramesar stelde voor twee artikelen voor de Verdieping te schrijven, een waarin diegenen aan het woord komen die problemen zien in de ontwikkeling tot een ‘klein kalifaatje’ en een waarin diegenen aan het woord komen die die ontwikkeling juist toejuichen. Dit e-mailbericht was in cc ook aan zijn chef gericht. De tekst voor de twee artikelen was door Perdiep Ramesar al in het redactiesysteem gezet.

De chef Verdieping wees het voorstel voor twee artikelen af en bracht dit mondeling over aan Ramesar. Het aangeleverde artikel was voor de chef Verdieping niet goed genoeg, zo luidde de boodschap. Aan het eind van die dag stuurde Ramesar een nieuwe versie, waarop de chef Verdieping om 17.45 uur per e-mail reageerde.

³⁶ Perdiep Ramesar, ‘Als je wijk verandert in een ‘klein kalifaat’’. In: Trouw van 18 mei 2013

³⁷ Aldus Persiep Ramesar in een informeel gesprek met de Onderzoekscommissie op 1 december 2014. De Onderzoekscommissie heeft met een van beiden gesproken. De betrokkenheid bij de totstandkoming van de artikelen over de vergeten driehoek werd in dat gesprek ontkend.

Op vrijdag 17 mei 2013, de dag voor het Pinksterweekeinde, waren zowel Van der Laan als de chef Verdieping vrij. De chef dag kreeg om half tien die dag het nieuwsbericht en overlegde met Ramesar. Het artikel in de Verdieping viel buiten het gezichtsveld van de chef dag. De chef dag wilde dat een hoogleraar gespecialiseerd in integratievraagstukken op het nieuwsartikel zou reageren, er waren had nog feitelijke vragen en de chef dag drong aan op een reactie van het gemeentebestuur in de zogeheten 'Ankeiler'. Om 17 uur liet Ramesar weten dat de door hem aangezochte hoogleraar op het laatste moment had afgezien van commentaar en dat de gemeente nog niet kon reageren. De chef dag zag geen redenen om niet te publiceren: het was in de ogen van de chef dag een sfeerbeschrijving van een wijkje op basis van tientallen anonieme bronnen. Om ongeveer 18 uur legde de chef dag het artikel voor aan de hoofdredacteur die het een goed stuk vond. Om 19 uur ging het nieuwsartikel naar de eindredactie met het verzoek om in de kop geen gebruik te maken van termen als 'sharia-driehoek'.

Het artikel, dat de opening van de krant was, kreeg in het weekeinde veel aandacht. Bij de redactie van *Trouw* realiseerde men zich dat nagelaten was om een follow-up te bedenken. Ramesar zou dat weekeinde met vakantie gaan en Redacteur 3 zag geen brood in een vervolgartikel vanwege het gebruik van grote aantal anonieme bronnen in het dat weekeinde verschenen artikel. De in een niets aan duidelijkheid overlatend e-mailbericht verwoorde kritiek van Redacteur 3 op zijn jongere collega kwam hard aan bij Ramesar, die net op het punt stond om door Max van Weezel te worden geïnterviewd in *Met het oog op morgen*. De chef dag nam over de kritiek contact op met Van der Laan. Uit dat gesprek bleek de chef dag dat de betrokkenheid van de chef bij het project niet groot was en dat de chef niet op de hoogte was van het gebruik van anonieme bronnen die zouden zijn vastgelegd op een lijstje dat aan een van de chefs zou zijn gegeven. Van der Laan had het artikel in de Verdieping en ook het nieuwsartikel niet gelezen en nam daarvan pas kennis in de gedrukte editie van de krant.

De anonieme bronnen zouden door Ramesar op een lijstje zijn gezet en zou aan zijn chef zijn gegeven. Van der Laan heeft hierover in zijn gesprek met de Onderzoekscommissie het volgende gezegd:

'Het ging toen eigenlijk een beetje over het hoofd van [hem] heen. Dat kwam ook door de organisatie. Hij was weliswaar de chef van Ramesar, maar de inhoud lag nog deels bij de chef dag en Ramesar stuurde zijn verhaal naar de Verdieping en dat had [hij] helemaal niet gezien. Zij hadden dus allemaal directe lijntjes en als [hij] daar tussen zou gaan zitten, zou dat veel te veel tijd kosten. Hij wilde de chefs dag en Verdieping niet teveel voor de voeten lopen.

Bovendien was het razend druk met het plannen van verhalen, de reorganisatie van de redactie.³⁸

De Onderzoekscommissie heeft navraag gedaan naar het eerdergenoemde lijstje, maar moet vaststellen dat zo'n lijst met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid niet heeft bestaan. De toenmalige hoofdredacteur Schoonen hierover:

'[Hij] zegt dat dit best kan zijn, maar hij heeft die [lijst] nooit gezien. Hij heeft die lijst ook niet opgevraagd, hij heeft alleen de verzekering gevraagd dat de bronnen bekend zijn bij de journalist.'³⁹

Van der Laan kan zich niet herinneren dat hij van Ramesar een lijstje heeft gekregen:

'Dat was zijn werkwijze niet. De vraag is nog steeds of er echt een lijstje heeft bestaan. Ik kan het me niet herinneren. Wel heeft Ramesar mondeling verteld met wie hij onder anderen heeft gesproken: onder anderen dus met de wijkagent, maar dat was achteraf toen het verhaal al in de krant had gestaan. Maar de naam van de agent heb ik nooit doorgekregen. Laat staan van het echtpaar van wie de vrouw gekleed was in een burka.'⁴⁰

In het artikel komt één naam voor: van Virgil Escilio (37). De naam is op internet niet terug te vinden en komt niet voor in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie merkt op dat juist in dit artikel de anonimiteit hoogtij viert. En de enige met name genoemde persoon blijkt niet traceerbaar. De Onderzoekscommissie heeft van een wijkagent, waarmee Ramesar eerder had samengewerkt, de stellige verzekering gekregen dat deze agent niet als bron voor dit artikel heeft gediend.

De Onderzoekscommissie constateert dat met betrekking tot de totstandkoming van dit artikel waarvoor Ramesar speciaal was vrijgesteld, vraagtekens zijn te stellen bij de manier waarop binnen *Trouw* kwaliteitscontrole is uitgeoefend.

De Onderzoekscommissie had Ramesar graag willen bevragen over de totstandkoming van dit artikel en over de daarin gebruikte anonieme en niet traceerbare bron. Ramesar heeft er evenwel voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

³⁸ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Cees van der Laan op 1 december 2014

³⁹ Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Willem Schoonen op 1 december 2014

⁴⁰ E-mailbericht van 16 december 2014 om 8.53 uur

Haagse buurt domein orthodoxe moslims

Perdiep Ramesar

Een deel van de Haagse Schilderswijk ontwikkelt zich tot een enclave van orthodoxe moslims. Er wonen meer orthodoxe moslims bij elkaar dan elders in de stad en zij willen hun regels ook op straat toepassen.

Bewoners die niet-moslim zijn, maar ook gematigde moslims, hebben daar last van. Ze zeggen dat ze op straat worden aangesproken op zaken die de orthodoxe meerderheid niet bevallen, zoals het roken op straat en het gebruik van alcohol en varkensvlees.

Trouw heeft de afgelopen twee maanden regelmatig het puntje van 'De Vergeten Driehoek' bezocht - de buurt die zo wordt genoemd omdat die vroeger was 'vergeten' bij de stadsvernieuwing. Daar staan voornamelijk oudere portiekwoningen, waarin naar schatting 5000 Schilderswijkers wonen. In de buurt staan drie moskeeën die als salafistisch bekend staan.

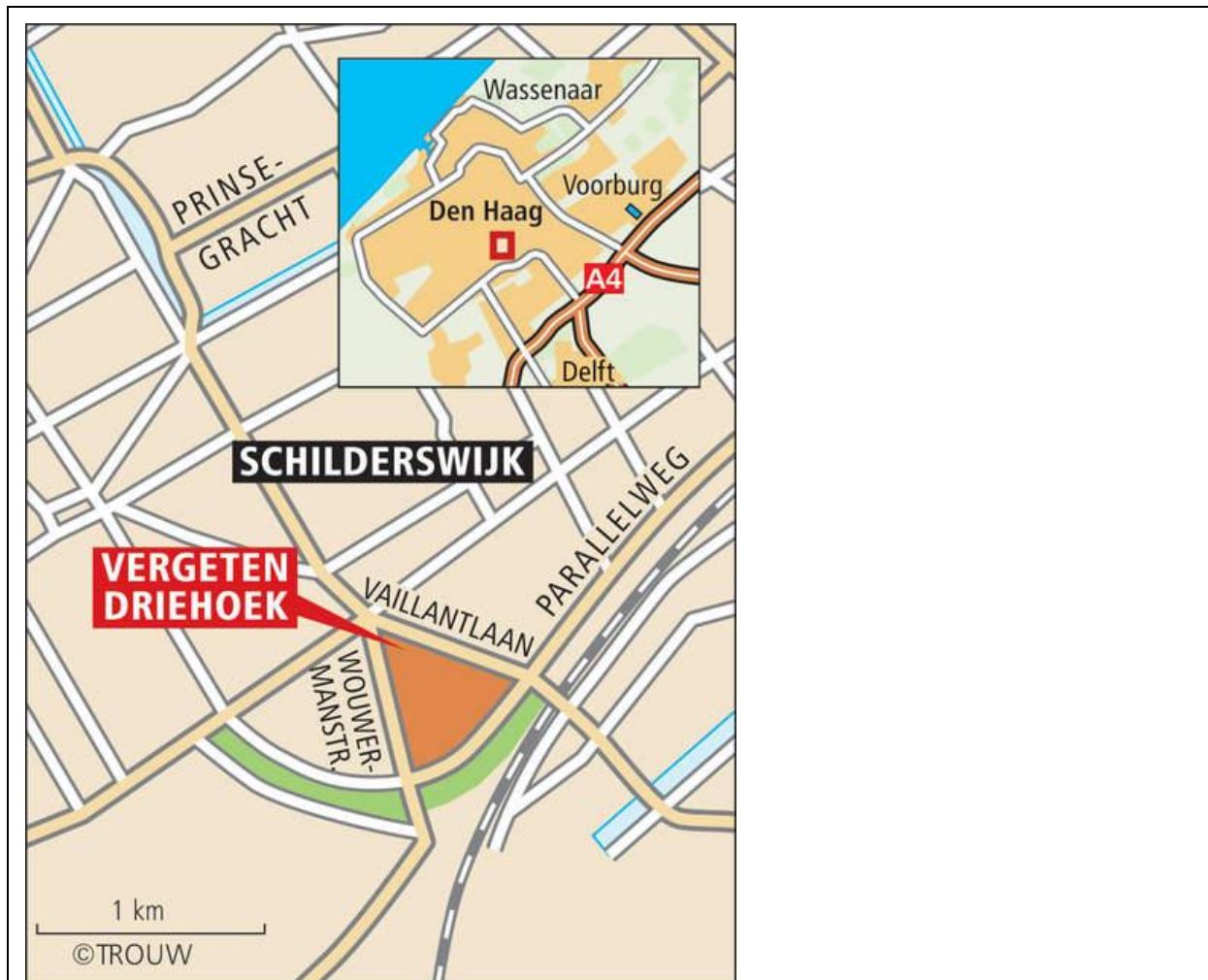
Het puntje van de Driehoek wordt inmiddels ook wel 'De Sharia Driehoek' of zelfs 'de Punt van het Zwaard' genoemd, blijkt uit de gesprekken met tientallen bewoners, oud-bewoners, jongeren, vrijwilligers en professionals van overheidsdiensten en maatschappelijke organisaties. Zij zien al sinds jaren de ontwikkeling van een 'klein kalifaatje' en de invoering van een 'mini-sharia'.

Er zijn voorbeelden bekend van politiemensen die bij meldingen in die buurt werden gemaand om weg te gaan, omdat de inwoners 'de problemen zelf wel zouden oplossen'. Gelukkig, zeggen mensen in de buurt, zijn de agenten niet weggegaan, maar ze vrezen voor de dag dat dit een keer wel zal gebeuren.

Meisjes worden aangesproken door gesluierde vrouwen die hun afkeuring laten blijken over 'rokken boven de knie' en 'jurken met spaghettibandjes'. Een gesluierde moslimvrouw zegt daarover dat 'vrouwen in de diepste kern van de biblebelt toch ook lange rokken dragen en dat er in Staphorst op zondag toch ook niet wordt gewerkt?'. De meerderheid bepaalt, 'dat is waar deze zogenaamde democratie Nederland op is gebouwd, maar o wee als ergens een andere of vreemde groep de meerderheid wordt', stelt de moslima.

In de Driehoek is de criminaliteit de afgelopen tijd gedaald door de aanpak van jeugdbendes door de politie. Maar in de buurt wordt gezegd dat de 'vrees voor de toorn van Allah' ook meespeelt. De invloed van de strenggelovigen zouden een belangrijke rol spelen bij de veiligheid in de buurt, want zelfs geharde straatjongens buigen hun hoofd voor deze 'ware gelovigen'.

De gemeente Den Haag is gistermorgen om een reactie gevraagd, maar kon op korte termijn geen 'zorgvuldige en inhoudelijke' reactie geven op dit 'complexe onderwerp'.

Als je wijk verandert in een 'klein kalifaat'

PERDIEP RAMESAR

Een deel van de zogeheten Vergeten Driehoek in de Haagse Schilderswijk ontwikkelt zich tot een heuse enclave van orthodoxe moslims. De vrees bestaat dat jonge moslims zich in die buurt tot djihadisten ontpoppen.

'De Vergeten Driehoek', de naam zegt het al, is een buurt in Den Haag waar zich een ontwikkeling voltrekt waar niemand daarbuiten iets van lijkt mee te krijgen. Een deel van de driehoek, die ooit die naam kreeg omdat die buurt was 'vergeten' bij de stadsvernieuwing, wordt ook wel een 'moslimenclave' genoemd.

Het is niet zomaar een buurtje waar alleen veel mensen met een islamitische achtergrond wonen, maar het is een gebied dat bewoond wordt door een relatief grote groep zeer orthodoxe moslims. Bewoners en anderen in de wijk zeggen dat al jaren. De laatste tijd heeft de buurt, waar enkele honderden gezinnen wonen, zelfs nieuwe bijnamen gekregen: De Sharia Driehoek, of ook wel de Punt van het Zwaard.

De term sharia (islamitische wetgeving) is niet voor niets gekozen. Heel subtiel, langzaam maar zeker, beginnen de regels in de buurt te veranderen. De norm van de meerderheid gaat steeds meer gelden, in de Driehoek lijkt 'een mini-sharia' te zijn ingevoerd of 'een klein kalifaat' gesticht. Ongeschreven wetten worden er de praktijk, zonder dat de overheid er concreet en zichtbaar iets aan doet.

Hoe de normen in de buurt veranderen, is met een paar eenvoudige voorbeelden te duiden. Wilma (45) woont al

jaren met haar gezin in het puntje van 'de Vergeten Driehoek'. Ze is 'gezegend' met een zoon en een dochter en dacht dat ze er altijd kon blijven wonen, maar ze begint toch te twifelen. "Mijn zoon van achttien heeft al een aantal keren de term ongelovige of kafir naar zijn hoofd geworpen gekregen, omdat hij een sigaretje op straat opstak. Mijn dochter heeft het nog zwaarder."

Verschillende bewoonsters in de Driehoek vertellen dat ze worden aangesproken op hun kleding. "Mijn dochter moet ik telkens als ze zich aankleedt, waarschuwen dat het niet te opvallend of te bloot is. Rokken boven de knie kunnen niet en jurken met spaghettibandjes zijn uit den boze. Ze heeft geregeld een preek gekregen van gesluierte moslimvrouwen die hun afkeuring uiten. Ze zeggen dat het voor vrouwen van belang is dat ze haar lichaam bedekt, omdat haar lijf alleen bestemd is voor haar aanstaande man", zegt Wilma, wier verhaal niet op zichzelf staat.

Meryam (28) draagt een nikab, alleen haar ogen zijn zichtbaar, haar hele lichaam is bedekt, zelfs enkels en handen zijn niet te zien. De Marokkaanse vrouw behoort tot een relatief kleine groep moslima's die zich zo kleedt. Het zou om enkele tientallen in Nederland gaan, maar of dat zo blijft, betwijfelt ze. De groep groeit, ziet ze in haar omgeving. Ze schudt geen handen van mannen, want aanraking is alleen voorbehouden aan haar man, Faheem (32).

De Marokkaanse begrijpt de onrust bij Wilma en haar medebewoonsters van de Driehoek niet. "Het gaat om beschaving, netheid en kuisheid. Het zou de buurtbewoonsters sieren als ze mee zouden doen. Inderdaad, de meerderheid bepaalt, maar is dat elders ook niet zo? In de diepste kern van de Bible Belt dragen de meisjes toch ook lange rokken? In Staphorst werkt toch ook niemand op zondag? Jazeker, de meerderheid bepaalt. Daar is deze samenleving, deze zogenaamde democratie, op gebouwd. Maar, o wee, als ergens een andere of vreemde groep de meerderheid wordt. Dan geldt de regel dat de meerderheid bepaalt opeens niet meer. Juist in deze omgeving met mensen die hetzelfde geloven en denken, voel ik mij thuis. Daarvoor hoef ik dus niet meer naar een Arabisch land. Dat is toch fijn."

Al jaren is bekend dat dit deel van de Schilderswijk één van de plekken was waar de leden van de radicale en als terroristische aangemerkte Hofstadgroep bijeenkwamen. In huiskamers bespraken ze de islam en hun strijd tegen de ongelovigen. Velen dachten dat het afgelopen was na de arrestatie van deze jongeren, onder wie Samir A. en Mohammed B, die cineast/columnist Theo van Gogh vermoordde. De buurt werd snel weer vergeten.

Sinds de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) en de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) eerder dit jaar bekendmaakten dat ongeveer honderd moslimjongeren naar Syrië zijn getrokken om daar als djihadi's te vechten tegen het regime-Assad en vóór een islamitisch kalifaat, is de Vergeten Driehoek weer in het vizier gekomen.

In de buurt is de moslimorthodoxie zichtbaar. Daar lopen vrouwen net als Meryam rond in nikab, en dragen mannen - zowel jong als oud - djellaba's, baarden en gebedsmutsen. Jonge meiden, zelfs meisjes met een basisschoolleeftijd, zijn daar te zien met hoofddoekjes en volledig bedekte kledij. En dat allemaal meer dan elders in de Schilderswijk, het aanpalende Transvaalkwartier of het er tegenoverliggende Laakkwartier.

In de buurt zijn cafés en cafetaria's te vinden, maar in de Driehoek wordt geen alcohol geschonken, niet gerookt en alleen halal geserveerd. Varkensvlees is verboden. Iedereen moet zich daaraan houden. In buurtcentra, die eigenlijk voor algemeen gebruik zijn en waar bewoners activiteiten kunnen houden, zijn ook geen alcohol en varkensvlees toegestaan. Allemaal ongeschreven wetten die zijn opgelegd door de meerderheid, waar de minderheid vervolgens voor buigt.

"Maar daar is toch niets mis mee?" zegt Faheem, de man van nikabdraagster Meryam. "Dat er geen drank wordt geschonken leidt ertoe dat er minder drankmisbruik in de buurt is. Op enkele Oost-Europeanen na merk ik daar in de buurt niets van. Rond gebedstijd is een aantal zaken hier ook dicht. De eigenaars bidden zelf, maar

houden met de sluiting ook rekening met de andere moslims. Wij, gelovigen, zijn ons dan weer bewust van de plicht om te bidden tot Allah, die via de profeet Mohammed - vrede zij met hem - in de Koran tot ons is gekomen."

Hoorbaar is de orthodoxe islam ook. Veel moslims van Marokkaanse afkomst zijn Berbers. Elders in de Schilderswijk spreken ze dan ook hun eigen taal, maar in de Vergeten Driehoek is het Arabisch belangrijker. Die taal en de vroomheid bindt de mensen die uit verschillende islamitische landen komen: Marokko, Somalië, Ethiopië, Egypte, Saoedi-Arabië, de Emiraten en landen als Syrië en Jordanië. Ook zijn er Turken te vinden die het Arabisch enigszins machtig zijn en die de overwegend Marokkaanse moskeeën in de buurt bezoeken.

Soort zoekt soort, wordt wel gezegd, en dat is in deze buurt zeker het geval. Rondom de driehoek zijn drie orthodoxe moskeeën gevestigd die als salafistisch, oftewel zeer orthodox, bekend staan: de Fath-moskee in de Wouwermanstraat, de As Soennah-moskee aan de Fruitweg en even verderop de El Ouma-moskee in de Guido Gezellestraat in Spoorwijk. Hoewel de bezoekers uit heel Den Haag komen, wonen de meeste bezoekers van deze strenge moskeeën in de buurt.

De ontwikkelingen zien niet-moslims en zelfs gematigde moslims in de buurt met lede ogen aan. Zij voelen zich niet altijd meer thuis in de wijk. De 'islamisering' waar PVV-leider Geert Wilders over spreekt en die hij volgens bewoners 'waarschijnlijk zelf nooit heeft ervaren', is al jaren de dagelijkse praktijk, zeggen de Driehoekers. Ze ondervinden het zelfs aan den lijve, blijkt uit de verhalen, die bovendien door de orthodoxe moslims worden onderschreven, 'want het is het ware geloof en dat is goed, geloof me'.

Bewoonsters Wilma en haar dochter hebben last van de sociale druk in de Driehoek, maar ook grote, sterke mannen ondervinden problemen in de buurt. Zoals de Antilliaan Virgil Escilio (37) die net als anderen in de buurt zijn hond tegenwoordig alleen verderop in de Schilderswijk uitlaat. "Je ziet het, ik ben bijna één meter negentig lang, maar ik voelde mij weggejaagd. Niet omdat ze bang voor honden zijn. Mensen zeggen mij letterlijk: we willen hier geen honden, ze zijn onrein. Die horen niet hier. Een keer is mij zelfs nageroepen: Verdwijen met dat smerige beest, anders komt die in de punt van het zwaard. De politie bellen doe ik niet meer. Jaren geleden vertelde ik ze dit soort dingen wel, maar ze konden niets voor me doen. De meerderheid bepaalt de regels."

De Marokkaanse straatjongen Hafiz (23) heeft een strafblad en maakt het leven van een aantal Schilderswijkers nog steeds behoorlijk zuur, maar niet in de Driehoek. "Van huis uit heb ik geleerd dat gelovigen met respect moeten worden behandeld. Ik buig mijn hoofd voor ware gelovigen die zich houden aan de regels van de islam. Die mannen in djellaba's en baardjes dat zijn goede mensen, ze zijn wijs, ze zijn kalm en ze weten waar ze het over hebben."

In de Driehoek zijn een paar jeugdbendes actief. Door de aanpak van de politie zijn de jeugdgroepen die eerst als crimineel te boek stonden nu 'slechts' overlastgevend. In de buurt wonen criminelen, van lichte tot zware. Navraag in de buurt leert dat inderdaad vooral de orthodoxe moslims met rust worden gelaten. "Niemand durft de strenggelovige moslims iets te doen. De politie zegt wel dat door hun aanpak de criminaliteit in de buurt is gedaald, maar wij weten maar al te goed waar dat door komt: de vrees voor de toorn van Allah", zeggen buurtbewoners.

De meerderheid heeft niet alleen meer grip op zaken als kledingkeus, het uitlaten van honden of criminaliteit. Soms gaat het verder, blijkt uit het relaas van de 34-jarige Wesam. Ook dit verhaal is niet uniek in de Driehoek. "Mijn burens zijn Marokkaans, net als ik, maar heel streng islamitisch. Ik ben zelf ook moslim, maar ik ga niet naar hun moskeeën. Omdat ik moslim ben, gedogen ze mij. Ik hoor daar geregeld geschreeuw in huis. De man die zijn vrouw uitscheldt en de vrouw die hard huilt. Op een gegeven moment belde een andere buurvrouw de politie, omdat het er wel erg heftig aan toe ging. Het duurde niet eens zo lang tot de politie kwam, maar toen de surveillancewagen de straat inreed, stonden allemaal baarden en djellaba's voor onze portiek. Ze keken boos,

maar bleven rustig en standvastig.

"De politie probeerde naar binnen te gaan om te kijken wat er in dat huis gebeurde, maar de agenten werden kalm gemaand om weg te gaan. We lossen het zelf wel op, zeiden de mannen tegen de agenten. Dit is onze straat, onze buurt en dit is ons probleem. Gelukkig stonden de agenten stevig genoeg in hun schoenen en kwamen ze met verbale overtuigingskracht en hand op hun wapenholster toch binnen. Een paar baarden volgden de politiemannen naar binnen, een paar bleven buiten staan. Inmiddels reed een tweede politiewagen al deze kant uit, tot de agenten weer naar buiten kwamen en vertrokken.

"Zonder enig gevolg, hoorde ik later, want de vrouw wenste niets te verklaren en zei dat ze achter haar man bleef staan. De volgende ochtend zag ik haar de kinderen naar school brengen, met een blauw oog en een gezwollen lip. Misschien heeft de komst van de politie haar in zoverre geholpen dat de ruzie stopte, maar wat gebeurt er met deze buurt als de politie straks niet meer naarbinnen durft?"

In de Schilderswijk

Trouw was twee maanden lang minstens twee dagen per week in 'de Vergeten Driehoek' in de Haagse Schilderswijk om daar te spreken met tientallen bewoners, oud-bewoners, jongeren, vrijwilligers en professionals van overheidsdiensten en maatschappelijke organisaties. Veel mensen wilden of mochten niet bij hun (volledige) naam worden genoemd, omdat ze bang waren voor represailles van buurtgenoten, of omdat ze anders problemen zouden krijgen op hun werk.

Vragen bij de redactie van Trouw

Op TrouwNet, het intranet van de redactie, begon op dinsdag 21 mei een discussie over het gebruik van anonieme bronnen. Een van de redacteurs had een ongemakkelijk gevoel gekregen bij het lezen van het artikel en had dat gevoel nog steeds. Zeker omdat het een hypergevoelig onderwerp betrof achtte hij het van groot belang dat het verhaal 'recht overeind' hoorde te staan en dat was volgens hem niet het geval. De publicatie was nagenoeg geheel opgehangen aan anonieme bronnen, op één Antilliaan na en deze redacteur miste weerwoord.

Hij kreeg bijval van een andere redacteur, een van de eerdere chefs verslaggeverij: 'jammer is alleen dat de lezer het moet doen met losse opmerkingen van anonieme bewoners.' Hij vond het belangrijk om bij meningen van anonieme bronnen zelf feiten te verzamelen.

Nog geen drie uur nadat de eerste redacteur deze discussie was begonnen verklaarde hoofdredacteur Schoonen deze voor gesloten: 'Dat gebruik wordt gemaakt van anonieme bronnen is vervelend maar diskwalificeert het verhaal niet, lijkt me. Natuurlijk heb je liever mensen on the record, maar in gevallen als dit kan dat moeilijk of zelfs onmogelijk zijn.' In zijn 'Brief van de hoofdredactie' ging de hoofdredacteur op 25 mei 2013 nog een stapje verder: 'Er was kritiek dat er in het verhaal alleen anonieme, en geanonimiseerde, bronnen werden opgevoerd. Dat is een noodzaak als er geen andere weg is om het verhaal gepubliceerd te krijgen. De vele bronnen die voor dit verhaal zijn gebruikt, zijn allemaal bij de redactie bekend.' De Onderzoekscommissie tekent aan dat deze geruststellende mededeling door de hoofdredacteur met de kennis van nu niet meer hard te maken is.

Over de interne evaluatie van Trouw

De gang van zaken bij deze zo snel afgebroken discussie is tekenend voor de wijze waarop de *Trouw*-redactie omgaat met de evaluatie van haar eigen krant. Bij toerbeurt vervullen redacteuren een bespreking van de die ochtend verschenen krant. Maar de discipline ontbreekt. Regelmatig slaan redacteuren hun beurt over. Een van de redacteuren klaagde er op TrouwNet over dat het ‘inmiddels [...] hier akelig stil’ blijft: ‘Moeten collega’s – tikje kinderachtig – aangesproken worden als zij niet evalueren? Ik weet het niet. Maar ik merk wel dat het nu niet goed loopt en dat is jammer.’ Een van haar collega’s ging – zoals hij dat noemde – in staking. Hij liet zijn beurt voorbij gaan omdat hij vóór hem zo veel uitvallers had gezien. De besprekingen wisselen wat inhoud en lengte betreft. Voor zover ze oproepen tot een uitgebreider debat over koers van de krant of bij voorbeeld het gebruik van anonieme bronnen is er geen vervolg. De hoofdredactie toont zich – een enkele keer daargelaten – niet actief in de digitale discussie over de bespreking van de dagelijkse krant.

Casus 10: het artikel over de spookjongere (12 april 2014)

Op 12 april 2014 verscheen een interview van *Trouw*-redacteur Nico de Fijter met Margalith Kleijwegt, freelance journalist bij onder andere *Vrij Nederland*, in *Letter & Geest*. Zij schreef tien jaar daarvoor een boek over een VMBO-klas in Amsterdam-West, en bracht de leerlingen uit die klas opnieuw in beeld. In dat nieuwe boek was sprake van ‘spookjongeren’, dat zijn jongeren die zich bewust hebben laten uitschrijven bij de Gemeentelijke Basisadministratie. De vrijdag vóór het interview zou verschijnen werd De Fijter benaderd door zijn chef. Die zag in het onderwerp spookjongeren nieuws en vroeg hem of zo’n jongere te vinden zou zijn voor een nieuwsartikel. De vraag was hoe die te vinden was. Zelf had De Fijter daar geen tijd voor. Op verzoek van zijn chef besprak hij met een collega de mogelijkheden om op zo korte termijn zo’n spookjongere te vinden. Tot zijn verbazing verscheen de volgende dag een interview in de krant met een spookjongere en zijn moeder die met naam en toenaam werden genoemd. Het artikel was geschreven door Ramesar.

In het artikel komen citaten van Khalel Joulahi (23) en zijn moeder voor. De naam Joulahi is niet te vinden op internet en komt niet voor in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

Ook hier had de Onderzoekscommissie veel vragen. De in het artikel genoemde personen zijn via de sociale media niet traceerbaar. Hoe is het mogelijk geweest dat Ramesar in zo korte tijd in Amsterdam-Slotervaart een persoon (plus diens moeder) wist te vinden die precies voldeed aan het in het nieuwe boek van Margalith Kleijwegt omschreven begrip ‘spookjongere’? En is het niet ongerijmd dat een

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

persoon die als 'spook' door het leven wil gaan ervoor kiest om in Trouw met naam en toenaam te worden genoemd?

De Onderzoekscommissie had Ramesar graag willen bevragen over de totstandkoming van dit artikel en over de daarin gebruikte bronnen. Ramesar heeft er evenwel voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

Doelloos rondhangen als schimmen in de grote stad

PERDIEP RAMESAR

Tientallen 'spookjongeren' zijn nergens meer in beeld omdat zij zich bij de gemeente hebben uitgeschreven

Voor Khalel is de brievenbus altijd leeg. Aanvankelijk liep hij nog enthousiast de trap af naar de brievenbus bij de ingang van de flat, misschien zat er nog post voor hem bij. Na verloop van tijd deed hij dat niet meer, want er kwam toch niets meer voor hem. Het ophalen van de post is niet het enige waar hij geen zin meer in heeft.

Doelloos hangt hij rond, in zijn bed, op de bank of buiten op straat in een straal van hooguit honderd meter rondom het flatgebouw in Amsterdam-Slotervaart waar hij met zijn ouders, broertje en een zusje woont.

De in Nederland geboren Marokkaan Khalel Joulahi (23) is een zogeheten 'spookjongen'. Journaliste Margalith Kleiweg beschrijft in haar nieuwste boek 'Familie is alles. Onzichtbare ouders tien jaar later' (uitgeverij Atlas Contact) onder meer zulke jongens die zich hebben uitgeschreven bij de gemeente, 'vaak wegens schulden', en die daardoor nergens meer in beeld zijn.

Exacte aantallen zijn vanwege dat 'spookburgerschap' niet te geven. Vermoed wordt dat het om tientallen jongeren gaat, meestal allochtoon. Ze leven als het ware als schimmen in de grote stad. Onzichtbaar voor de autoriteiten, onbeschermd, ongediplomeerd, vatbaar voor problemen en criminaliteit en veelal een grote last voor hun familie. Zo ook Joulahi.

Zijn ouders weten geen raad met hem: "Ik weet niet wat ik met hem moet. Iedere ochtend schreeuw ik dat hij uit zijn bed moet komen, maar hij vertikt het. Ik zeg hem dat hij op zoek moet naar werk of school, maar dat doet hij niet. Overdag werken mijn man en ik en hebben we geen zicht op hem. Uiteindelijk blijkt elke dag weer dat hij niets heeft gedaan", zegt zijn moeder terwijl ze haar handen in de lucht werpt en Allah om hulp vraagt. "Uit huis zetten kan ik ook niet, want hij blijft onze zoon. Eigenhandig door zijn vader worden meegesleurd ook niet, want hij is inmiddels groter en sterker."

Zijn kamer is klein. Alleen een bureautje waar zijn laptop op staat, zijn onopgemaakte bed en een kleine tv. Zijn kleren hangen slordig in een inbouwkast. Tijdens dit gesprek is het rond drie uur 's middags. Joulahi is nog maar net een uurtje uit zijn kamer. "Ik heb toch niets te doen. Wat moet ik anders?", klinkt het lusteloos. "Ik had een paar jaar geleden schulden nadat ik een dure scooter had gekocht, maar kon die niet meer afbetalen. Mijn ouders wilden me wel helpen, maar daar was ik te trots voor. Ik regelde het allemaal zelf wel."

Niet dus, want hij kon de ladingen herinneringen en aanmaningen die in de brievenbus vielen niet meer aan. Hij trok bij zijn zus in Amsterdam-Oost in en schreef zich bij zijn ouders uit. Maar de jongere broer die bij zijn zus te gast was 'vergat' zich daar in te schrijven. Na ruim anderhalf jaar kwam hij weer terug bij zijn ouders in Amsterdam-West. Inmiddels hadden zijn ouders na een deurwaardersbezoek zijn 'scooterschuld' afgelost. "Ik schaamde mij daar zo voor dat ik niemand onder ogen durfde te komen. Ik sloot me op in mijn kamer."

Met als gevolg dat hij zich niet meer bekommerde om zijn officiële status bij de gemeente. Geen enkele instantie nam contact meer met hem op. Hij werd een spookburger. "Ik heb nergens meer zin in. Ik begrijp dat mensen denken: hij moet een trap onder zijn reet hebben, maar zij begrijpen niet hoe het is dat ik niets meer heb en niets meer ben. Als ik mij opnieuw inschrijf, krijg ik meer gedoe, want ik heb meer financiële problemen. Nu blijf ik daarvan weg."

Vrienden heeft hij nauwelijks. Het zijn vooral straatjongens, 'een beetje dezelfde types' als hij. "Het is zo verleidelijk om crimineel te worden. Maar zover ben ik gelukkig nog niet. Gelukkig zijn mijn ouders er nog voor me en ik denk aan mijn broertje en zusje. Ze irriteren zich aan me. Ik ben een last. Ik weet niet wat ik moet als het allemaal minder wordt", zegt Joulahi terwijl hij glazig voor zich uit staart. Alsof hij precies weet wat dan gaat gebeuren, maar dat vertelt hij niet. Ondertussen blijft zijn brievenbus leeg.

Casus 11: het artikel over Eritreërs bij het tankstation (19 mei 2014)

Op 13 maart 2014 trad een nieuwe chef verslaggeverij, Crielaard, aan. De eerste weken voerde hij gesprekken met zijn redacteurs. Toen heeft Crielaard met Ramesar afgesproken dat hij geen anonieme bronnen meer zou gebruiken in zijn berichtgeving. Als er reden was om die toch te gebruiken, dan zou hij zijn chef daarvan op de hoogte stellen. Bovendien zou Ramesar duidelijk moeten kunnen maken wie die bronnen waren. De afspraken werden mondeling gemaakt. Crielaard zei naar zijn zeggen letterlijk: 'Ik ben jouw chef en je vraagt om vertrouwen en ik moet je kunnen verdedigen en daar ook materiaal voor hebben.' Ramesar reageerde daar volgens Crielaard heel begrijpend op.⁴¹

In de eerste helft van mei 2014 was er veel te doen over uitspraken van staatssecretaris Fred Teeven over asielzoekende Eritreërs. Op de redactie van *Trouw* kwam dit onderwerp ook ter sprake. Een van de redacteurs, Redacteur 13, vertelde aan Ramesar een eigen ervaring. Deze redacteur had 's nachts in Brabant een busje bij een tankstation gezien en daar veel te koud geklede mensen schichtig zien uitstappen om even te luchten.

In het weekeinde van 17 en 18 mei 2014 kwam naar zijn zeggen Ramesar een busje tegen bij een tankstation ergens aan de zuidgrens van Nederland met vier mannen en twee vrouwen uit Eritrea. In het artikel 'Eritreërs van Italië meteen door naar Nederland' van 19 mei 2014 komen de mannen uitgebreid aan het woord maar ontbreken namen. Op dat moment was de toenmalige adjunct-hoofdredacteur Van Loenen chef dag:

'Ik was overtuigd dat ik belazerd werd. Op dat moment was mijn gezag ondergraven, niet alleen doordat ik met een been bij de kantonrechter stond, maar doordat de nieuwe hoofdredacteur mij zichtbaar voor de gehele redactie uitsloot van overleg.'

Twee dagen later stond hij bij de kantonrechter. Tegen beter weten in liet hij het artikel passeren.⁴² Van Loenen had eerder – zo heeft de Onderzoekscommissie verzekerd - van Dros, van Redacteur 3 en van Redacteur 4 signalen gekregen. Dat versterkte zijn eigen twijfels die hij had gekregen na de artikelen over de Delftselaan, de sharia-driehoek en de Chinese masseuse.

Ook bij anderen voedde het artikel over de Eritreërs al langer levende twijfels. Voor Redacteur 6 sloeg 'dat wantrouwige gevoel' weer toe: 'ze spreken slecht engels maar worden wel uitgebreid geciteerd? Knappe analyses geven die gasten... Welke grensovergang? Welk benzinstation? Als hij dat niet mag zeggen omdat hij hier gekomen is door een tip van de politie (vermoed ik??), dan moet hij dat zeggen in

⁴¹ Verslag van het gesprek met de Onderzoekscommissie met Antal Crielaard, 2 december 2014

⁴² Verslag van het gesprek van de Onderzoekscommissie met Gerbert van Loenen op 24 november 2014

zijn stukje want zo heb ik geen idee waarom ik niet weet waar zich dit afspeelt..vaag vaag.’⁴³

Zijn chef Crielaard was niet te spreken over het artikel, omdat daarin was gebeurd wat in strijd was met de met Ramesar gemaakte afspraak. Hij vroeg Ramesar hoe hij tot zijn stuk was gekomen en waarom het de krant had gehaald. Ramesar legde daarop uit hoe hij het artikel had gemaakt. Hij zou hebben gereden in de buurt van Chaam, waar hij de mensen bij een tankstation tegenkwam, met ze sprak en zijn artikel schreef. Welk tankstation het betrof werd niet genoemd en van de mensen die hij sprak werden ook geen namen genoemd. Toen hij daarop werd aangesproken gaf Ramesar toe dat het stom was dat hij die niet had genoemd.

Het artikel trok de aandacht van Margriet Oostveen, columniste van *NRC Handelsblad*. Zij vroeg op de dag van verschijning aan Ramesar waarom hij in zijn artikel de plek en naam van het tankstation niet had vermeld. Ze kreeg een ‘even vriendelijk als onbevredigend antwoord’ met de vraag waarom ze er zoveel belangstelling voor had.⁴⁴

De Onderzoekscommissie beschikt over feitelijke informatie, afkomstig van Ramesar zelf, waarin hij aangeeft dat het tankstation zich bij Roosendaal bevindt. De afstand tussen Roosendaal en Chaam bedraagt ongeveer veertig kilometer, zodat er geen sprake kan zijn van een verhaspeling van de namen van twee dicht bij elkaar liggende plaatsen.

Het dichtstbijzijnde tankstation bij Chaam is bij Gilze-Rijen aan de doorgaande snelweg van Tilburg naar Breda. In tegenovergestelde richting bevindt zich geen tankstation. Het dichtstbijzijnde tankstation bij Roosendaal is bij Stampersgat in de richting van Roosendaal naar de Moerdijkbrug.

In elk geval staat één ding vast. Als Ramesar ter plekke (in Chaam dan wel Roosendaal) is geweest dan is hij daar per auto naartoe gereden. Uit de redactieagenda blijkt dat de drie dienstauto's van de *Trouw*-redactie dat weekeinde gebruikt werden door andere redacteuren. Uiteraard kan hij met zijn eigen auto naar het bewuste tankstation zijn gereden. Dat is zeker niet uit te sluiten. In dat geval ligt het voor de hand dat hij de afgelegde kilometers (meer dan tweehonderd) zou hebben gedeclareerd. Het zou daarbij gaan om een bedrag van meer dan veertig euro. Navraag leert de Onderzoekscommissie dat Ramesar de gemaakte kilometers niet heeft gedeclareerd.

⁴³ E-mailbericht van 19 mei 2014 om 12.58 uur. Redacteur 6 reageerde nog een derde keer per e-mailbericht naar Antal Crielaard. Dat was op 29 september 2014.

⁴⁴ Margriet Oostveen, ‘De straat op: binnenkort even eng als telefoneren’. In: *NRC Handelsblad* van 14 november 2014

Voor het gebruik van wederom anonieme bronnen in weerwil van afspraken met zijn nieuwe chef Crielaard is het volgende van belang. Voor de voorzieningenrechter van het kantongerecht in Amsterdam heeft Ramesar op 15 december 2014 desgevraagd door de rechter verklaard dat hij was vrijgesteld voor onderzoeksjournalistiek in het kader van het jihadisme en dat hij met zijn chef zou hebben afgesproken voor zijn bronnen gefingeerde namen te gebruiken. De Onderzoekscommissie heeft deze uitspraak voorgelegd aan Crielaard. Die heeft het volgende laten weten:

‘In antwoord op deze vraag kan ik eigenlijk maar één antwoord geven: het is niet waar. Graag refereer ik in dit licht aan mijn eerdere uitspraken voor de commissie waarin ik juist heb aangegeven dat ik wilde dat hij géén niet te verifiëren bronnen meer zou gebruiken.’⁴⁵

Voor de goede orde heeft Crielaard bij de Onderzoekscommissie gemeld dat hij Ramesar op deze afspraak drie maal heeft gewezen, laatstelijk op 5 november 2014.

Bevindingen van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie had ook hier veel vragen. Hoe is het mogelijk dat de heer Ramesar toevallig vindt wat hij zocht: een busje Eritreërs, conform het verhaal dat hem zojuist door een mederedacteur als zelf beleefd was verteld? Waarom heeft hij dit zo algemeen geformuleerd dat de controleerbaarheid miniem werd? Hoe komt het dat hij aan de argwanende NRC-columniste Margriet Oostveen desgevraagd de stad Roosendaal noemt en aan zijn chef Crielaard Chaam. Tussen de twee plaatsen ligt bijna veertig kilometer. Uit het door de Onderzoekscommissie uitgevoerde onderzoek blijkt bovendien dat Ramesar die die dag geen dienstauto ter beschikking had, nooit de kilometers van de door hem beweerdelijk gereden rit plus eventuele verdere kosten heeft gedeclareerd.

De Onderzoekscommissie had Ramesar graag willen bevragen over de totstandkoming van dit artikel en over de daarin gebruikte bronnen. Ramesar heeft er evenwel voor gekozen niet aan het onderzoek mee te werken.

⁴⁵ E-mailbericht van 16 december 2014 om 11.30 uur

Eritreërs van Italië meteen door naar Nederland

PERDIEP RAMESAR

Vluchtelingen: Toen we in Italië aan land kwamen, zijn we nergens officieel geregistreerd

Vier donkere mannen staan bij een benzinstation een sigaretje te roken. Verderop staat het donkergrijze busje waarmee ze naar Nederland zijn gekomen. Daarin zitten twee vrouwen. De zes hebben een lange reis gehad met allerlei ontberingen: weinig slaap, geen fatsoenlijke huisvesting en slecht eten. Ze komen uit Eritrea.

In gebrekkig Engels zeggen ze dat ze die 'vreselijke ervaring' ervoor over hebben. Hun chauffeur die ze naar Nederland brengt, rekent de diesel af en koopt wat snacks. De bestuurder kennen ze niet. Ze moesten hem blind vertrouwen, zeggen ze. Dat doen ze dan ook, want ze hebben geld betaald om hun land te ontvluchten en hopen in Nederland een 'beter leven' te krijgen.

Zo komen volgens staatssecretaris Teeven (VVD, veiligheid en justitie) de laatste tijd wekelijks ongeveer duizend asielzoekers naar Nederland, vooral uit Syrië en Eritrea, het land dat 'Noord-Korea in de Hoorn van Afrika' wordt genoemd. Het scoort op gebied van mensenrechten en persvrijheid bijna vergelijkbaar met het totalitaire Noord-Korea.

Hoogstwaarschijnlijk komen de Eritreërs met mensensmokkelaars naar Nederland. De aanwijzingen lijken duidelijk: ze komen in groepen, hebben vergelijkbare vluchtverhalen en hebben ongeveer allemaal hetzelfde geldbedrag op zak. Mensensmokkel - niet te verwarren met mensenhandel - betekent dat criminelen voor veel geld mensen van het ene land naar het andere brengen. Nederland zit met ze in de maag.

De Koninklijke Marechaussee is zichtbaarder dan normaal aan de zuidgrens van Nederland. Donkerblauwe auto's met mannen en vrouwen in donkerblauwe uniformen kijken om zich heen. Ze zijn op zoek. Op zoek naar die duizend per week. De marechaussees willen weten wie die mensen zijn, waar ze precies vandaan komen en hoe ze in Nederland zijn beland. De vluchtelingen uit Eritrea komen al langer hiernaartoe, maar nu komen ze in groepjes met busjes en via het openbaar vervoer vanuit het zuiden naar Nederland. Op politiek niveau wordt daar ook over gesproken. Landen als Italië laten deze mensen vermoedelijk door zonder ze te registreren.

Het verhaal van de mannen bij het pompstation is dat ze door smokkelaars eerst van Eritrea naar Italië zijn gebracht en dat weer anderen hen via Frankrijk en België naar Nederland hebben gereden. "Wij hadden geen idee hoe we hier zouden moeten komen. Nederland is in Eritrea nauwelijks bekend. Alleen misschien van familie die hier woont", zegt een van hen.

"Iedereen die vanuit Eritrea naar Europa komt, is hier door mensensmokkelaars. Het gaat in Eritrea heel slecht. We leven daar in angst om vermoord te worden", aldus een ander. Ze weten niet of ze met een journalist mogen praten. In hun land ligt dat lastig, hier misschien ook wel?

"Toen we met een boot in Italië aankwamen, waren we heel snel weer onderweg. Nergens zijn we officieel geregistreerd. We konden gewoon doorlopen en in een auto stappen die ons naar Frankrijk reed. Vanaf daar zijn we in een busje gestapt en via België naar hier gebracht. In Frankrijk overnachtten we in een slechte woning met nauwelijks plaats voor ons allen. We wisten niet eens dat we naar Nederland zouden komen. Hier moeten we ons melden, is ons verteld. Wat er daarna gebeurt, weten we niet."

Casus 12: het artikel over de Koerden en de demonstratie in het gebouw van de Tweede Kamer (8 oktober 2014)

Op maandag 6 oktober 2014 drongen bij een demonstratie van Koerden enkele tientallen demonstranten het Tweede Kamergebouw binnen. Ramesar wist een aantal van hen, Etahin Sihan, Hakan Ehmet, Yilmaz Yildirim, Birgül Öhsen en Imad

Güldük, te spreken. De namen Sihan⁴⁶ en Yildirim komen voor in De Nederlandse Familienamenbank. Ramesar heeft op 10 november 2014 het volgende meegedeeld:

'[In het Tweede Kamergebouw] heb ik gesproken met ongeveer tien demonstrerende Koerden. Uiteraard heb ik me elke keer correct voorgesteld als verslaggever van dagblad Trouw. Op basis van deze gesprekken heb ik dit artikel geschreven. De namen zijn zo letterlijk aan mij doorgegeven door betrokken personen toen ik tijdens de korte straatinterviews naar hun naam, leeftijd en woonplaats vroeg. Ik zag geen aanleiding om te twifelen aan de echtheid van de namen van deze personen. Aantekeningen zijn beschikbaar.'⁴⁷

Ramesar heeft zijn werkwijze die avond volgt toegelicht:

'Op de avond/nacht van deze demonstratie (mijn vrije dag: maandag) ben ik naar het Tweede Kamergebouw, bij het Plein en bij de Lange Poten geweest. Ik ben met de auto naar de stad gereden en heb geparkeerd op de Prinsengracht en ben lopend de binnenstad ingelopen. Dit, nadat ik via de whatsapp door Antal ben geweest op deze demonstratie. Daar heb ik gesproken met ongeveer tien demonstrerende Koerden. [...] Op basis van deze gesprekken heb ik het artikel geschreven. De namen zijn zo letterlijk aan mij doorgegeven door betrokken personen toen ik tijdens de korte straatinterviews naar hun naam, leeftijd en woonplaats vroeg. Ik zag geen aanleiding om te twifelen aan de echtheid van de namen van deze personen. Aantekeningen zijn beschikbaar.

[...] Koerden geven hun echte naam meestal niet in gesprekken die publiek zijn, zoals aan de media. De Federatie Koerden in Nederland (FedKom) heeft daarvoor een ondersteunende verklaring gemaild naar mij, waarin ze dat uitleggen.'⁴⁸

Bevinding van de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie vindt het opmerkelijk dat Ramesar achteraf aan de ene kant aangeeft geen reden te hebben te twifelen aan de echtheid van de door hem vermelde namen terwijl hij aan de andere kant zo ongeveer tegelijkertijd aangeeft dat het een feit van bekendheid is dat Koerden hun echte naam meestal niet geven aan de media. Daarmee is de lezers een uitleg onthouden en krijgen zij blijkbaar gefingeerde namen voorgelaten zonder dat ze daar erg in hebben.

Verdere informatie over het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen

⁴⁶ In bijlage 2, een overzicht opgesteld binnen Trouw, gaat er ten onrechte van uit dat deze achternaam niet in Nederland zou voorkomen.

⁴⁷ Perdiep Ramesar, Eerste inhoudelijke reactie op het onderzoek, 10 november 2014

⁴⁸ Productie 17 bij de dagvaarding voor het kort geding van 15 december 2014

En dan zijn er nog de algemene bevindingen over niet-traceerbare namen. De Onderzoekscommissie heeft daarover al eerder aangegeven dat het, zeker bij straatinterviews, kan voorkomen dat personen niet de juiste naam opgeven. Dat kan zeker het geval zijn als die personen een goede reden hebben om niet met hun juiste manier in de krant te komen. Ook kan het mogelijk zijn dat bepaalde vermeldingen op een schrijffout berusten. Maar de door Ramesar voor al die ontraceerbare namen gegeven verklaring dat hij de bewuste personen toch echt zelf heeft gesproken, is te ongeloofwaardig om waar te zijn. Gelet op de specifieke inhoud van zijn werkzaamheden is het, zoals gezegd, niet ondenkbaar dat hij met ontraceerbare namen hoger scoort dan zijn redacteurs die, anders dan via straatinterviews, gesprekken voeren met derden. Maar de aantallen zijn hier te groot om alle onderzoeksbevindingen aan het toeval te wijten.

Aan de Onderzoekscommissie is – zoals eerder gemeld - een overzicht van twintig artikelen beschikbaar gesteld die Ramesar in 2012, 2013 en 2014 heeft geschreven en waarin 56 namen voorkomen. Het betreft twee namen van personen waarvan kan worden aangetoond dat ze bestaan, bij vier is dat twijfelachtig. Vijftig namen zijn niet traceerbaar. Dat zijn ook namen die voorkomen in artikelen over niet-gevoelige thema's, zoals over kijkers bij een aangespoelde walvis. Ze zijn niet terug te vinden via *Facebook*, *LinkedIn* en *Google* en komen ook niet voor in De Nederlandse Familienamenbank en de telefoongids. Deze lijst is in bijlage 2 opgenomen.

De lijst bouwt voort op het aanvankelijk gemaakte overzicht van veertien artikelen waarin de namen van 28 personen voorkomen. Geen van die namen blijkt traceerbaar. Een van de 28 namen is een persoon die niet in Nederland woonachtig is. Van de lijst met 28 namen heeft Ramesar toegegeven dat hij er 2 'met een andere naam in de krant [heeft] gezet'.

In zijn eerste inhoudelijke reactie op het onderzoek heeft Ramesar erop gewezen dat ook al zijn namen niet terug te vinden via internet dat 'nog geen conclusie [is] dat ze niet bestaan'. Hij voegde als verklaring hieraan toe dat zeker onder allochtonen 'een grote schuwheid of terughoudendheid' zou bestaan als het gaat om openbaarheid. Ter staving daarvan voert hij drie familieleden op, zijn schoonzus, zijn echtgenote en een nicht van zijn vrouw. Alle drie zouden ze niet te vinden zijn op internet. In het geval van zijn echtgenote is dat wel het geval als zij op de achternaam van haar man wordt opgezocht. Haar eigen achternaam komt voor in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut (69 personen) en de achternaam van de nicht eveneens (405 personen).

Verder voert Ramesar aan dat jongeren bijnamen of verbasteringen zouden gebruiken. Marokkaanse jongeren zouden vooraf al hebben besloten om niet met hun echte naam de media te woord te staan. En ten slotte zou de spelling van namen uiteenlopende uitkomsten kunnen hebben: El Douri, Al Douri, Aldouri of Aldoeri.

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Voor de goede orde meldt de Onderzoekscommissie dat de op de Gemeentelijke Bevolkingsadministratie berustende Nederlandse Familienamenbank ook afwijkende schrijfwijzen naar de oorspronkelijke benamingen herleidt.

4.

De conclusies en aanbevelingen

Conclusies

A. Over aard en omvang van gebruik door Perdiep Ramesar van niet-verifieerbare bronnen.

1. In zijn artikelen heeft Ramesar een onverklaarbaar groot aantal niet-traceerbare bronnen gebruikt. Het is niet alleen onmogelijk om deze bronnen te traceren via *De Telefoongids*, *Google*, *Linkedin* en *Facebook*, maar het gaat ook om namen die ontbreken in De Nederlandse Familienamenbank van het Meertens Instituut.
2. Een aantal artikelen waarin zulke bronnen voorkomen bevatten bij nadere bestudering niet of niet voldoende weerlegde tegenstrijdigheden en onjuistheden.
3. Wat in de twee hiervoor vermelde conclusies is geconcludeerd heeft op een periode betrekking die zich uitstrekt van vrij recent tot begin 2009, korte tijd nadat Ramesar een vast dienstverband bij *Trouw* had gekregen.
4. De Onderzoekscommissie constateert dat Ramesar niet alleen over een periode van minstens 5,5 jaar niet-traceerbare bronnen heeft gebruikt, maar ook dat hij hiermee afspraken met zijn chefs heeft geschonden en in strijd heeft gehandeld met de interne regels van *Trouw* en met algemeen aanvaarde normen en regels in de journalistiek. Ook wat het gebruik van anonieme bronnen betreft heeft hij tegen de interne regels gehandeld en nagelaten zijn chefs hierover te informeren.
5. Wat betreft het gebruik van niet-traceerbare, met naam genoemde bronnen is voor de Onderzoekscommissie voldoende komen vast te staan dat gefingeerde bronnen bewust zijn gebruikt, waarbij het zelfs mogelijk is dat deels verzonden of geheel verzonden artikelen in *Trouw* zijn verschenen.

B. Over de interne controlemechanismen

1. De leiding heeft zich onvoldoende ingespannen om de naleving af te dwingen van regels over het gebruik van anonieme bronnen.
2. De cultuur van *Trouw* heeft er niet aan meegewerkt dat de controlemechanismen (de formele maar ook de informele) voor de kwaliteit en betrouwbaarheid van de krant goed werden onderhouden en zo werden ingezet dat mogelijk misbruik van bronnen tijdig kan worden voorkomen, dan wel herkend.
3. De combinatie van een ambitieuze kwaliteitskrant en een cultuur van vertrouwen hebben ervoor gezorgd dat vrijwel de hele redactie verrast was dat een hunner deze werkwijze hanteerde.
4. Signalen van onderop zijn aanvankelijk onvoldoende doorgedrongen. Een van de redacteuren trok al jaren geleden over het gebruik van anonieme bronnen

aan de bel bij collega's, ook bij een van de leden van de hoofdredactie. Een andere collega deed er ruim drie jaar over om de ontstane argwaan over het gebruik van anonieme bronnen met andere collega's te bespreken. Weer een andere redacteur kreeg vanaf medio 2012 het vermoeden dat Ramesar niet alleen buitensporig veel gebruik maakte van anonieme bronnen, maar ook gefingeerde bronnen opvoerde. Ramesar zou met dat laatste een journalistieke doodzonde plegen. Deze redacteur heeft uiteindelijk begin dit jaar een van de in deze conclusie genoemde collega's in vertrouwen durven te nemen over de gerezen vermoedens. Dit zette een kettingreactie in werking die uiteindelijk een voorlaatste stop had op 6 november 2014. De schade die thans is aangericht voor de reputatie van *Trouw* had – indien dit eerder bekend zou zijn geweest – minder kunnen zijn.

5. De schade had ook veel groter kunnen zijn en *Trouw* in een ongekende crisis hebben gestort, als niet de hoofdredactie na 6 november 2014 onmiddellijk had ingegrepen. Mocht zijn afgewacht tot het moment dat deze kwestie zou zijn blootgelegd door andere media, dan had dit wellicht rampzalig kunnen uitpakken. De aanwijzingen hiervoor waren er. Een blog over een artikel in 2010, kritiek en vragen naar aanleiding van het artikel over de sharia-driehoek in 2013, een scherpzinnige columniste van *NRC Handelsblad* in 2014. Het was een kwestie van tijd.
6. De hoofdredactie heeft de afgelopen jaren (2009-2014) – ook naar eigen zeggen – te weinig tijd gehad voor de inhoud van de krant en dat is ten koste gegaan van haar zorg en verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de krant. In de periode tussen 2009 en 2013 vormde de hoofdredactie bovendien geen harmonieus geheel. Harmonie binnen de hoofdredactie is een basisvereiste voor een heldere koers van en een doeltreffende controle op de kwaliteit van de krant.
7. De Onderzoekscommissie wijst erop dat waar Ramesar is tekortgeschoten ook sprake is geweest van een tekortschietende begeleiding en toezicht aan de kant van zijn leidinggevendenden binnen *Trouw*. De begeleiding van de na verloop van tijd op afstand functionerende Ramesar op zijn eenmanspost in Den Haag was onvoldoende. Het gegeven dat in de zeven jaar tijd dat Ramesar voor *Trouw* heeft gewerkt hij dat onder de leiding van vijf chefs heeft gedaan is niet bevorderlijk geweest voor een toereikend toezicht. Waar Ramesar naliet om zijn leidinggevendenden deelgenoot te maken van gebruikte anonieme bronnen, had meteen corrigerend en strakker moeten zijn ingegrepen.
8. Naast het ontbreken van een goede begeleiding was ook sprake van een grote werkdruk. Van de drie algemene kwaliteitskranten heeft *Trouw* verreweg de kleinste redactie. De druk om te produceren is groot. Hierbij komt dat Ramesar gretig inging op steeds weer nieuwe verzoeken die zijn chefs overigens met dezelfde gretigheid deden. Het was lastig voor hem om neen te zeggen en hij overtrof dan ook nog eens de verwachtingen die bij zijn chefs

leefden over wat hij nu weer aan nieuws had weten aan te boren. De lof die hij aldus kreeg was voor hem ongetwijfeld een aansporing om op het ingeslagen pad door te gaan. En met de kennis van nu moet worden geconcludeerd dat waar vragen opdoken over zijn werkwijze hij, zoals na zijn artikel over de sharia-driehoek, wel erg makkelijk steun kreeg van zijn toenmalige hoofdredactie.

9. De kwaliteitscontrole binnen *Trouw* is op veel plekken belegd. De redacteur zelf is uiteraard als eerste verantwoordelijk voor handelen conform de aan de journalistiek gestelde normen. Daarnaast is sprake van meelezende collega's, directe chefs en chefs dag en avond, de eindredactie en waar nodig de hoofdredactie. Waar de kwaliteitscontrole op zoveel plaatsen is komen te liggen is er een groter risico dat de leidinggevenden erop vertrouwen dat de kwaliteitscontrole reeds elders heeft plaatsgevonden. Daarom zal de directe leidinggevende moeten instaan voor een integrale kwaliteitscontrole.
10. Al vanaf 2009, wellicht zelfs nog eerder, leefden bedenkingen tegen de wijze waarop Ramesar met bronnen omging. Dat is zelfs de toenmalige leiding van *Trouw* niet ontgaan. Zo staat vast dat binnen de hoofdredactie daarover is gesproken. Signalen op dit niveau in de krant, het hoogste, horen niet te worden genegeerd. Ze hadden tot actie moeten leiden.
11. De Onderzoekscommissie spreekt zich niet uit over de arbeidsrechtelijke gevolgen voor Ramesar die zijn ontslag thans voor de rechter aanvecht. Dat is een zaak voor de rechter.

Aanbevelingen

A. Over wat is gebeurd en de daaruit te trekken lessen

1. De Onderzoekscommissie heeft een opdracht van de hoofdredactie gekregen om de aard en omvang van het gebruik van het gebruik van niet-verifieerbare bronnen te onderzoeken en ook na te gaan hoe de interne controle-mechanismen hebben gewerkt. De eerste aanbeveling is dat dit rapport volledig openbaar wordt. De hoofdredactie heeft reeds aangegeven dat zij bij voorbaat daartoe bereid is.
2. Het dagblad *Trouw* heeft een stabiele en – in andere woorden – trouw abonneebestand en trouwe aanhang. De Onderzoekscommissie raadt het gesprek – discussie maar ook een wijd open oor voor verbeteringen naar de toekomst – met de abonnees en achterban van harte aan. Maak 2015 wat dat betreft een jaar waarin binnen maar ook buiten de redactie over de koers van *Trouw* en de fundamentele principes van een kwaliteitskrant als *Trouw* wordt gediscussieerd.
3. Zorg voor een omgeving waarin de koers van de krant, de keuzes die dit stelt aan een wat omvang betreft beperkte redactie regelmatig op redactieniveau worden besproken. Organiseer twee keer per jaar redactiebijeenkomsten waar redactiebrede thema's aan de orde komen: gebruik van anonieme bronnen bij voorbeeld. Maar zorg ook voor intercollegiale feedback, interne evaluatie van

de krant en voor een grotere betrokkenheid van de hoofdredactie bij het primaire journalistieke proces.

4. Gefingeerde namen mogen uitsluitend na uitdrukkelijk en schriftelijk vastgelegde goedkeuring door een lid van de hoofdredactie worden gebruikt. De gefingeerde namen worden vastgelegd in een centraal databestand.
5. Wat in het *Schrijfboek Trouw* is vastgelegd over het gebruik van anonieme bronnen mag in de praktijk niet als een losse aanwijzing worden opgevat en dienovereenkomstig te pas en te onpas worden gehanteerd. Redacteuren van *Trouw* moeten zich strikt houden aan de letter en geest van deze interne regels. De hoofdredactie spreekt hierover slechts met één mond.
6. Langlopende projecten vereisen tussentijdse en vantevoren vastgelegde afstemmingsmomenten. Publicatie van artikelen, de eindresultaten van zo'n project, gebeurt uitsluitend nadat de chef van de desbetreffende deelredactie, de chef Verdieping en minstens één lid van de hoofdredactie hun fiat hebben gegeven. Lukken afstemming en overeenstemming niet, dan wordt niet gedelegeerd, maar wordt publicatie uitgesteld. Bij *Trouw* gaat zorgvuldigheid vóór scoringsdrift. Daarom worden bij projecten bij voorkeur twee redacteuren ingezet.
7. Zorg voor een aanspreekpunt voor redacteuren én lezers. Kies voor een ombudsman/vrouw die voor lezers en redacteuren een baken is dat bij vragen en zorgen kan worden aangesproken. Geef de ombudspersoon een onafhankelijke positie, wat inhoudt dat de ombudspersoon geen verantwoording aflegt in zijn/haar beoordelingsgesprek, maar bij voorbeeld aan de voorzitter van de Stichting Christelijke Pers of aan een onafhankelijke externe vertrouwenspersoon die buiten de organisatie van *Trouw* staat en een gezaghebbende, onafhankelijke status heeft.
8. Mocht een ombudspersoon om budgettaire redenen niet mogelijk zijn, dan beveelt de Onderzoekscommissie aan een van de redacteuren te vragen als intern vertrouwenspersoon te functioneren. Het behoeft geen betoog dat de instelling van een vertrouwenspersoon ook nadere interne regelgeving vergt.

B. Over meer dan *Trouw*

9. De Nederlandse kwaliteitskranten hanteren uiteenlopende regels voor het gebruik van anonieme en geanonimiseerde bronnen. Neem als *Trouw* het initiatief om binnen het Genootschap van Hoofdredacteuren en de Nederlandse Vereniging van Journalisten de normen en gedragsregels voor de omgang met anonieme en gefingeerde bronnen zo gezamenlijk mogelijk en voor slechts één uitleg vatbaar vast te leggen.

Bijlagen

1. Verantwoording
 - Appendix met het e-mailverkeer tussen de Onderzoekscommissie en Perdiep Ramesar
2. Lijst van 56 namen in artikelen die in 2012, 2013 en 2014 zijn verschenen
3. Lijst van aan Perdiep Ramesar voorgelegde vragen
4. Chronologisch overzicht
5. Overzicht van leidinggevenden 2007-2014
6. Colofon
7. Over de Onderzoekscommissie

1.

Verantwoording

De Onderzoekscommissie heeft met twintig personen gesproken. Van zestien van deze gesprekken zijn formele verslagen gemaakt volgens het onderstaande gespreksprotocol.

Gespreksprotocol van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

De Onderzoekscommissie brongebruik Trouw (verder: de commissie) heeft de taak onderzoek te doen naar

- de omvang en de details van het gebruik van niet-verifieerbare cq onjuiste bronnen in artikelen van een redacteur van Trouw

en aanbevelingen te doen

- om herhaling te voorkomen, in het bijzonder het verbeteren van de interne controlemechanismen.

De commissie voert dit onderzoek uit mede aan de hand van gesprekken met personen die aan de uitvoering van haar opdracht kunnen bijdragen.

1. De commissie nodigt uit per e-mail of telefonisch. Zij bevestigt de afspraak voor een gesprek per e-mailbericht. Bij het e-mailbericht wordt dit Gespreksprotocol gevoegd.
2. De commissie streeft zorgvuldigheid en volledigheid maar ook efficiëntie na in haar onderzoek.
3. De commissie kan de algemeen secretaris vragen een voorgesprek te voeren. Na dit voorgesprek besluit de commissie over een vervolgg gesprek met een of meer commissieleden. Van zo'n vervolgg gesprek kan een verslag worden gemaakt, zoals nader genoemd onder 4, 5, 6 en 7.
4. Uitgenodigde personen kunnen zich laten vergezellen en desgewenst bijstaan.
5. Van het gesprek wordt aan de hand van een bandopname een verslag gemaakt dat voor aanvullingen en verbeteringen aan de uitgenodigde wordt voorgelegd. Na ontvangst en verwerking van deze aanvullingen en verbeteringen stelt de commissie het verslag vast. De commissie gaat met het gesprek en met het verslag om op basis van vertrouwelijkheid.
6. Mocht de commissie citaten willen gebruiken uit gesprekken, dan worden deze citaten met de daarbij horende context ter autorisatie aan de betrokkene voorgelegd.
7. De bandopname van het gesprek wordt vier weken na de verschijning van het onderzoeksrapport van de commissie vernietigd.

Dit gespreksprotocol is voorafgaande aan formele gesprekken voorgelegd aan degenen die voor een formeel gesprek waren uitgenodigd.

De daarvan opgemaakte gespreksverslagen zijn door de gesprekspartners akkoord bevonden. De gesprekken hadden een vertrouwelijk karakter. Voor zover in dit rapport letterlijke citaten uit die gesprekken zijn opgenomen, is dat gebeurd met uitdrukkelijke toestemming van de betrokkenen. De Onderzoekscommissie heeft ook een e-mailadres opengesteld, dat redacteurs van *Trouw* op vertrouwelijke basis konden gebruiken om de Onderzoekscommissie te berichten over hetgeen hen met betrekking tot het onderzoek van belang bleek. Daarvan heeft een x-tal redacteurs van *Trouw* gebruik gemaakt. Daarnaast heeft de Onderzoekscommissie over een aantal door Ramesar gepubliceerde artikelen zich extern nader feitelijk laten informeren. Ook heeft de Onderzoekscommissie zelfstandig in open bronnen informatie ingewonnen.

Omdat uit de eerste bevindingen van de hoofdredactie - een en ander in samenhang met de aanvankelijke reactie van Ramesar op die bevindingen - ernstige aanwijzingen bestonden dat met de in een aantal artikelen genoemde feiten kennelijk iets mis was heeft de Onderzoekscommissie zich ook een beeld trachten te vormen over manier waarop bij *Trouw* placht te worden gewerkt in de jaren die voorwerp waren van onderzoek, en meer in het bijzonder hoe de begeleiding en aansturing van Ramesar in die tijd is verlopen.

De Onderzoekscommissie heeft ervoor gekozen in dit onderzoeksrapport alleen de leden van de huidige vorige hoofdredactie, de twee vorige en huidige chefs verslaggeverij, de voorzitter van de redactieraad en degenen die dat hebben goedgevonden met hun eigen naam aan te duiden. Alle andere redacteurs waarmee de Onderzoekscommissie in gesprek of per e-mail in contact heeft gestaan zijn aangeduid met Redacteur-plus getal. Wat Ramesar betreft is ervoor gekozen om zijn naam te noemen vanwege de reeds gebleken algemene bekendheid.

De Onderzoekscommissie merkt op dat zij beperkingen in haar onderzoeksmogelijkheden kende. Zo kende zij geen bevoegdheid bij het oproepen van personen waarmee zij wenste te spreken. Desalniettemin heeft zij met iedereen gesproken die zij wenste te spreken. De Onderzoekscommissie had ook niet het recht via bevraging van de Gemeentelijke Basisadministratie te achterhalen of een niet via internet traceerbare naam wellicht in dat bestand te vinden zou zijn.

Medewerking van Perdiep Ramesar

In hoofdstuk 1 is de Onderzoekscommissie ingegaan op de medewerking van Ramesar aan dit onderzoek. Een overzicht van het e-mailverkeer tussen de

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Onderzoekscommissie en de advocaat van Ramesar is opgenomen in een appendix bij deze bijlage.

Medewerking door de (hoofd)redactie van Trouw

De hoofdredactie van *Trouw* heeft – zoals reeds aangegeven in hoofdstuk 1 - de Onderzoekscommissie alle medewerking toegezegd. Alle informatieverzoeken zijn gehonoreerd en voor zover de Onderzoekscommissie dat heeft kunnen nagaan is dat volledig gebeurd. De Onderzoekscommissie heeft inzage gekregen in het e-mailaccount (perdiep.ramesar@trouw.nl) van de betrokken redacteur, in databestanden in de door *Trouw* aan hem beschikbaar gestelde mobiele telefoon (Samsung S 3 Mini) en in zijn laptop (Dell met registratienummer CMP-POR-10689).

De hoofdredactie van *Trouw* heeft een van de redacteurs aangewezen als contactpersoon. De Onderzoekscommissie bedankt Wybo Algra voor de stipte beantwoording van alle vragen en verzoeken van de Onderzoekscommissie.

Nazoeken namen

De Onderzoekscommissie had geen wettelijke bevoegdheden . Zo had zij geen recht via bevraging van de Gemeentelijke Basisadministratie om te achterhalen of een niet via internet traceerbare naam wellicht wel daarin voorkomt.

Voor de raadpleging van door Ramesar gebruikte namen als bronnen in zijn artikelen heeft de Onderzoekscommissie gebruik gemaakt van de *Google*-zoekfunctie op internet, van *Facebook* en *Linkedin*.

Ook heeft de Onderzoekscommissie De Nederlandse Familienamenbank geraadpleegd. De Nederlandse Familienamenbank geeft informatie over de familienamen in Nederland. Er zijn ongeveer 320.000 namen opgenomen: de 300.000 namen van de 16 miljoen Nederlanders van nu aangevuld met namen die niet meer voorkomen.

De familienamenbank is gebaseerd op twee corpora uit twee peiljaren: de volkstelling van 1947 en het namenbestand van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) in september 2007. Bij een naam wordt voor 1947 en/of 2007 een verspreidingskaart getoond. Voor 2007 geldt daarvoor een minimum van vijf naamdragers.

Momenteel is bij 120.000 namen aanvullende informatie te vinden die kan bestaan uit een naamsverklaring, oude naamsvermeldingen, naamkundige en genealogische literatuurverwijzingen, genealogische links en pdf-bijlagen, en verbindingen met naamsvarianten en webpagina's over specifieke naamtypen en naamscomponenten. De namen zijn bovendien gekoppeld aan de catalogus van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) waar mogelijk meer informatie is te vinden. De Nederlandse

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Familienamenbank concentreert zich op naamsbetekenis, -variatie en ontstaansgeschiedenis, het CBG omvat de familiegeschiedenis.

De Nederlandse Familienamenbank komt voort uit een naamkundig documentatiesysteem van het Meertens Instituut in Amsterdam. Per 1 januari 2012 is De Nederlandse Familienamenbank overgedragen aan het CBG in Den Haag.

Afronding van haar werkzaamheden

De Onderzoekscommissie zal haar archief bij een van *Trouw* onafhankelijke instantie onderbrengen, maar heeft daarover nog geen definitief besluit genomen. Haar archief wordt thans conform de door het Nationaal Archief vastgestelde normen gearchiveerd en van een inventarislijst voorzien.

De Onderzoekscommissie heeft voor de duur van haar onderzoek onderdak en ondersteuning gekregen van de Stichting CAOP in Den Haag. Deze Stichting ondersteunde eerder en ondersteunt ook op dit moment onafhankelijke onderzoekscommissies.

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Appendix bij bijlage 1.

Het e-mailverkeer van de Onderzoekscommissie met de advocaat van Perdiep Ramesar

De Onderzoekscommissie heeft kort na haar instelling contact gezocht met de raadsman van Ramesar, mr. W. (Wouter) de Haan die kantoor houdt bij ABC-Legal in Amsterdam.

Hieronder volgt een overzicht van de e-mailberichten van de Onderzoekscommissie aan mr. De Haan en diens afsluitende bericht. Er is geen telefonisch contact geweest tussen de Onderzoekscommissie en mr. De Haan. In de onderstaande berichten zijn – waar nodig - de contactgegevens weggelaten.

19 november 2014

Van: Bert Kreemers
Verzonden: woensdag 19 november 2014 19:28
Aan: Wouter de Haan | ABC Legal
Onderwerp: verzoek aan de heer Ramesar
Urgentie: Hoog

Geachte heer De Haan

Op verzoek van de heren Egbert Myjer en Jeroen Smit, leden van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw, wend ik me tot u met een verzoek aan de heer Ramesar.

De commissie voert een onafhankelijk onderzoek uit en stelt het op prijs met de heer Ramesar te spreken. De commissie streeft naar een verslag van haar onderzoek dat feitelijk is en de commissie hecht aan medewerking daaraan van de heer Ramesar.

De commissie wil graag als eerste met de heer Ramesar spreken. Dat is een verkennend gesprek waarin de commissie alle ruimte wil bieden om de zienswijze van de heer Ramesar te vernemen. De commissie nodigt de heer Ramesar uit voor dit verkennend gesprek op maandag 24 november om 9 uur. Het gesprek vindt – als de heer Ramesar met het gesprek akkoord gaat – plaats bij het CAOP, Lange Voorhout 13 te Den Haag. Er is gelegenheid om te parkeren bij het CAOP (ingang Hoge Nieuwstraat 10), maar als daarvan gebruik wordt gemaakt verneem ik dat graag vooraf. Van dit gesprek wordt geen verslag gemaakt, maar met het oog op een tweede gesprek wil de commissie dit gesprek wel opnemen. De bandopnames worden vier weken na verschijning van het onderzoeksrapport vernietigd. De heer Ramesar kan zich bij dit gesprek laten begeleiden en bijstaan.

De commissie nodigt de heer Ramesar ook voor een tweede gesprek uit op 2 december om 14 uur, wederom in Den Haag, Lange Voorhout 13. Voor dit gesprek geldt een protocol dat ik heb bijgevoegd.

Voor de goede orde meld ik dat het onderzoek wordt uitgevoerd aan de hand van maatstaven die niet dezelfde zijn die een rechter zou aanleggen indien hij tot beoordeling van hetzelfde handelen zou zijn geroepen. Het gaat hier om de maatstaf van professioneel handelen. Dit brengt met zich mee dat de conclusies van de commissie niet worden vervaardigd in juridische termen en daarin ook niet kunnen worden vertaald.

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Met de meeste hoogachting

Bert Kreemers
secretaris van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

dr. H.P.M. Kreemers
mobiel 06 51870690
e-mailadres info@bertkreemers.nl

Uw bericht

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal
Onderwerp: verzoek aan de heer Ramesar
Verzonden: woensdag 19 november 2014 19:27:58 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen

is gelezen op woensdag 19 november 2014 20:14:02 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.

Het op 19 november 2014 verzonden bericht is beantwoord op 21 november 2014 om 15.33 uur

21 november 2014
Van: Kreemers
Verzonden: vrijdag 21 november 2014 16:02
Aan: Wouter de Haan | ABC Legal
Onderwerp: Re: RE: verzoek aan de heer Ramesar

Geachte heer De Haan

graag dank ik u voor uw bericht. Hieronder vermeld ik de onderzoeksopdracht. De Onderzoekscommissie brongebruik Trouw (verder: de commissie) heeft de taak onderzoek te doen naar

- de omvang en de details van het gebruik van niet-verifieerbare cq onjuiste bronnen in artikelen van een redacteur van Trouw
- en aanbevelingen te doen om herhaling te voorkomen, in het bijzonder het verbeteren van de interne controlemechanismen.

De uitnodiging aan de heer Ramesar betreft in eerste aanleg een verkennend, informeel gesprek. Ik heb hiervoor wel al voorzieningen getroffen (met de daarbijhorende kosten) voor de datum en tijdstip die de commissie in haar uitnodiging heeft genoemd. De commissie stelt zo'n gesprek om vele redenen op prijs en het is niet zonder betekenis dat zij haar gesprekken wil beginnen met een informeel gesprek met de heer Ramesar. De commissie zou het op prijs stellen als u zou overbrengen dat de commissie het gesprek gaarne voert op maandag 24 november om 9 uur bij het CAOP, Lange Voorhout 13 te Den Haag. Hij kan zich daarbij laten begeleiden.

Vanzelfsprekend ontvangt de heer Ramesar ook nog een uitnodiging voor een tweede gesprek waarvoor het onderstaande gespreksprotocol geldt:

Gespreksprotocol van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

De Onderzoekscommissie brongebruik Trouw (verder: de commissie) heeft de taak onderzoek te doen naar

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

- de omvang en de details van het gebruik van niet-verifieerbare cq onjuiste bronnen in artikelen van een redacteur van Trouw

en aanbevelingen te doen

- om herhaling te voorkomen, in het bijzonder het verbeteren van de interne controlemechanismen.

De commissie voert dit onderzoek uit mede aan de hand van gesprekken met personen die aan de uitvoering van haar opdracht kunnen bijdragen.

1. De commissie nodigt uit per e-mail of telefonisch. Zij bevestigt de afspraak voor een gesprek per e-mailbericht. Bij het e-mailbericht wordt dit Gespreksprotocol gevoegd.
2. De commissie streeft zorgvuldigheid en volledigheid maar ook efficiëntie na in haar onderzoek.
3. De commissie kan de algemeen secretaris vragen een voorgesprek te voeren. Na dit voorgesprek besluit de commissie over een vervolgg gesprek met een of meer commissieleden. Van zo'n vervolgg gesprek kan een verslag worden gemaakt, zoals nader genoemd onder 4, 5, 6 en 7.
4. Uitgenodigde personen kunnen zich laten vergezellen en desgewenst bijstaan.
5. Van het gesprek wordt aan de hand van een bandopname een verslag gemaakt dat voor aanvullingen en verbeteringen aan de uitgenodigde wordt voorgelegd. Na ontvangst en verwerking van deze aanvullingen en verbeteringen stelt de commissie het verslag vast. De commissie gaat met het gesprek en met het verslag om op basis van vertrouwelijkheid.
6. Mocht de commissie citaten willen gebruiken uit gesprekken, dan worden deze citaten met de daarbij horende context ter autorisatie aan de betrokkene voorgelegd.
7. De bandopname van het gesprek wordt vier weken na de verschijning van het onderzoeksrapport van de commissie vernietigd.

De commissie stelt het op prijs zo spoedig mogelijk te vernemen van de heer Ramesar.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Het op 21 november 2014 verzonden bericht is dezelfde dag om 16.44 uur beantwoord.

24 november 2014

Bericht van 20.40 uur

Geachte heer De Haan

Graag ontvangt de commissie een reactie op de door haar via u aan de heer Ramesar gestelde vraag of hij ingaat op een uitnodiging voor een gesprek met de commissie.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

26 november 2016

Van: Kreemers

Verzonden: woensdag 26 november 2014 11:54

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal

Onderwerp: uitnodiging voor de heer Ramesar

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Geachte heer De Haan

graag nodigt de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw de heer Ramesar uit voor een informeel gesprek op maandag 1 december om 12 uur bij het CAOP, Lange Voorhout 13 te Den Haag.

Vanzelfsprekend kan de heer Ramesar zich laten begeleiden. De commissie ontvangt daarover graag vantevoren bericht.

Ten slotte verzoek ik u om zo spoedig mogelijk aan te geven of deze datum en tijd de heer Ramesar schikken. De commissie voert een groot aantal gesprekken in kort tijdsbestek. Ik hoop dat u hiervoor begrip heeft.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Het op 26 november 2014 verzonden bericht is diezelfde dag om 14.42 uur beantwoord.

Bericht van 26 november 2014 om 14.53 uur

Geachte heer De Haan

Dank voor uw bericht. Voor broodjes wordt gezorgd. Gaarne verneem ik eventuele dieetwensen.

Het door u opgegeven tijdsbestek past binnen de planning van de commissie.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

2 december 2014

Op 2 december 2014 om 13.38 uur liet mr. De Haan weten dat de heer Ramesar alles nog eens goed had overwogen en aangaf dat hij alle medewerking wil verlenen aan het onderzoek door de Onderzoekscommissie. Voor een inhoudelijk gesprek werden drie tijdsvakken op 17, 18 en 19 december 2014 opgegeven.

2 december 2014

Van: Kreemers

Verzonden: dinsdag 2 december 2014 17:23

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal

Onderwerp: Re: Onderzoekscommissie Trouw

Geachte heer De Haan

allereerst wil ik u graag bedanken voor de snelle reactie op de gisteren aan u overgebrachte uitnodiging voor een gesprek met de heer Ramesar.

Namens de commissie wil ik u laten weten dat de commissie in volstrekte onafhankelijkheid haar onderzoek doet. U heeft gisteren aangegeven dat u daaraan geen enkele twijfel heeft. In dit verband herinner ik u aan de mededeling van de heer Myjer dat de commissie vanwege deze onafhankelijkheid haar tijdtraject niet door anderen, wie dan ook, laat bepalen.

Gelet op het feit dat de heer Ramesar is verhinderd op de gisteren voorgestelde datum biedt de

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

commissie de heer Ramesar twee nieuwe datums aan:

1. donderdagochtend 4 december vanaf 9.00 uur
2. donderdagmiddag 11 december vanaf 13.30 uur

De commissie hecht zeer aan dit gesprek met de heer Ramesar, maar zou het betreuren als ze genoodzaakt zou zijn om een voortgangsrapportage of tussenrapportage uit te brengen zonder dat de heer Ramesar in de gelegenheid zou zijn gesteld te reageren op de bevindingen van de commissie tot dat moment.

Vanzelfsprekend stel ik wederom uw prompte reactie zeer op prijs.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Op 3 december 2014 om 14.30 uur volgde een reactie waarin werd aangegeven dat het gesprek niet eerder dan 17 december 2014 kon plaatsvinden.

3 december 2014

Van: Bert Kreemers

Verzonden: woensdag 3 december 2014 17:47

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal

Onderwerp: RE: Onderzoekscommissie Trouw

Urgentie: Hoog

Geachte heer De Haan

Graag laat ik u namens de commissie weten dat de commissie de aangeboden gespreksmogelijkheden voor morgenmiddag en volgende week donderdagochtend graag handhaaft. Gaarne vernemen we wat de zwaarwegende redenen zijn om af te zien van deze mogelijkheden. De commissie zal - mocht een afdoende verklaring ontbreken - haar eigen tijdpad volgen en in haar verantwoording verwoorden waarom zij niet in de gelegenheid is gesteld met de heer Ramesar een inhoudelijk gesprek te voeren maar dat de commissie hiertoe wel een aantal mogelijkheden aan hem heeft voorgelegd.

Graag wijs ik erop dat het in het belang van de lezers en medewerkers van Trouw en uiteraard ook de heer Ramesar is dat zo zorgvuldig mogelijk maar ook zo spoedig mogelijk de aan de commissie voorgelegde onderzoeksvragen worden beantwoord.

Ter voorkoming van enig misverstand merk ik op dat de commissie de heer Ramesar voor het verkennende gesprek reeds een week respijt heeft gegeven en in plaats van het voor vandaag geplande gesprek wederom een week respijt is gegeven.

Vanzelfsprekend zie ik uw reactie met belangstelling tegemoet.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Op 5 december 2014 om 15.31 uur volgde een reactie waarin werd aangegeven dat zich een extra mogelijkheid voor een gesprek voordeed: 16 december 2014

6 december 2014

Van: Bert Kreemers
Verzonden: zaterdag 6 december 2014 13:06
Aan: 'Wouter de Haan | ABC Legal'
Onderwerp: RE: Onderzoekscommissie Trouw
Urgentie: Hoog

Geachte heer De Haan

Graag laat ik u het volgende weten. De commissie is de heer Ramesar buitengewoon ter wille geweest door tot twee maal toe het op 3 december geplande gesprek te verplaatsen, de eerste keer naar 4 en inmiddels 11 december. Vanzelfsprekend heeft de commissie een voorkeur voor hoor en - na verwerking van alle aan de commissie ter beschikking staande gegevens en de resultaten van verdere naspeuringen – wederhoor.

Graag wijs ik ook nog op het volgende. Aan het eerste (ook al uitgestelde gesprek met de heer Ramesar) heeft de commissie nu juist niet de indruk overgehouden dat hij geestelijk niet of onvoldoende in staat zou zijn met de commissie van gedachten te wisselen. In dat gesprek heeft u zelf erop gewezen dat een voortzetting pas zin zou kunnen hebben na het kort geding. De commissie heeft al eerder aangegeven dat de commissie zich in redelijkheid niet het tijdspad kan laten voorschrijven door de heer Ramesar en de door hem gevolgde processtrategie. Om die reden persisteert de commissie met de uitnodiging voor 11 december (met welke datum de commissie hem al zeer ter wille is geweest); een tweede gesprek zou dan kunnen plaatsvinden in de ochtend van 16 of 17 december. Onder die omstandigheden ziet de commissie ervan af om tussentijds te rapporteren over het onderzoek en de bevindingen tot nu toe.

Ik verneem graag zo spoedig mogelijk van u.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Op 10 december 2014 om 9.08 uur volgde een reactie waarin bevestigd werd dat het gesprek op 16 december 2014 zou plaatsvinden.

11 december 2014

Van: Kreemers
Verzonden: donderdag 11 december 2014 12:48
Aan: Wouter de Haan | ABC Legal
Onderwerp: bevestiging afspraak op 16 december

Geachte heer De Haan

graaag bevestig ik de afspraak met de heer Ramesar op dinsdag 16 december om 9 uur in het CAOP, Lange Voorhout 13 te Den Haag.

Zoals u weet had het de voorkeur van de Onderzoekscommissie om eerder met de heer Ramesar te

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

spreken. Dan was de kwestie van de inzage in de notitieblokken ook eerder aan de orde geweest. De Onderzoekscommissie heeft inmiddels de tijd gehad om zoveel mogelijk van haar onderzoeksactiviteiten uit te voeren en de commissie zal zoveel mogelijk van haar voorlopige bevindingen met de heer Ramesar en u delen.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Op 11 december 2014 volgde om 16.54 uur de bevestiging van het gesprek op 16 december.

Bericht van 11 december om 22.07 uur

Van: Kreemers

Aan: De Haan

Geachte heer De Haan

De leden van de Onderzoekscommissie hebben mij laten weten het volste begrip te hebben voor uw wens om het gesprek om 9.45 uur te beginnen. Er bestaat overigens parkeergelegenheid bij het CAOP. De ingang van de parkeergarage is Hoge Nieuwstraat 10 (aan de achterkant van het CAOP). Mocht u hiervan gebruik willen maken, dan verneem ik dat graag en zorg ik voor een reservering.

Met vriendelijke groeten

Bert

Op 15 december 2014 om 20.23 uur volgde een reactie waarin aangegeven werd dat het gesprek op 16 december 2014 geen doorgang kon vinden.

16 december 2014

Van: Kreemers

Verzonden: dinsdag 16 december 2014 10:13

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal

Onderwerp: Onderzoekscommissie

Geachte heer De Haan

op zeer korte termijn zal de Onderzoekscommissie vragen van feitelijke aard aan de heer Ramesar voorleggen. Zoals gisteren aangegeven ontvangt de Onderzoekscommissie de antwoorden voor donderdag 18 december om 9 uur. Uiteraard is de heer Ramesar ook welkom om de vragen in persoon te beantwoorden. Dat kan morgenochtend om 10 uur bij het CAOP in Den Haag. Voor de goede orde vestig ik uw aandacht erop dat na donderdagochtend 18 december er geen gelegenheid meer is voor een uitwisseling van vragen en antwoorden. Ik meld dit laatste onder het nadrukkelijke beslag dat de Onderzoekscommissie veelvuldig mogelijkheden heeft geboden voor gesprekken met de heer Ramesar maar dat daarvan tot nu geen gebruik van is gemaakt. De Onderzoekscommissie is voornemens zich hiervoor te verantwoorden in haar onderzoeksrapport.

Vanzelfsprekend - en ook niet voor het eerst - zie ik met heel veel belangstelling uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Op 16 december 2014 om 12:19 uur volgde de bevestiging van het gesprek op 17 december 2014 om 10.00 uur.

16 december 2014 om 14.51 uur

Geachte heer De Haan

hierbij de vragen aan de heer Ramesar.

Kunt u mij een bevestiging van ontvangst sturen? Bij voorbaat dank daarvoor.

Met vriendelijke groeten

Bert Kreemers

Uw bericht

Aan: Wouter de Haan | ABC Legal

Onderwerp: Vragen voor de heer Ramesar

Verzonden: dinsdag 16 december 2014 14:51:34 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen

is gelezen op dinsdag 16 december 2014 15:01:30 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.

17 december 2014

Van: Wouter de Haan | ABC Legal

Verzonden: woensdag 17 december 2014 8:11

Aan: Kreemers

Onderwerp: Ramesar / Trouw

Geachte heren Kreemers, Myjer en Smit,

Cliënt ziet af van deelname aan het onderzoek waartoe Trouw u opdracht gegeven heeft.
De zaak ligt bij de rechter.

Hoogachtend,

Wouter de Haan

2.

Lijst van 56 namen in artikelen die in 2012, 2013 en 2014 zijn verschenen

Analyse artikelen Perdiep Ramesar

Eerst IS verslaan, de rest komt later 8/10/2014

Eerst IS verslaan, de rest komt later 8/10/2014	Facebook	LinkedIn	Anders
Etahin Sihan (38) Turkse Koerd uit Den Haag *	nee	nee	nee
Hakan Ehmet (41) Turkse Koerd uit Rotterdam *	nee	nee	nee
Yilmaz Yildirim (32) Turkse Koerd uit Amsterdam *	nee	nee	nee
Birgül Öhns (39) Iraaks-Koerdisch *	nee	nee	nee
Imad Güldük (47) uit Den Haag *	nee	nee	nee

- Namen Sihan, Ehmet, Öhns en Güldük komen volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland.
- Namen komen Sihan, Ehmet, Öhns en Güldük volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank, niet voor in Nederland

'Nederland moet niet meedoen in kruistocht tegen Islam' 26/09/2014

Esma Hajiloui, onderwijzeres (32) Schilderswijk *	nee	nee	nee
Kahlid Ergüz, aleviet (23) *	nee	nee	nee
Faisal Mughahadi (25) student islamitische theologie *	Nee	Nee	nee
Ahmed Mahdin (41) administrateur *	Nee	nee	Nee

- Namen Hajiloui, Ergüz, Maghahadi en Mahdin komen volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland.

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

- Namen Hajiloui, Ergüz, Maghahadi en Mahdin komen volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank niet voor in Nederland

Dagje walvis ruiken in Scheveningen, 27/08/2014

Jacqueline Oosterdam, (38) Den Haag *	nee	nee	nee		
Houda Achiour, (28), Marokkaanse	nee	nee	nee		
Rik Kast (37) Rotterdam	Ja (maar niet op leeftijd te controleren)	nee	nee		

- Naam Oosterdam komt volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland.
- Naam Oosterdam komt volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank, niet voor in Nederland

'We moeten ons uitspreken tegen djihadisme', 23/08/2014

Jalil Fakhrir, Pakistaans jurist Den Haag *	Nee	Nee	nee
Mahmoud El Douri (35) Marokkaans installatietechnicus Den Haag	Nee	Nee	nee
Fardeen Abdoelhak (31) surinaams-hindoestaanse automonteur	nee	nee	nee

- Naam Fakhrir komt volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank, niet voor in Nederland

Eritreërs van Italië direct naar Nederland 19-05-2014

Anoniem, niet te controleren of het klopt

'Zij gaven hun leven voor een mooie toekomst', 25/04/2014

Jalil Ghamza, 23 Den Haag*	nee	nee	nee
Ibrahim Mouissa, 24, Den Haag*	nee	nee	nee
Faisal Ghoulén, 21	nee	nee	nee
Firuz Kergün,	nee	nee	nee

Turkse Hagenaar, 19*			
Erkan Hüseyin	Ja, maar niet in Nederland	Ja, maar niet in Nederland	Ja, maar niet in Nederland

- Namen Ghamza, Mouissa en Kergün komen volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank, niet voor in Nederland

Jaren knokken voor een succeswijk 11/04/2014

Firdau Cilet (34) , turkse Hagenaar	Nee	Nee	Nee
Ramon Kisunsingh	Nee	Nee	nee

- Namen Cilet en Kisunsingh komen volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank, niet voor in Nederland

Hij heeft altijd de pik op ons 15/03/2014

Khalid Benzaour (23)	Nee	Nee	Nee
Salima Khaich (19), werkt in verpleeghuis	Nee	Nee	Nee
Ahmed Saleem (61) koffiehuisbezoeker	Nee	nee	Nee

- Namen Benzaour en Khaich komen volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank niet voor in Nederland
- Ik heb toch ook het recht om te zeggen dat ze mijn den haag vergallen? Pvv-aanhangers in Loosduinen 15/03/2014

Henk Binsberger (55) *	Nee	Nee	Nee
Frits Pentz (43)	Nee	Nee	Nee
Anna Verduinen (36) *	Nee	Nee	Nee

Namen Binsberger en Verduinen komen volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familienamenbank niet voor in Nederland

Perdiep over 2013

'Romavrouw zorgt voor groot deel van het geld' 21/10/2013

Interview met Roma-prostitutie Geleensestraat

Rulima Goshasov (27)	nee	nee	nee
----------------------	-----	-----	-----

'Ik ben een soort deeltijdvriendin' 8/10/2013

Kezmah Cilik (32), accountant-administratieconsulent	nee	nee	nee
Umit Fakri (26) uit Den Haag, computerverkoper	nee	nee	nee

- Kezmah Cilik niet in www.detelefoongids.nl en niet bij nummerinformatie nummerinformatie 1850, familienaam onbekend bij familienaambank www.meertens.knaw.nl
- Fakri niet in www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, familienaam onbekend bij familienaambank www.meertens.knaw.nl

'Shisha roken is chillaxt, we doen niks fout' 08/06/2013

Hamid Chetoui (16)	nee	nee	nee
De Turkse jongeman Kadem Celgür (22)	nee	nee	nee

- Chetoui niet bij www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, familienaam onbekend bij familienaambank www.meertens.knaw.nl
- Celgur niet bij www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, familienaam bekend bij familienaambank, in Amsterdam eo www.meertens.knaw.nl

'Als je wijk verandert in een 'klein kalifaat'' 18/5/2013

Wilma (45) woont in puntje van de driehoek, niet te controleren

Meryam (28), nikaabdraagster, getrouwd met ene Faheem, niet te controleren

Antilliaan Virgil Escilio (37), hondenbezitter	nee	nee	nee
--	-----	-----	-----

- Escilio www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, familienaam onbekend bij familienaambank www.meertens.knaw.nl

Ratten, schimmel en open stroomdraden (06/03/2013)

Roemeen <i>Duric Zanic</i> (37) is seizoenarbeider in de kassen	nee	nee	nee
---	-----	------------	-----

Van de Elfstedenkoorts over naar de Oranjekoorts

(29/01/2013)

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Henk de Lente, Hagenaar (41) twee kinderen,	nee	nee	nee
Henry Havernoot (64) Amsterdam	nee	nee	nee
Sander van Heerst, Jurist, 28	nee	nee	nee

- De Lente niet bij www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, ook niet bij Nederlandse familienaambank www.meertens.knaw.nl
- Havernoot niet bij www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, ook niet bij Nederlandse familienaambank www.meertens.knaw.nl
- Van Heerst niet bij www.detelefoongids.nl, niet bij nummerinformatie 1850, ook niet bij Nederlandse familienaambank www.meertens.knaw.nl

Perdiep in 2012

18-02-2012, Wodka, werken en kerken

Gertus de Vries	nee	nee	nee
Peter Woczini	nee	nee	nee
Anatol Czacinski	nee	nee	nee
Mik Krasczewski	nee	nee	nee
Pastor Nico Smit	ja		

26-03-2012, De vraag is, wie moet het land dan gaan leiden?

Hendrik Bouva (48)* uit Almere	nee	nee	nee
Vinay Ganga	Naam komt voor in Nederland		
Regina Hout (28) *	nee	nee	ja

- Naam van Bouva komt maar drie keer voor in Nederland. Naam gecheckt bij familie Bouva in Purmerend (0299-414454). Hendrik Bouva is in de kleine Surinaamse familie niet bekend. Wel de veel jongere Harvy Bouva uit Almere.
- Regina Hout heeft een twitteraccount met daarop twee tweets. Leeftijd niet te checken.

03-05-2012, "Ik krijg nog steeds de rillingen"

Etin Kurcuz (19) Den Haag	nee	nee	nee
Shanta Gangadin (56) Den Haag	ja	ja	ja

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

Shahid Elahoui *	nee	nee	nee
Den haag			
Jan Zijdert (61) * uit	nee	nee	nee
Den Haag			

- Naam Elahoui komt volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland
- Naam Zijdert komt volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland, volgens nummerinformatie nummerinformatie 1850 ook niet in Den Haag
- Naam Zijdert komt volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familinamenbank niet voor in Nederland

13-09-2012, Stemmen in een kerk, het deert de Haagse kiezer niet

Aykut Tercinc *	nee	nee	nee
Jannes Janssen	Niet met zekerheid vast te stellen, zou kunnen bestaan		

- Naam Tercinc komt volgens www.detelefoongids.nl niet voor in Nederland

26-09-2012, Ik heb nu een stretcher, dat is al heel wat

Mikel Slomnozs (38)	nee	nee	nee
---------------------	-----	-----	-----

04-10-2012, Alleen de boom weet hoe het zit

Jan Zwijgsleen (46) *	nee	nee	nee
Katy Evrecilia (39) *	nee	nee	nee
Stanley Obakayo (17) *	nee	nee	nee

- Namen Zwijgsleen, Evrecilia en Obakayo komen volgens www.detelefoongids.nl niet in Nederland voor.
- Naam Zwijgsleen komt volgens <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/>, de Nederlandse familinamenbank, niet voor in Nederland

NB: Familienamenbank <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/> is gebaseerd op GWA-gegevens 2007.

NB1: Telefoongids en nummerinformatie 1850 melden alleen niet geheime nummers. Nummerinformatie 1850 kan wel aangeven of een familienaam in een plaats voorkomt, op dat laatste is óók gezocht.

3.

Lijst van aan Perdiep Ramesar voorgelegde vragen

Algemeen

1. Kunt u iets meer vertellen over de door u gevolgde opleiding?
2. Voor zover wij dat goed hebben begrepen uit het informele gesprek: om welke redenen hebt u de opleiding in Windesheim niet afgemaakt?
3. Waarom wilde u bij Trouw gaan werken?
4. In welke salariscategorie werd u aangesteld/ in welke salariscategorie was u laatstelijk ingeschaald?
5. Werd u bij Trouw voldoende begeleid door uw chef ?
6. Was u bekend met de in het Trouw Schrijfboek in hoofdstuk I opgenomen ethische regels? Zo ja, wie heeft wanneer daar met u over gesproken?
7. Welke (speciale) functies hebt u bij Trouw vervuld?
8. U was de laatste jaren officieel gestationeerd bij de Haagse redactie. Met wie maakte u toen afspraken over de door u te schrijven artikelen?
9. Hoe verliepen de met u gevoerde functioneringsgesprekken?
10. Is tijdens de functioneringsgesprekken aandacht besteed aan controleerbaarheid van opgevoerde anonieme bronnen? Zo ja, welk gevolg is daaraan gegeven?
11. Kunt u er voor instaan dat u in alle door u geschreven artikelen waarin een anonieme of geanonimiseerde bron wordt opgevoerd, een legitieme reden had de persoon niet bij de echte achternaam te noemen?
12. Hebt u alle keren dat u een anonieme of geanonimiseerde bron opvoerde daarover overleg gevoerd met uw chef? Zo nee, waarom niet?
13. Kunt u er voor instaan dat - afgezien van de artikelen waarin door u een bron uitdrukkelijk anoniem of geanonimiseerd is opgevoerd - u in alle door u geschreven artikelen waarin een persoon bij naam, achternaam, functie, wordt genoemd dit door u in het aangeleverde artikel is opgeschreven conform de aan u gedane opgave door die persoon?
14. Kunt u er voor instaan dat - afgezien van de artikelen waarin door u een bron uitdrukkelijk anoniem of geanonimiseerd is opgevoerd - u nooit artikelen in Trouw hebt gepubliceerd waarin u een gefingeerde persoon opvoert, dan wel een persoon met een door u gefingeerde naam, dan wel een situatie die u zelf hebt gefingeerd?

Met betrekking tot de bevindingen van de hoofdredactie van Trouw

1. Op 7 november j.l. bent u door de adjunct hoofdredacteur Lammers en uw chef Crielaard ontboden voor een gesprek. er is u toen ook meegedeeld dat u uw telefoon en laptop zou moeten meenemen.
2. Hebt u voorafgaand aan dat gesprek gegevens gewist op uw laptop?
3. Van het gesprek is een gespreksverslag opgemaakt door Lammers en Crielaard. Bevat dat gespreksverslag een waarheidsgetrouwe weergave van hetgeen toen is

gezegd door de gespreksdeelnemers? Zo nee, op welke onderdelen is het verslag niet waarheidsgetrouw?

4. De commissie begrijpt uit dat gespreksverslag onder meer dat u hebt toegegeven dat u niet rechtstreeks gesproken heeft met de in uw voorgenomen

Nieuwspoortlezing genoemde mannen, noch met de in dat stuk opgevoerde moeder van een van beiden. Wat is daarop uw commentaar?

5. De commissie begrijpt uit dat gespreksverslag ook dat u hebt toegegeven dat er meer repo-verhalen door u zijn geschreven die niet helemaal waar zijn. Wat is daarop uw commentaar?

6. De commissie begrijpt uit dat gespreksverslag ook dat u denkt dat de niet geheel ware, door u geschreven repo-verhalen dateren van na het artikel over de sharia-driehoek. Wat is daarop uw commentaar?

7. In het op het gesprek volgende weekend hebt u een commentaar geschreven ten behoeve van de hoofdredactie. Dat commentaar hebt u op 10 november aan de orde gesteld.

Neemt u in dat commentaar terug wat u eerder, op 7 november, aan Lammers en Crielaard hebt verteld? Zo ja, met betrekking tot welke onderdelen? Zo ja, hebt u een verklaring voor de omstandigheid dat u terugkomt op zaken die u blijkens het gespreksverslag hebt toegegeven?

8. De commissie begrijpt uit dat commentaar dat u slechts een maal onjuiste persoonsgegevens zou hebben vermeld en dat alle andere door de hoofdredactie op dat moment aan u voorgehouden en door u geschreven artikelen berusten op interviews met bestaand personen die u de door u later vermelde namen hebben opgegeven. Is dat een correcte aanname?

9. Is over het gebruik van de door u op 10 november wel toegegeven gefingeerde namen tevoren overleg gevoerd met een leidinggevende bij Trouw. Zo ja, met wie en wat was diens commentaar?

10. Hebt u een algemene verklaring voor de omstandigheid dat in de door de hoofdredactie op dat moment aan u voorgehouden en door u geschreven artikelen zoveel in openbare bronnen ontraceerbare namen voorkomen?

Nadien heeft de hoofdredactie nog een aantal door u in het verleden geschreven artikelen gevonden waar personen worden opgevoerd die niet traceerbaar blijken te zijn in open bronnen.

11. Bent u met die bevindingen bekend, en zo ja, wat is uw reactie daarop?

In een van de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, heeft de huidige adjunct hoofdredacteur Roessingh onder meer het volgende gezegd:

‘In het boek is onder meer het verhaal van Ramesar opgenomen over een Chinese vrouw in Den Haag die haar nier zou hebben afgestaan in het kader van orgaanhandel. Hij zou haar hebben gesproken op een plek waar zij vrijuit kon spreken en het litteken gezien hebben. Twee weken voor publicatie berichtte Ramesar dat zij in vrij ernstige toestand in het ziekenhuis zou liggen als gevolg van de donatie. Hij zei dit te hebben nagegaan. Voor dit soort

orgaandonaties waren in Nederland eigenlijk geen cases bekend. Ook deskundigen waren daarmee onbekend. Tijdens de presentatie van het boek stelde de heer Roessingh deze zaak aan de orde. Voor de politie was deze melding reden om te gaan zoeken naar deze Chinese vrouw maar men kon haar niet vinden in de ziekenhuizen in Den Haag. Daarop deed de heer Roessingh navraag bij Ramesar die hem vertelde het verhaal te hebben gehoord en in tegenstelling tot zijn eerdere beweringen, niet uit eerste hand had. Hij zei niet te snappen hoe de verwarring was ontstaan en hij schrok dat zijn informatie niet klopte. Hij zou gaan praten met de personen die hem dit verhaal hadden gemeld. De heer Roessingh heeft Ramesar gezegd dat dat nooit meer mocht gebeuren en hij heeft de kwestie besproken met de politie. Ook heeft hij het gemeld aan de hoofdredactie.'

1. Klopt het door Roessingh gestelde?
2. Waar en wanneer heeft u de Chinese vrouw gesproken?
3. U heeft haar litteken gezien. Kunt u precies aanduiden waar dit litteken zich bevond?
4. Hoe bent u met deze vrouw in contact gekomen?
5. In welk ziekenhuis werd zij in zorgwekkende toestand opgenomen?
6. Is u deze informatie uit tweede hand heeft, van wie heeft u deze informatie gekregen, kunnen wij zijn/haar telefoonnummer krijgen?

In een van de gesprekken die de commissie heeft gevoerd, is de commissie op het volgende gewezen:

Op 1 januari 2013 ging de Nationale Politie van start. Reden om in de aanloop naar dit voor de Nederlandse politie historische moment in *Trouw* aandacht te besteden aan de invoering van deze nieuwe politieorganisatie. Drie redacteuren zouden in artikelen de verschillende kanten van de nieuwe organisatie belichten. Ramesar leverde een artikel aan over de vorming van de Nationale Politie. Het betrof een onderzoek onder tientallen politiemensen door heel Nederland op basis van mobiele nummers. Dit laatste wekte achterdocht bij een van zijn collega's die aan Ramesar de vraag stelde hoe deze aan de mobiele nummers was gekomen. Volgens Ramesar had hij de nummers via de voorlichtingsafdeling gekregen.

De strekking van het artikel was dat de politiemensen nauwelijks zouden weten wat de gevolgen zijn van de vorming van de Nationale Politie. Dat het door Ramesar uitgevoerde onderzoek een artikel van maar 150 woorden had opgeleverd riep bij een collega vragen op. Toen hij Ramesar vertelde dat hij het artikel eigenlijk niet wilde publiceren ging deze zonder mitsen en maren daarmee akkoord.

1. Klopt het door deze mederedacteur gestelde?

2. Als juist is wat uw mederedacteur stelt, om welke reden hebt u zich bij zijn commentaar neergelegd?
3. Voor dit artikel zou u een telefonische enquête onder tientallen politiemensen hebben uitgevoerd. Hoe bent u aan deze telefoonnummers gekomen?
4. Kunt u de telefoonnummers en de namen van de gesproken politiemensen overleggen?

Het door u geschreven Nieuwspoortessay is aan de orde geweest tijdens het gesprek op 7 november met Lammers en Crielaard. De commissie wil graag een antwoord hebben op de volgende vragen.

1. Bestaan de twee hoofdpersonen daadwerkelijk?
2. Hebt u daadwerkelijk met de twee hoofdpersonen personen gesproken en hebben zij het verhaal verteld zoals u dat hebt opgeschreven?
3. U heeft in 2011 de beide mannen voor het laatst gesproken. Hoe verklaart u de citaten in uw essay?
4. U heeft naar uw zeggen informatie gekregen van politie en hulpverlening. Hoe verklaart u de aandacht van politie en hulpverlening voor Sheziem, die een succesvol zakenman is?
5. Wie is deze politiebron? Wat is de naam van de hulpverlener?
6. Hoe heeft u beide mannen leren kennen?
7. Waar bevindt het bedrijf van Sheziem zich?
8. Hebt u daadwerkelijk zelf met de moeder gesproken?
9. Indien het antwoord op een van de hiervoor gestelde vragen negatief is, waarom hebt u dan gekozen voor deze vorm?
10. Kunt u de commissie in verbinding stellen met deze personen?

In de gesprekken die de commissie heeft gevoerd en via door de commissie ontvangen mailberichten is een aantal door u geschreven artikelen aan de orde gesteld waarbij de informanten (alsnog) vraagtekens stellen. Om zich een beter beeld te vormen wil de commissie graag ook uw visie en nadere toelichting hebben.

Turkish Airlines 26 februari 2009

1. Berust dit artikel op een door u daadwerkelijk gevoerd gesprek?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u die dag dat gesprek kon voeren?
3. Hoe laat was dat ongeveer?
4. Hoe zag mevrouw Demir eruit? Welke leeftijd had ze?
5. Haar neef uit Zwolle tolkte. Hou zag haar neef eruit? Hoe was zijn neef met diens vrouw naar de plek van het interview gekomen? Hoe zag de vrouw eruit?
6. Waren nog andere journalisten bij dit gesprek? Zo ja welke?
7. Wat was de voornaam van mevrouw Demir?

Requiem voor oude krakersscene, 5 oktober 2010

1. Berust dit artikel op een door u daadwerkelijk gevoerd gesprek?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u dat gesprek hebt gevoerd?
3. Waar heeft u deze ex-krakers gesproken (adres, locatie in de stad Groningen)?
4. Heeft u contactgegevens van de vier mannen? Kun u die aan de commissie zenden?
5. Hoe bent u met deze mannen in contact gekomen?
6. In een commentaar op dit artikel is ooit aangegeven dat de vier geïnterviewden (41-44 jaar) tijdens de hoogtijdagen van de krakersscene (begin jaren tachtig) tussen de 11 en 14 jaar zijn geweest. Wat is daarop uw commentaar?

Rellen in Londen en Manchester, 11 augustus 2011

1. Berust dit artikel op een door u daadwerkelijk gevoerd gesprek?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u die dag dat gesprek kon voeren?
3. Aan de commissie is meegedeeld dat u gezegd zou hebben contacten te hebben in Londen en dat u daarbij melding zou hebben gemaakt van visitekaartjes. Wilt u de visitekaartjes van de door u genoemde personen meenemen?
4. Kunt u de commissie in verbinding stellen met deze personen?
5. Voor zover u het gesprek heeft gevoerd via de telefoon, hoe kunt u in uw artikel vermelden dat uw gespreksgenoot drager is van een tulband en een baard?

Mohammed Zakir, 17 juli 2012

1. Berust dit artikel op een door u daadwerkelijk gevoerd gesprek?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u dat gesprek hebt gevoerd?
3. Beschikt u nog over de persoonsgegevens van Mohammed Zakir en kunt u de commissie in verbinding stellen met die persoon?
4. Hoe bent u met Mohammed Zakir in contact gekomen?
5. Wanneer heeft u met hem gesproken?
6. Hoe ziet de heer Zakir eruit?
7. Waar heeft u hem gesproken en waren daar nog anderen bij?

Sharia-driehoek, 18 mei 2013

1. Berust dit artikel op door u daadwerkelijk gevoerde gesprekken?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u die gesprekken hebt gevoerd?
3. Bij dit artikel ging het om een project, waarvoor u gedeeltelijk was vrijgesteld. Op welke wijze bent u bij dat project begeleid geweest?
4. Welke afspraken zijn er met wie gemaakt over het gebruik van anonieme of geanonimiseerde bronnen?

5. Hebt u verantwoording afgelegd over de werkelijke achtergrond van de door u opgevoerde anonieme of geanonimiseerde bronnen en zo ja aan wie en op welke wijze?
6. U heeft de gebruikte bronnen op een lijstje gezet. Kunt u dit lijstje aan de Onderzoekscommissie toezenden?
7. U heeft voor het artikel contact gehad met de Haagse politie. Waren dat wijkagenten van bureau Heemstraat en/of Hoefkade? Zo ja, om wie gaat het?
8. In het artikel is ook sprake van een 37 jarige Virgil Escilio. Berust het citaat op een daadwerkelijk door u afgenomen gesprek? Zo ja, kunt u de commissie meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u met die persoon hebt gesproken? Beschikt u nog over de persoonsgegevens van Vergil Escilio en kunt u de commissie in verbinding stellen met die persoon?
9. Hoe zag de heer Escilio eruit? Waar precies heeft u hem gesproken? Had hij toen zijn hond bij zich? Indien niet, hoe kwam het gesprek op zijn hond? Zo ja, wat voor soort hond was het en welke kleur(en) had de hond?

Spookjongere, 12 april 2014

1. Berust dit artikel op door u daadwerkelijk gevoerd gesprekken?
2. De commissie begrijpt dat u op zeer korte termijn dit artikel kon aanleveren. De personen zijn niet traceerbaar via sociale media. Hoe was u in staat om op zo korte termijn de door u geïnterviewde personen te vinden?
3. Kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u die gesprekken hebt gevoerd?
4. Beschikt u nog over de persoonsgegevens van de door u geïnterviewde personen en kunt u de commissie in verbinding stellen met die personen?
5. Heeft u de heer Joulahi in persoon of telefonisch gesproken? Indien persoonlijk, waar en hoe zag de heer Joulahi eruit?
6. Heeft u de moeder in persoon of telefonisch gesproken? Indien, persoonlijk, waar en hoe zag de heer Joulahi eruit?

Tankstation Eritreers, 19 mei 2014

1. Berust dit artikel op door u daadwerkelijk gevoerde gesprekken?
2. Zo ja, kunt u ons meer opheldering geven over de omstandigheden waaronder u die gesprekken hebt gevoerd?
3. Het schrijven van dit artikel vond plaats nadat u, naar de commissie begrijpt, net van uw nieuw aangetreden chef Crielaard te horen had gekregen dat scherp zou worden gelet op het gebruik van anonieme bronnen. Waarom hebt u toch dit artikel aangeleverd?
4. Waar bevindt het tankstation zich?
5. Op welk tijdstip heeft u het busje en de inzittenden gezien?
6. In welke richting reed u over de bewuste snelweg, bij voorbeeld richting Eindhoven vanuit Tilburg, dan wel richting Tilburg vanuit Eindhoven?
7. Wat voor busje was het en waar stond het geparkeerd?

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

8. Heeft u gebruik gemaakt van een van dienstauto's van Trouw dan wel van uw eigen auto?

9. Als u gebruik heeft gemaakt van uw eigen auto, dan maken de verreden kilometers ongetwijfeld deel uit van uw periodieke declaraties. Kunt u een kopie van die declaratie overleggen?

Deze lijst met vragen is aan Ramesar via zijn advocaat op 16 december 2014 om 14.51 uur voorgelegd met het oog op een gesprek van de Onderzoekscommissie met Ramesar op 17 december 2014 om 10.00 uur. Die dag om 8.11 uur ontving de Onderzoekscommissie het volgende bericht van de advocaat van Ramesar:

'Geachte heren Kreemers, Myjer en Smit,
Cliënt ziet af van deelname aan het onderzoek waartoe Trouw u opdracht gegeven heeft. De zaak ligt bij de rechter.

Hoogachtend,

Wouter de Haan'

4.

Chronologisch overzicht

19 december 2006	sollicitatie Perdiep Ramesar bij Trouw
1 mei 2007	indiensttreding van Ramesar bij Trouw
1 mei 2008	vast dienstverband bij Trouw
26 februari 2009	artikel over Turkish Airlines
1 juni 2009	vertrek eerste chef van Ramesar
1 april 2010	vertrek tweede chef van Ramesar
5 oktober 2010	artikel over de krakers
6 augustus 2011	artikel over de Chinese vrouw
17 juli 2012	artikel over student Haagse Hogeschool
1 september 2012	vertrek derde chef van Ramesar
24/31 december 2012	het (niet-verschenen) artikel over de Nationale Politie
18 mei 2013	artikel over de sharia-driehoek
1 januari 2014	vertrek vierde chef van Ramesar
12 april 2014	artikel over de spookjongere
25 april 2014	artikel over Nederlandse jihadisten
19 mei 2014	artikel over Eritreërs bij tankstation
8 oktober 2014	artikel over de Koerden in de Tweede Kamer
10 november 2014	ontslag op staande voet van Ramesar
12 november 2014	bekendmaking ontslag van Ramesar en van instelling van de Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

5. Overzicht van leidinggevenden 2007-2014

Hoofdredacteur

Frits van Exter (tot 1 juli 2007)

Willem Schoonen (van 1 juli 2007 tot 1 januari 2014)

Cees van der Laan (vanaf 1 januari 2014)

Adjunct-hoofdredacteurs

Esther Bijlo (van 1 april 2004 tot 1 april 2009)

Gerbert van Loenen (van 1 mei 2006 tot 1 juni 2014)

Esther Lammers (vanaf 1 april 2009)

Martijn Roessingh (vanaf 1 augustus 2014)

Chefs verslaggeverij

Hans Marijnissen (van 3 april 2005 tot 1 juni 2009)

Sandra Kooke (van 1 juli 2009 tot 1 april 2010)

Nicole Lucas (van 1 april 2010 tot 1 september 2012)

Cees van der Laan (van 29 oktober 2012 tot 1 januari 2014)

Antal Crielaard (vanaf 13 maart 2014)

6.

Colofon Trouw

Hoofdredacteur: Cees van der Laan

Adjunct-hoofdredacteurs: Esther Lammers, Martijn Roessingh

Commentatoren: Stevo Akkerman, Wybo Algra, Wendelmoet Boersema, Maaike van Houten, Wilma Kieskamp, Lex Oomkes, Martijn Roessingh, Monic Slingerland

Chefs Dag/Avond: Wybo Algra, Wendelmoet Boersema, Ruud van Heese, Leo Hoogerwerf, Esther Lammers, Rick Pullens, Martijn Roessingh, Harriët Salm, Esther Scholten

Eindredactie: Gijs Moes (chef), Sytske van Aalsum, Eliena Balsters (productie), Ivo Barends, Vincent Dekker, Guus van Duin, Pieterl Gruppen, Monique de Heer, Jonah Kahn, Hans Nauta, Rick Pullens, Esther Scholten, Willem Schoonen, Ally Smid

Verslaggeverij: Antal Crielaard (chef), Laura van Baars, Wim Boevink (Klein verslag), Frans Dijkstra (Naschrift), Joep Engels, Nico de Fijter, Onno Havermans, Maaike van Houten, Meindert van der Kaaij, Han Koch, Edwin Kreulen, Alwin Kuiken, Niels Markus, Wilma van Meteren, Hanne Obbink, Rob Pietersen, Iris Pronk, Perdiep Ramesar (Den Haag), Adri Vermaat, Marijke de Vries

Medewerkers: Ellis Ellenbroek (Noord-Nederland), Quirijn Visscher (Oost-Nederland), Marten van de Wier (Zuid-Nederland)

Duurzaamheid & Natuur: Maaike Bezemer (chef), Joop Bouma, Cokky van Limpt, Hans Marijnissen, Kees de Vré

Politiek: Karen Zandbergen (chef), Romana Abels, Nicole Besselink, Wilfried van der Bles, Marno de Boer, Jelle Brandsma, Lex Oomkes, Bart Zuidervaart

Economie: Erik van Zwam (chef), Esther Bijlo, Lidwien Dobber, Jan Kleinnijenhuis, Dorien Pels, Koos Schwartz, Marco Visser, Ingrid Weel

Buitenland: Wilma Kieskamp (chef), Stevo Akkerman, Sander Becker, Janne Chaudron, Sybilla Claus, Ghassan Dahhan, Iris Ludeker, Seada Nourhussen

Correspondent: Christoph Schmidt (Brussel)

Medewerkers: Erdal Balci (Ankara), Stijntje Blankendaal (São Paulo), Wouter van Cleef (Tokio), Joost van Egmond (Belgrado), Ilona Eveleens (Nairobi), Eric Fokke

Onderzoekscommissie brongebruik Trouw

(Noorwegen), Geert Groot Koerkamp (Moskou), Runa Hellinga (Boedapest), Ate Hoekstra (Phnom Penh), Bas den Hond (VS), Monique van Hoogstraten (Tel Aviv), Jan-Albert Hootsen (Mexico-Stad), Kleis Jager (Parijs), Thijs Kettenis (Athene), Edwin Koopman (Latijns-Amerika), Marijn Kruk (Noord-Afrika), Pieter van Maele (Paramaribo), Edwin Mooibroek (Jakarta), Judit Neurink (Irak), Minka Nijhuis (Zuidoost-Azië), Carolien Omid (Teheran), Ekke Overbeek (Warschau), Niels Posthumus (Johannesburg), Sjoukje Rietbroek (Rabat), Peter Scheffer (Buenos Aires), Petra Sjouwerman (Kopenhagen), Fernande van Tets (Beiroet), Pauline Valkenet (Rome), Bas Verbeek (Seoul), Antoine Verbij (Berlijn)

Sport: Henk Hoijtink (chef), Fred Buddenberg, Eline van Suchtelen, Rob Velthuis

Cultuur & Media: Sandra Kooke (chef), Joris Belgers, Teun Lagas, Henny de Lange, Peter van der Lint, Kristel van Teeffelen, Joost van Velzen

Religie & Filosofie: Emiel Hakkenes (chef), Marije van Beek, Gerrit-Jan KleinJan, George Marlet, Eildert Mulder, Wilfred van de Poll, Peter Henk Steenhuis

Opinie: Monic Slingerland (chef), Jeroen den Blijker, Nicole Lucas

Tijd/Speciale bijlagen: Anniek van den Brand (chef), Andrea Bosman, Harmen van Dijk

Letter & Geest: Lodewijk Dros (chef), Eric Brassem, Leonie Breebaart, Elma Drayer, Wils Rebergen

Beeld: Christine Baart (chef), Lisette van Boxel, Isabel Brito, Frank Castelein, Michel van Elk, Anita Huisman, Henk Marseille (art-director), Brechtje Rood, Sander Soewargana, Misja Steinmetz, Anja Struiken, Karin Timmerman, Jacques van der Voort, Jeanette de Vos, Anita van der Weijden

Internet: Seije Slager (chef), Amber Dujardin, Gert Jan Rohmensen, Nienke Schipper

Medewerker: Robin de Wever (Religie & Filosofie)

Secretariaat: Dora Jansen (chef), Renate Müller, Beatrijs van Oorschot

Marketing: Dineke van den Engel, Florianne Harmsen, Lize van Niekerk

Bron: Trouw 8 november 2014

7.

Over de Onderzoekscommissie

De Onderzoekscommissie brongebruik *Trouw* bestaat uit:

Professor mr. B.E.P. (Egbert) Myjer

Egbert Myjer (1947) is emeritus bijzonder hoogleraar rechten van de mens aan de Vrije Universiteit. Myjer was van 2004 tot en met 2012 rechter bij het Europees Hof van de rechten van de Mens, na in Nederland als rechter én als lid van het openbaar ministerie te hebben gewerkt. Hij was eerder wetenschappelijk medewerker strafrecht, Rijksuniversiteit Leiden, rechter (en gedurende enige tijd co-decaan RAIO-opleiding) en vicepresident rechtbank Zutphen, advocaat-generaal, Gerechtshof Den Haag, plaatsvervangend procureur-generaal en hoofd ressortsparket, Gerechtshof Amsterdam. Hij is commissioner van de International Commission of Jurists, bestuurslid Amnesty International Nederland, bestuurslid Universitair Asiefonds en vice-voorzitter van de Raad voor de Journalistiek. Hij maakte op persoonlijke titel deel uit van de Onderzoekscommissie brongebruik *Trouw*.

Professor drs. J. (Jeroen) Smit

Jeroen Smit (1963) is hoogleraar journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is bestuurslid van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en lid van de Raad van Advies van de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij studeerde bedrijfskunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij was redacteur bij Het Financieele Dagblad, chef economie bij het Algemeen Dagblad en hoofdredacteur en uitgever van Reed Elsevier's zakenweekblad *FEM/De Week*. Hij is auteur van het boek *De Prooi, blinde trots breekt ABN Amro* (2008). Het boek won verschillende prijzen waaronder de 'De Loep', de prijs voor de beste onderzoeksjournalistiek. Begin 2010 kreeg hij voor 'De Prooi' de Machiavelliprijs. Eerder publiceerde hij het boek *Het drama Ahold*. Hij is bestuurslid van de Stichting *de Volkskrant*.

De Onderzoekscommissie werd bijgestaan door:

dr. H.P.M. (Bert) Kreemers

Bert Kreemers (1955) vervulde de functie van secretaris van de Onderzoekscommissie. Hij studeerde politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam en promoveerde op een onderzoek naar de aanschaf van gevechtsvliegtuigen aan de Universiteit Leiden. Hij vervulde eerder functies als secretaris en onderzoeksmanager voor onderzoeken naar seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk (commissie-Deetman), naar de nationalisatie van SNS Reaal (commissie-Frijns/Hoekstra), naar het interne functioneren van de Nederlandse Zorgautoriteit (commissie-Borstlap). Bert Kreemers is directeur van de Stichting Loodslicht (www.loodslicht.nl), een netwerkorganisatie van ervaren bestuurlijke deskundigen.